СПОМЕНИЦА
ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА СРЕМ
7

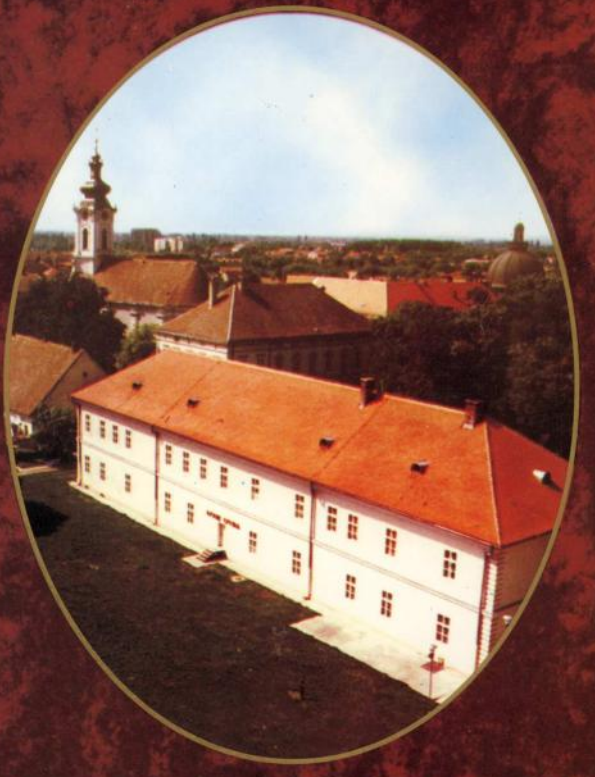

СРЕМСКА МИТРОВИЦА
2008

СРЕМСКА МИТРОВИЦА
ИСТОРИЈСКИ АРХИВ • СРЕМ •

Главни уредник:
Мр Ђорђе Ђурић

Редакција:
Др Ненад Лемајић
Др Љубодраг Димић
Нада Симић-Лемајић

Лектор:
Татјана Пивнички-Дринић

Превод резимеа:
Слободан Максимовић

Издавач:
Историјски архив „СРЕМ”

Тираж:
500

Штампа:
ГРАФАМПРОМЕТ
Рума, Јована Суботића 33

ISSN: 1451-3676

СПОМЕНИЦА

ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА „СРЕМ”

7

СРЕМСКА МИТРОВИЦА
2008.

Овај број часописа „Споменица Историјског архива СРЕМ”
штампан је захваљујући материјалној помоћи
Покрајинског секретаријата за културу.

САДРЖАЈ
CONTENTS

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ
ARTICLES AND TREATISES

Софија Божић: *Срби у Срему и парламентарни избори у Краљевини СХС – Serbs in Srem ad parliamentary elections in the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes* 9

Радомир Ј. Поповић: *Сремци у протоколу шабачког магистрата – Citizens of Srem in the protocol of the Šabac magistrate* 26

Снежана Божанић: *Раваничка села и села великог челника Радича Поступовића „у Мачви" – Villages in ravanica region and the villages of the high official Radič Postupović "in Mačva"* 34

Горан Васин: *Ктиторска делатност патријарха Георгија Бранковића у Сремским Карловцима – Patronal activities of the patriarch Georgije Branković in Sremski Karlovci* 46

Борис Стојковски: *Бачки жупан Вид – Vid, the župan of Bačka* 62

ПРИЛОЗИ И ГРАЂА
CONTRIBUTION AND MATERIALS

Душко М. Ковачевић: *Инвентари манастира Шишатовца и Петковице из 1919. године – Inventories of monasteries Šišatovac and Petkovica of 1919* 75

Владан Гавриловић: *Обавезе провинцијалног Срема 1714. године у порезу и огреву – Duties of the provincial Srem in 1714 in taxes and firewood* 121

Александар Касаш: *Записници Матичне комисије за оснивање Института за изучавање историје Војводине пре четири деценије – Minutes of the Committee for founding the Institute for studies of the history of Vojvodina four decades ago* 127

ИСТОРИОГРАФИЈА
HISTORIOGRAPHY

Михаел Антоловић: *Српска историографија о Немцима у Војводини – Serbian historiography on Germans in Vojvodina* 149

Предраг Вајагић: *Историографија о Сремском фронту – Historiography of the Srem front* 166

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ
REVIEWS AND NOTES

Горан Васин: *Сремска Митровица – град вреднији од царске кћери – Sremska Mitrovica – City worther than an emperor's Daughter*. 183

Михаел Антоловић: *Историографија пред изазовом постмодерне. Ричард Ј. Еванс,* У одбрану историје – *Historiography at the Challenges of Postmodernism Richard J. Evans,* In Defense of History 188

Мирослав Павловић: *Historija Osmanske države i civilizacije, priredio Ekmeleddin Ihsanoğlu – The History of the Ottoman State and Civilization, Edited by Ekmeleddin Ihsanoglu* 193

Борис Стојковски: *Човек средњег века – The Man of the Middle Ages* . . 199

IN MEMORIAM

Ненад Лемајић: *Академик Славко Гавриловић* 203

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

ARTICLES AND TREATISES

УДК 324(=163.41)(497.1)"1920/1927"(093.2)
329(=163.41)(497.5)"1920/1927"(093.2

Софија Божић
Институт за новију историју Србије – Београд

СРБИ У СРЕМУ И ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ У КРАЉЕВИНИ СХС

Сажетак: Рад представља прилог историји парламентаризма у југословенској држави. Анализирани су резултати парламентарних избора 1920, 1923, 1925. и 1927. године (степен излазности бирачког тела, изборни резултати по срезовима, број, политичка припадност, национална структура, место пребивалишта изабраних посланика и друго) на подручју Срема, с посебним акцентом на српске странке и њихове кандидате.

Кључне речи: Срем, Краљевина СХС, Народна скупштина, Парламент, народни посланици.

Пре уједињавања Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године Срем је био једна од осам жупанија на које је била подељена територија Хрватске и Славоније у Хабзбуршкој монархији и имао је, према подацима из 1910, 397.103 становника, од тога 103.988 Хрвата или 26,2% и 183.156 Срба или 44,7%.[1] Уредбом из 1922. године постао је једна од 33 територијално-административне области у држави, са седиштем у Вуковару.[2] При томе, Сремска област обухватала је исто подручје које је некада било у саставу Сремске жупаније. Уредба, која је ступила на снагу тек средином двадесетих година, важила је све до доношења Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја 3. октобра 1929, када је простор Срема подељен између Дунавске, Дринске и Савске бановине, а Уставом из 1931. између Дунавске и Савске.[3]

1 Josip Lakatoš, *Narodna statistika*, Zagreb 1914, 21.

2 *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, бр. 92, 28. април 1922.

3 „Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја", *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 232, 4. октобар 1929; *Устав Краљевине Југославије од 3. септембра 1931. године*, Београд 1931. Питање припадности Срема представљало је јабуку раздора између Срба и Хрвата откада је отворено 1848–49. године, па је оптерећивало и српско-хрватске односе у Краљевини СХС/Југославији. Више о томе: Vasilije Đ. Krestić, *Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja u drugoj polovini XIX veka*, Beograd 1988, 83–109; Mira Radojević, „Sporazum Cvetković–Maček i pitanje razgraničenja u Sremu", *Istorija 20. veka*,

Према резултатима пописа становништва из 1921. године, првог пописа који је рађен у југословенској држави, на подручју Сремске жупаније живело је 389.098 становника, од тога по вероисповести 182.635 православних, 165.212 римокатолика, 5.635 гркокатолика, 31.921 евангелик, 262 муслимана, 2.503 „израелићана", 904 „других" и 26 „без конфесије и непознато". Подаци о матерњем језику пописане популације кажу да је Сремска жупанија имала 286.677 Срба или Хрвата, 1.636 Словенаца, 14.525 Чехословака, 4.352 Русина, 195 Пољака, 942 Руса, 19.829 Мађара, 58.133 Немца, 63 Арнаута, 15 Турака, 154 Румуна (Цинцара), 152 Италијана, 13 Француза, 12 Енглеза и још 2.400 припадника других народа. У Земуну је регистровано 18.528 становника, од тога 7.473 православних, 9.653 римокатолика, 33 гркокатолика, 684 евангелика, 48 муслимана, 617 „израелићана", 15 „других" и 5 „без конфесије и непознато". По матерњем језику, Земун је имао 10.158 Срба или Хрвата, 260 Словенаца, 277 Чехословака, 3 Русина, 26 Пољака, 533 Руса, 451 Мађара, 6.631 Немца, 11 Арнаута, 5 Турака, 41 Румуна, 37 Италијана, 18 Француза, 6 Енглеза и 71 грађанина који је говорио неким другим језиком.[4] Пошто припадност православној вери представља поуздану основу за одређивање броја Срба, значи да је у Сремској жупанији било 46,93% српског становништва и у Земуну 40,33%.

Уочи Првог светског рата странка с највише присталица код Срба у Срему била је Радикална странка, а снажне покушаје да се и сама учврсти на том простору чинила је Српска самостална странка.[5] Зато је политички живот Срема обележавало пре свега супарништво тих двеју политичких организација.[6] У том погледу ништа се није променило ни у Краљевини СХС у којој су страначке активности, замрле током ратног периода, поново оживеле одмах по њеном оснивању. Пошто су срушене државне границе које су делиле две политичке странке сличне програмске оријентације, радикали из некадашње Угарске и Троједнице пришли су радикалима из Србије, настављајући да делују у оквиру јединствене страначке орга-

1–2/1992, 61–72; Mira Radojević, „Srpsko-hrvatski spor oko Vojvodine 1918–1941", *Istorija 20. veka*, 2/1996, 39–72; Mira Radojević, „Srpsko-hrvatski spor oko Bosne i Hercegovine i Vojvodine u periodu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije", *Dijalog povjesničara-istoričara 2*, Zagreb 2000, 325–339.

4 *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31 јануара 1921 год.*, Сарајево 1932, 280–288.

5 Лазар Ракић, *Радикална странка у Војводини 1902–1919*, Нови Сад 1983, 143; Гордана Кривокапић-Јовић, *Српска народна самостална странка 1903–1914*, Загреб 2000, 67.

6 Василије Ђ. Крестић, *Историја српске штампе у Угарској*, Нови Сад 1980, 329–340.

низације.[7] За разлику од радикала самосталци су ушли у нову, Демократску странку у којој ће, неколико година касније, доћи до раскола који ће резултовати формирањем још једне, Самосталне демократске странке.[8] Најзначајније српске политичке странке у Краљевини СХС редовно су излазиле на парламентарне изборе, одржане 1920, 1923, 1925. и 1927. године, истичући своје кандидатске листе и на подручју Срема. У овом раду, који представља прилог историји парламентарне традиције у Југославији (истовремено и проверава стереотип о српској доминацији над осталим народима[9]), осветлићемо изборне резултате на том делу државне територије, с посебним акцентом на српске странке и њихове кандидате.

На изборима за Уставотворну скупштину 28. новембра 1920. године, првим изборима који су одржани у Краљевини СХС, Срем је, са својих десет срезова (Земунски, Шидски, Жупањски, Винковачки, Илочки, Старопазовачки, Митровачки, Румски, Иришки и Вуковарски), чинио посебну изборну јединицу. Проценат заступљености Срба у националној структури становништва Земунског среза, заједно с градом Земуном, износио је 64,88%; у Шидском срезу Срби су у структури становништва учествовали са 44,66%, у Жупањском са 6,22%, у Винковачком, с градом Винковцима, са 12,98%, у Илочком са 43,10%, у Старопазовачком, заједно с Петроварадином и Сремским Карловцима, са 50,85%, у Митровачком, заједно с градом Митровицом, са 74,66%, у Румском са 52,49%, у Иришком са 74,66% и у Вуковарском, с градом Вуковаром, са 36,05%. Од 81.074 бирача Сремске жупаније на изборе је изашло 56.254 гласача или 69,65%. У Митровачком и Иришком изборном срезу, где је било највише Срба, од 8.847, односно 5.503 бирача, гласало је 5.805, односно 3.927 грађана, што износи 65,61% и 71,36%. Земунски срез, са 10.052 бирача, дао је 6.446 гласача или 64,12%, у Румском срезу, са 6.719 бирача, било је 4.316 гласача или 62,45%, у Старопазовачком срезу, са 11.605 бирача, гласало је 7.592 грађанина или 65,42%; у Шидском срезу, са 7.131 бирачем, гласало је 5.297 грађана или 74,28%, у Илочком, са 5.700 бирача, 4.146 грађана или 72,73%, у

7 Л. Ракић, *Нав. дело*, 203. О Радикалној странци у Краљевини СХС и посебно на подручју Сремске жупаније вид.: Гордана Кривокапић-Јовић, *Оклоп без витеза: О социјалним основама и организационој структури Народне радикалне странке у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1918–1929)*, Београд 2002.

8 Подробније: Branislav Gligorijević, *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1970; Hrvoje Matković, *Svetozar Pribićević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Zagreb 1972.

9 На потребу и значај оваквих истраживања већ је указано у радовима проф. Ђорђа Станковића „Srbi u Slavoniji na izborima na Ustavotvornu skupštinu 1920. godine", *Tokovi istorije*, 1–2/2002, 45–66 i *Istorijski stereotipi i naučno znanje*, Beograd 2004.

Вуковарском, са 8.120 бирача, 6.530 грађана или 80,41%, у Винковачком, са 8.677 бирача, 6.016 грађана или 69,34% и у Жупањском срезу, са 8.720 бирача, 6.179 грађана или 70,86%. Најмање гласача дао је Румски срез, а највише Вуковарски.

Гласачи Сремске жупаније опредељивали су се између осам кандидатских листа: социјалдемократске, комунистичке, радикалне, демократске, затим листе Савеза земљорадника, Хрватске заједнице, Хрватске сељачке пучке странке и Хрватске пучке странке. На свакој листи било је уписано по 17 кандидата. Најмање 10 кандидата са социјалдемократске листе и исто толико са комунистичке били су Срби, на радикалској листи и на листи Савеза земљорадника Срби су били сви кандидати, на демократској је истакнуто 13 Срба, док се на листама хрватских политичких странака није налазио ниједан Србин. Међу кандидатима су били и неки од најзначајнијих оновремених политичара, попут Николе Пашића као носиоца листе Радикалне странке, др Жарка Миладиновића и др Војислава Јањића, такође радикала; кандидовали су се и Милорад Драшковић (демократска листа), Витомир Корач (социјалдемократска листа), Никола Груловић (комунистичка листа), др Ладислав Полић (Хрватска заједница), Стјепан Радић и др Јурај Крњевић (Хрватска пучка сељачка странка) и други.[10]

У Митровачком срезу убедљиву победу однела је Радикална странка, освојивши 4.092 гласа. Следили су, далеко заостајући, Савез земљорадника са 520 гласова и Демократска странка са 430 гласова, а затим Комунистичка и Хрватска пучка сељачка странка са по 206 гласова, Хрватска заједница, Социјалдемократска странка и Хрватска пучка странка. У Иришком срезу радикали су победили исто тако надмоћно, са 2.746 освојених гласова. Иза њих су били социјалдемократи са 466 гласова, комунисти са 345 гласова, демократи са 123 гласа итд. Слично је било и у Земунском срезу: прво место освојили су радикали са 4.249 гласова, а далеко иза њих нашли су се демократи са 942 гласа. И у Румском срезу, који је такође имао апсолутну већину српског становништва, радикали су били у великој предности са 2.694 освојена гласа према 503 гласа за Хрватску пучку сељачку странку, 453 гласа за социјалдемократе, 306 за демократе, 114 за комунисте, 113 за Хрватску заједницу, 103 за Савез земљорадника и 31 за Хрватску пучку странку. Гласачима Старопазовачког среза највише поверења уливала је, као у већ наведеним срезовима, Радикална странка, за коју је гласало 3.945 грађана, док је 959 грађана гласало за комунисте, 799 за Хрватску пучку

10 *Статистички преглед избора народних посланика за Уставотворну Скупштину Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, извршених на дан 28. новембра 1920. год.*, Београд 1921, III део (Хрватска и Славонија).

сељачку странку, 696 за Хрватску заједницу, 650 за демократе, 246 за социјалдемократе, 180 за Хрватску пучку странку и 113 за Савез земљорадника. Шидски срез дао је 1.788 гласова радикалима, 760 комунистима, 729 социјалдемократима, 720 Хрватској пучкој сељачкој странци, 667 Хрватској пучкој странци, 348 демократима, 242 Хрватској заједници и 38 Савезу земљорадника. У Илочком срезу 2.352 грађанина гласало је за радикале, док су све остале странке за њима далеко заостајале. У Вуковарском срезу водили су радикали са 2.891 гласом испред комуниста који су добили 1.209 гласова. У Винковачком срезу највише гласова освојила је Хрватска пучка сељачка странка са 2.548 гласова, а после ње су се нашле Хрватска заједница са 935 и Радикална странка са 830 гласова. Хрватска пучка сељачка странка била је на првом месту и у Жупањском срезу, са 4.328 гласова. Гласови које су политичке странке освојиле у сремским срезовима наведени су у табели:

ИЗБОРНИ СРЕЗ	Радикална листа	Хрватска пучка сељачка странка	Комунистичка листа	Хрватска заједница	Демократска листа	Хрватска пучка странка (Југосл. клуб)	Социјалдемократска листа	Савез земљорадника
Земун	*4.249*	*27*	*331*	*337*	*942*	*33*	*484*	*43*
%	65,9	0,4	5,13	5,2	14,6	0,5	7,5	0,66
Шид	*1.788*	*720*	*760*	*242*	*348*	*667*	*729*	*38*
%	33,75	13,59	14,34	4,56	6,56	12,59	13,76	0,71
Жупања	*71*	*4.328*	*723*	*459*	*119*	*427*	*22*	*29*
%	1,14	70,04	11,70	7,42	1,92	6,91	0,35	0,46
Винковци	*830*	*2.548*	*612*	*935*	*195*	*768*	*72*	*57*
%	13,79	42,35	10,17	15,54	3,24	12,76	1,19	0,94
Илок	*2.352*	*425*	*316*	*412*	*352*	*127*	*132*	*28*
%	56,72	10,2	7,62	9,93	8,49	3,06	3,18	0,67
Стара Пазова	*3.945*	*799*	*959*	*696*	*650*	*180*	*246*	*113*
%	51,96	10,52	12,63	9,16	8,56	2,37	3,24	1,48
Митровица	*4.092*	*206*	*206*	*174*	*430*	*51*	*125*	*520*
%	70,49	3,54	3,54	2,99	7,40	0,87	2,15	8,95
Рума	*2.694*	*503*	*114*	*113*	*306*	*31*	*453*	*103*
%	62,41	11,65	2,64	2,61	7,08	0,71	10,49	2,38
Ириг	*2.746*	*113*	*345*	*67*	*123*	*40*	*466*	*21*
%	69,92	2,87	8,78	1,70	3,13	1,01	11,86	0,53
Вуковар	*2.891*	*213*	*1.209*	*898*	*514*	*651*	*28*	*123*
%	44,27	3,26	18,51	13,75	7,87	9,96	0,42	1,88
Сремска жупанија	*25.658*	*9.882*	*5.575*	*4.333*	*3.979*	*2.975*	*2.757*	*1.075*
%	45,61	17,56	9,91	7,70	7,07	5,28	4,90	1,91
Број посланика	**7**	**3**	**1**	**1**	**1**	**1**	–	–

Број гласова странака у Сремској жупанији
на изборима 1920. године

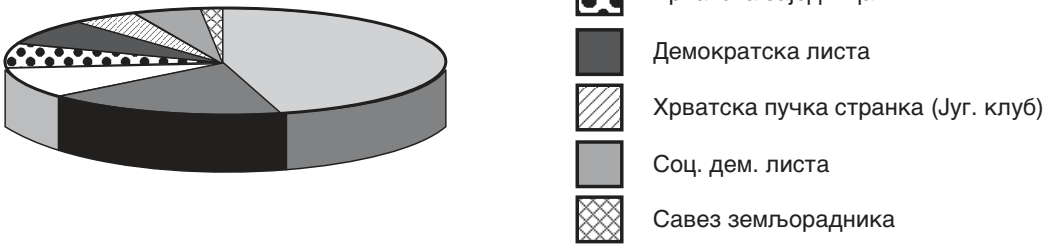

Ако резултате гласања упоредимо са уделом Срба у становништву изборних срезова, утврдићемо да су у срезовима где је српски народ био заступљен у великом броју побеђивали радикали, док су све остале странке заостајале далеко иза њих. То важи и за српска места у срезовима с малим процентом Срба, као што су Мирковци у Винковачком срезу, где су радикали добили 328 гласова, а остале странке од само једног гласа (за комунисте) до највише 25 гласова (за Хрватску заједницу). Тамо где је било мало Срба – у Винковачком и Жупањском срезу – српске странке прошле су лоше (у Жупањском срезу утолико горе јер је одзив српских бирача био слаб), а гласачи Хрвати опредељивали су се претежно за Хрватску пучку сељачку странку. Укупно узев, у целој Сремској жупанији на изборима за Уставотворну скупштину убедљиву победу однела је Радикална странка са 25.658 гласова, а следиле су Хрватска пучка сељачка странка са 9.882 гласа, Комунистичка партија са 5.575, Хрватска заједница са 4.333, Демократска странка са 3.979, Хрватска пучка странка са 2.975, Социјалдемократска партија са 2.757 и Савез земљорадника са 1.075 гласова. За народне посланике изабрано је 14 кандидата, од тога 7 с листе Радикалне странке: поред поменутих Николе Пашића, др Жарка Миладиновића, адвоката из Руме, и др Војислава Јањића, професора богословије из Београда, то су били и Влада Савић, ратар из Каменице, др Љуба Поповић, чиновник из Каменице, Милан Недељковић, пензионисани професор из Сремских Карловаца, и Милан Младеновић, свештеник из Лаћарка, сви Срби. С листе Демократске странке изабран је само Србин Милорад Драшковић, министар унутрашњих дела из Београда, а с листе Комунистичке партије

Србин Никола Груловић, обућар из Руме. Осим девет српских посланика, у Уставотворну скупштину ушло је и пет Хрвата: Мато Леаковић, сељак из Бошњака, с листе Хрватске заједнице; др Јанко Шимрак, професор из Загреба, с листе Хрватске пучке странке, и Стјепан Радић, Мато Бабогредац, ратар из Бошњака, и Карло Хаузлер, књижевник и „бранитељ" из Крижевца, с листе Хрватске пучке сељачке странке.

Следећи парламентарни избори у Краљевини СХС одржани су 18. марта 1923. У Срему је бирано 10 посланика у 10 изборних срезова, на 182 гласачка места,[11] а истакнуто је 11 кандидатских листа: Радикалне странке, Независне радикалне – Протић, Хрватске републиканске сељачке странке (ХРСС), Демократске странке, Словенске људске и Хрватске пучке странке, Земљорадничке, Социјалдемократске, Српске, Хрватске тежачке, Инвалидске и Ратничке странке.[12] У целом Сремском изборном округу било је у бирачким списковима укупно 99.300 уписаних грађана, а на изборе је изашло 82.011 гласача или 82,58%, што је било знатно више него 1920. У Винковачком изборном срезу од 11.488 бирача гласало је 9.530 (83,0%), у Вуковарском од 8.654 – 8.686 (100,3%), у Жупањском од 8.591 – 7.992 (93,0%), у Земунском од 12.439 – 9.615 (77,2%), у Илочком од 9.540 – 5.906 (61,9%), у Иришком од 6.523 – 5.093 (78,1%), у Митровачком од 10.780 – 7.744 (71,8%), у Румском од 11.636 – 9.773 (84,0%), у Старопазовачком од 11.944 – 10.717 (89,7%) и у Шидском од 7.705 – 6.955 (90,3%).[13] И овог пута највише гласача дао је Вуковарски срез, где уопште није било апстинената, а најмање Илочки.

У Винковачком срезу убедљиво је победила Хрватска републиканска сељачка странка са 7.443 гласа, док је другопласирана Радикална странка освојила тек 911 гласова. ХРСС је такође била на првом месту и у Вуковарском срезу са 3.411 гласова, али ни Радикална странка није много заостајала – имала је 3.321 глас. У Жупањском срезу ХРСС је однела још једну убедљиву победу са 7.274 гласа, оставивши далеко иза себе Демократску странку са 329 гласова, Хрватску пучку са 171, Радикалну са 119 гласова итд. Међутим, у Земунском срезу победили су радикали са 5.264 гласа према 1.308 гласова демократа и 1.134 гласа ХРСС-а. У Илочком срезу ХРСС је однела 2.160 гласова, а Радикална странка 1.564. Укупно 2.759 гласова радикали су освојили у Иришком срезу, а највише гласова после њих добили су социјалдемократи – 1.009. Са 3.706 гласова радикали су се нашли

11 *Статистика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаних 18 марта 1923. године*, 1.

12 Исто, 2–3.

13 Исто, 8.

на првом месту и у Сремскомитровачком срезу, испред Земљорадничке странке са 1.074 гласа и Демократске странке са 867 гласова. Радикална странка однела је победу и у Румском срезу са 2.916 гласова према 2.616 гласова ХРСС-а и 1.005 гласова социјалдемократа. У Старопазовачком срезу Радикална странка освојила је 3.815 гласова, ХРСС 2.981, Немачка странка 1.213, Демократска 1.087 итд., док је у Шидском срезу ХРСС добила 2.662 гласа, а Радикална 1.891. Резултати гласања подробније су представљени у следећој табели:[14]

ИЗБОРНИ СРЕЗ	ХРСС	РС	ДС	Соц. дем	Немачка	Српска	Земљ.	Хрв. пучка	Незав. радикална	Инвалидска	Ратничка
Винковци	*7.443*	*911*	*494*	*23*	*152*	*133*	*23*	*271*	*34*	*46*	
%	78,10	9,6	5,2	0,2	1,6	1,4	0,2	2,8	0,4	0,5	–
Вуковар	*3.411*	*3.321*	*863*	*18*	*225*	*346*	*163*	*227*	*31*	*81*	
%	39,3	38,2	9,9	0,2	2,6	4,0	1,9	2,6	0,4	0.9	–
Жупања	*7.274*	*119*	*329*	*24*	*29*	*13*	*4*	*171*	*5*	*24*	
%	91,0	1,5	4,1	0,3	0,3	0,2	0,1	2,1	0,1	0,3	–
Земун	*1.134*	*5.264*	*1.308*	*410*	*906*	*50*	*170*	*19*	*94*	*260*	
%	11,8	54,7	13,6	4,3	9,4	0,5	1,8	0,2	1,0	2,7	–
Илок	*2.160*	*1.564*	*229*	*606*	*131*	*798*	*62*	*53*	*115*	*48*	*140*
%	36,6	26,5	3,9	10,3	2,2	13,5	1,0	0,9	1,9	0,8	2,4
Ириг	*591*	*2.759*	*203*	*1.009*	*18*	*352*	*45*	*29*	*25*	*29*	*33*
%	11,6	54,2	4,0	19,8	0,3	6,9	0,9	0,6	0,5	0,6	0,6
Ср. Митровица	*594*	*3.706*	*867*	*568*	*171*	*384*	*1.074*	*45*	*198*	*137*	
%	7,7	47,8	11,2	7,3	2,2	5,0	13,9	0,6	2,5	1,8	–
Рума	*2.616*	*2.916*	*793*	*1.005*	*951*	*782*	*124*	*60*	*414*	*112*	
%	26,8	29,8	8,1	10,3	9,7	8,0	1,3	0,6	4,2	1,2	–
Ст. Пазова	*2.981*	*3.815*	*1.087*	*244*	*1.213*	*484*	*409*	*78*	*168*	*196*	*12*
%	27,8	35,6	10,2	2,3	11,3	4,5	3,8	0,7	1,6	1,8	0,4
Шид	*2.662*	*1.891*	*712*	*969*	*214*	*78*	*55*	*227*	*27*	*91*	*29*
%	38,3	27,2	10,2	13,9	3,1	1,1	0,8	3,3	0,4	1,3	0,4
Сремски округ	*30.866*	*26.266*	*6.885*	*4.876*	*4.010*	*3.420*	*2.129*	*1.180*	*1.111*	*1.024*	*244*
%	37,6	32,0	8,4	5,9	4,9	4,2	2,6	1,4	1,4	1,3	0,3
Број посланика	**5**	**4**	**1**	–	–	–	–	–	–	–	–

Запажа се изразит пораст утицаја Радићевог ХРСС-а код хрватске популације у Срему, па је та странка освојила највећи број гласова и добила пет посланика. Радикална странка је сачувала круг својих присталица који је створила већ уочи избора за Уставотворну скупштину, али с обзиром на знатно повећање броја гласача, процентуално гледано она је прошла много лошије него 1920: са 45,61% освојених гласова пала је на 32%. Из њених

14 Исто, 103–105.

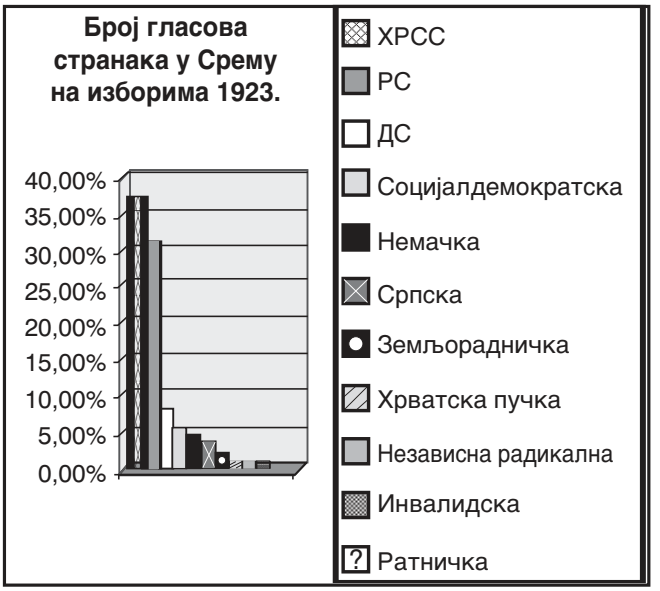

редова изабрана су 4 посланика, док је друга најјача странка у земљи која се, поред Радикалне, ослањала углавном на српско бирачко тело, Демократска, у периоду између два парламентарна избора повећала број присталица (са 7,07% на 8,4% гласачког тела), али не и број посланика. Сремски округ у Народној скупштини је требало да представљају демократа Светислав Поповић, Србин, државни подсекретар на располагању, радикали Богдан Милашиновић, адвокат, Душан Марковић, свештеник, Милан Недељковић, професор, и др Војислав Јањић, свештеник, сви Срби, као и радићевци Ђуро Рајковић, земљорадник, Мато Бабогредац, земљорадник, др Никола Никић, адвокат, Павао Хаук, земљорадник, Хрвати, и Јакоб Шоблохер (Schoblocher), „ситничар", Немац.[15]

У периоду између других и трећих парламентарних избора дошло је до значајних прегруписавања на политичкој сцени, будући да се Светозар Прибићевић с групом присталица 1924. одвојио од Демократске странке и основао Самосталну демократску странку. Формирање нове странке, на чијем се челу нашао најистакнутији српски политичар из Хрватске, значајно се одразило на опредељивање српске популације демократске оријентације изван Србије, на подручју некадашње Хабзбуршке монархије: она је остала уз свог вођу, дајући му подршку на предстојећим изборима за Народну скупштину, 1925. и 1927. године.

На треће парламентарне изборе, одржане 8. фебруара 1925. године, изашло је, од 111.391 уписаног бирача у Срему, 92.192 грађанина или 82,9%:

15 Исто, 163–167.

10.481 гласач од 12.366 у Винковачком срезу (84,75%), 9.935 од 11.611 у Вуковарском срезу (85,56%), 8.260 од 9.725 у Жупањском срезу (84,93%), 10.159 од 13.667 у Земунском срезу (74,33%), 6.443 од 7.640 у Илочком срезу (84,33%), 5.791 од 6.836 у Иришком срезу (84,71%), 9.557 од 11.495 у Митровачком срезу (83,14%), 10.779 од 13.288 у Румском срезу (81,11%), 13.165 од 15.833 у Старопазовачком срезу (83,14%) и 7.622 од 8.930 у Шидском срезу (85,35%). Поново је највећа излазност бирача забележена у Вуковарском срезу, а најмања је била у Земунском срезу. Гласачи су се опредељивали између листа ХРСС-а чији је носилац био др Влатко Мачек, Српске странке (носилац Жика Николић), Радикалне странке (Никола Пашић), Социјалдемократске (Витомир Корać), Земљорадничке (Војислав Ј. Лазић), Хрватске пучке странке (др Јанко Шимрак), Немачке (др Георг Грасл), Самосталне демократске (др Светислав Поповић), Хрватске странке права (Густав Перчец), Радикалне дисидентске (Милан Недељковић), Демократске (др Стеван Симеоновић Чокић) и Хрватске народне странке (др Ђуро Шурмин).

ХРСС је и овог пута однела убедљиву победу у Винковачком срезу, освојивши 7.142 гласа (68,1%), док је на другом месту била Радикална странка са 1.730 гласова (16,5%), а на трећем Самостална демократска странка са 641 гласом (6,1%). У Вуковарском срезу редослед је био исти: ХРСС са 3.085 гласова (31,4%), Радикална странка са 4.720 (48,1%) и Самостална демократска странка са 970 (9,9%). Већину гласова ХРСС је добила и у Жупањском срезу – 6.134 (74,3%), Радикална странка 837 (10,1%) а Самостална демократска странка 811 (9,8%). У Земунском срезу, међутим, гласачи су се опредељивали потпуно другачије. Ту је убедљиво победила Радикална странка, са 6.043 гласа (59,5%), иза ње се нашла Самостална демократска странка са 1.625 гласова (15,9%), док је трећа била Немачка странка са 952 гласа (9,4%). Радикали су победили, са 3.378 гласова (52,4%), и у Илочком срезу, а следили су ХРСС са 1.845 гласова (28,6%) и социјалдемократи са 440 гласова (6,8%). У Иришком срезу радикали су се такође нашли на првом месту, са 4.055 гласова (70,0%), док је на другом месту била Самостална демократска странка са 548 гласова (9,4%), а на трећем ХРСС са 463 гласа (7,9%). Грађани Митровачког среза највише поверења имали су у Радикалну странку дајући јој 6.305 гласова (66,0%), затим у Самосталну демократску странку којој су дали 855 гласова (8,9%) и Земљорадничку странку која је добила 805 гласова (8,4%). У Румском срезу победила је Радикална странка са 4.720 гласова (41,1%), док је ХРСС освојила 1.981 глас (17,3%) а Самостална демократска странка 1.424 гласа (14,1%). Исти редослед био је и у Старопазовачком срезу и Шидском срезу: радикали 6.087

гласова (46,2%), односно 3.254 гласа (42,6%), ХРСС 2.715 гласова (20,6%), односно 2.517 гласова (32,9%), и Самостална демократска странка 1.707 гласова (12,9%), односно 654 гласа (8,6%). О резултатима гласања говори табела.[16]

ИЗБОРНИ СРЕЗ	РС	ХРСС	СДС	Немачка	Соц. дем.	ЗС	ХПС	ДС	СС	Рад. дисид.	ХНС	ХСП
Винковци	*1.730*	*7.142*	*641*	*332*	*42*	*33*	*212*	*162*	*43*	*39*	*76*	*27*
%	16,5	68,1	6,1	3,1	0,5	0,3	2,0	1,6	0,5	0,4	0,7	0,2
Вуковар	*4.720*	*3.085*	*970*	*414*	*48*	*164*	*284*	*17*	*72*	*20*	*66*	*39*
%	48,1	31,4	9,9	4,2	0,5	1,1	2,9	0,1	0,7	0,2	0,6	0,3
Жупања	*837*	*6.134*	*811*	*71*	*33*	*21*	*192*	*16*	*37*	*10*	*57*	*38*
%	10,1	74,3	9,8	0,9	0,4	0,2	2,3	0,2	0,5	0,1	0,7	0,5
Земун	*6.043*	*767*	*1.625*	*952*	*191*	*309*	*49*	*104*	*38*	*24*	*34*	*22*
%	59,5	7,6	15,9	9,4	1,9	3,1	0,5	1,0	0,4	0,2	0,3	0,2
Илок	*3.378*	*1.845*	*289*	*199*	*440*	*65*	*36*	*29*	*105*	*14*	*37*	*7*
%	52,4	28,6	4,5	3,1	6,8	1,0	0,6	0,5	1,6	0,2	0,6	0,1
Ириг	*4.055*	*463*	*548*	*15*	*443*	*54*	*19*	*98*	*30*	*22*	*21*	*23*
%	70,0	7,9	9,4	0,3	7,7	0,9	0,4	1,7	0,5	0,4	0,4	0,4
Митровица	*6.305*	*710*	*855*	*219*	*332*	*805*	*33*	*39*	*211*	*14*	*23*	*11*
%	66,0	7,5	8,9	2,3	3,5	8,4	0,4	0,4	2,2	0,1	0,2	0,1
Рума	*4.720*	*1.981*	*1.424*	*1.302*	*747*	*187*	*100*	*90*	*104*	*31*	*50*	*45*
%	41,1	17,3	14,1	15,7	6,5	1,6	0,9	0,9	0,8	0,3	0,4	0,4
Ст. Пазова	*6.087*	*2.715*	*1.707*	*1.368*	*115*	*285*	*70*	*223*	*80*	*419*	*53*	*38*
%	46,2	20,6	12,9	10,4	0,9	2,2	0,6	1,7	0,6	3,2	0,4	0,3
Шид	*3.254*	*2.517*	*654*	*265*	*494*	*84*	*227*	*63*	*25*	*15*	*20*	*15*
%	42,6	32,9	8,6	3,5	6,5	1,1	2,9	0,9	0,3	0,2	0,3	0,2
Срем. округ	*41.129*	*27.359*	*9.524*	*5.137*	*2.885*	*2.007*	*1.222*	*841*	*745*	*608*	*437*	*265*
%	44,6	29,8	10,3	5,5	3,1	2,2	1,3	0,9	0,8	0,7	0,5	0,3
Бр. посланика	**6**	**3**	**1**	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Број гласова странака у Срему на изборима 1925.

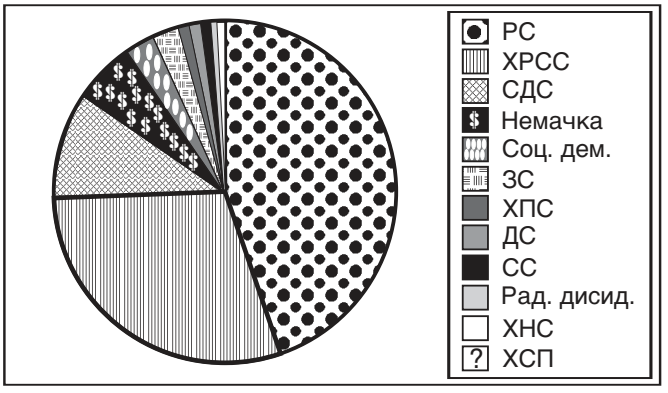

16 *Статистика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаних 8. фебруара 1925. године*, Београд 1926.

Међу прве три странке сада се нашла, поред Радикалне и ХРСС-а, Самостална демократска странка, која је оставила далеко иза себе Демократску странку преузевши већину њених дотадашњих бирача. У Парламент су ушла шесторица радикала, Срби: др Војислав Јањић, министар на располагању, Душан Марковић, прота, др Јован Радивојевић, адвокат, др Љуба Поповић, новинар, Никола Бингулац, трговац, и Никола П. Пашић, председник владе; тројица радићеваца, Хрвати: Антон Бабић, земљорадник, др Владимир Мачек, адвокат, и Марјан Пеулић, земљорадник, и један самостални демократа, Србин, др Светислав Поповић, адвокат.

На четвртим парламентарним изборима 11. септембра 1927. године гласало је 82.518 или 71,4% од 115.647 бирача, на 201 гласачком месту. Највећа излазност била је у Вуковарском срезу, 9.668 гласача од 12.748 бирача или 75,8%, а најмања у Илочком срезу, 4.915 или 63,9% од 7.697. У Винковачком срезу гласало је 9.427 грађана (75,1%) од 12.545 бирача, у Жупањском 7.167 (73,3%) од 9.785, у Земунском 9.698 (69,3%) од 13.999, у Иришком 4.494 (65,0%) од 6.919, у Митровачком 8.392 (72,0%) од 11.656, у Румском 10.623 (72,9%) од 14.579, у Старопазовачком 11.333 (69,1%) од 16.396 и у Шидском 6.792 (72,9%) од 9.323.[17] На овим изборима истакнут је већи број кандидатских листа него икада до тада, чак 17. При томе, само Радикална странка истакла је чак 4 листе (Божидара Ж. Максимовића, Војислава Јањића, др Љубе Поповића и Драгише Стојадиновића). Носилац листе Демократске странке био је Милан Ђ. Милојевић, а носилац листе њених дисидената Дамјан Керечки. На изборима су учествовале и Самостална демократска странка (др Светислав Поповић), Земљорадничка странка (Драгиша Ђ. Здравковић), Српска странка (Јован Севдић), Немачка странка (Јозеф Вилхелм), Социјалдемократска (Витомир Корać), Странка независних радника (Љуба Радовановић), као и хрватске странке: Хрватска сељачка (др Људевит Кежман), Хрватска републиканска (Марко Дошен), Независна хрватска сељачка (др Никола Никић), Хрватска пучка (Илија Петричевић) и Хрватски блок (др Алберт Базала).[18] У хрватским срезовима Винковци и Жупања гласачи су се и даље опредељивали за Хрватску сељачку странку, док су српски гласачи у осталим срезовима остали подељени углавном између Радикалне и Самосталне демократске странке. Присталице радикала одлучивали су се првенствено за радикалску листу Божидара Ж. Максимовића, која је однела највећи број гласова у Сремском округу и обезбедила 4 посланика, Србе: др Богдана Милашиновића, адвоката и

17 *Статистика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаних 11 септембра 1927*, израдио Д-р Лаза М. Костић, Београд 1928, 8–9.

18 Исто, 154–161.

краљевског јавног бележника, Божидара Максимовића, министра на располагању, Емилијана Грбића, свештеника, и др Јована М. Радивојевића, адвоката. Самостална демократска странка нашла се по броју гласова на трећем месту, што јој је донело 3 посланичка места која су заузели Срби др Милан Костић, начелник у пензији, др Никола Радојевић, адвокат, и др Светислав Поповић, министар на располагању. Три мандата добила је и Хрватска сељачка странка, која је заузела друго место у Срему; то су били Хрвати др Људевит Кежман, новинар, др Сигисмунд Чајковац, професор, и Србин др Секула Дрљевић, адвокат.[19] Изборни резултати остварени 1927. детаљније су приказани у табели:

ИЗБОРНИ СРЕЗ	РС	ХСС	СДС	РС	НС	ЗС	СД	ХБ	РС
Винковци	*1.697*	*4.442*	*946*	*211*	*662*	*47*	*47*	*382*	*30*
%	18,0	47,1	10,0	2,2	7,0	0,5	0,5	4,1	0,3
Вуковар	*3.172*	*748*	*1.652*	*459*	*592*	*545*	*52*	*865*	*41*
%	32,8	7,8	17,1	4,8	6,1	5,6	0,5	9,0	0,4
Жупања	*986*	*4.005*	*465*	*192*	*84*	*24*	*22*	*554*	*15*
%	13,7	55,8	6,5	2,7	1,2	0,3	0,3	7,7	0,2
Земун	*2.554*	*459*	*2.710*	*390*	*938*	*1.077*	*167*	*81*	*619*
%	26,3	4,7	28,0	4,0	9,7	11,1	1,7	0,8	6,4
Илок	*1.307*	*1.050*	*488*	*515*	*276*	*213*	*331*	*144*	*51*
%	26,6	21,4	9,9	10,5	5,6	4,3	6,7	2,9	1,0
Ириг	*1.172*	*301*	*691*	*781*	*29*	*616*	*565*	*12*	*99*
%	26,1	6,7	15,4	17,4	0,6	13,7	12,6	0,2	2,2
Митровица	*1.859*	*403*	*1.783*	*1.546*	*222*	*1.700*	*313*	*64*	*24*
%	22,2	4,8	21,3	18,4	2,6	20,3	3,7	0,8	0,3
Рума	*2.318*	*1.148*	*1.646*	*1.323*	*1.829*	*824*	*838*	*61*	*49*
%	21,8	10,8	15,5	12,5	17,2	7,8	7,9	0,6	0,5
Ст. Пазова	*2.126*	*2.096*	*1.689*	*1.106*	*1.300*	*743*	*54*	*219*	*1.408*
%	18,5	18,3	14,7	9,6	11,3	6,5	0,5	1,9	12,3
Шид	*1.849*	*1.725*	*1.082*	*332*	*404*	*211*	*254*	*114*	*33*
%	27,2	25,4	15,9	4,9	6,0	3,1	3,7	1,7	0,5
Сремски округ	*19.040*	*16.377*	*13.152*	*6.855*	*6.336*	*6.000*	*2.643*	*2.496*	*2.369*
%	23,1	19,8	15,9	8,3	7,7	7,3	3,2	3,0	2,9
Број посланика	**4**	**3**	**3**	–	–	–	–	–	–

19 Исто, 363–368.

ИЗБОРНИ СРЕЗ	ДС	НХС	ХП	НР	РС	ХР	СС	ДС (дис.)
Винковци	*65*	*370*	*364*	*80*	*18*	*36*	*20*	*8*
%	0,7	3,9	3,9	0,9	0,2	0,4	0,2	0,1
Вуковар	*96*	*356*	*271*	*243*	*514*	*22*	*27*	*13*
%	1,0	3,7	2,8	2,5	5,3	0,2	0,3	0,1
Жупања	*83*	*357*	*144*	*23*	*27*	*162*	*16*	*17*
%	1,2	5,0	2,0	0,3	0,4	2,3	0,2	0,2
Земун	*265*	*10*	*23*	*238*	*124*	*11*	*16*	*16*
%	2,7	0,1	0,2	2,5	1,3	0,1	0,2	0,2
Илок	*394*	*9*	*31*	*38*	*8*	*10*	*37*	*14*
%	8,0	0,2	0,6	0,8	0,2	0,2	0,8	0,3
Ириг	*75*	*17*	*6*	*23*	*66*	*13*	*21*	*7*
%	1,7	0,4	0,1	0,5	1,5	0,3	0,5	0,1
Митровица	*125*	*93*	*12*	*137*	*64*	*11*	*29*	*6*
%	1,5	1,1	0,1	1,6	0,8	0,1	0,3	0,1
Рума	*217*	*138*	*23*	*72*	*64*	*25*	*34*	*13*
%	2,0	1,3	0,2	0,7	0,6	0,2	0,3	0,1
Ст. Пазова	*207*	*96*	*35*	*113*	*123*	*20*	*57*	*85*
%	1,8	0,8	0,3	1,0	1,1	0,2	0,5	0,7
Шид	*400*	*27*	*268*	*50*	*8*	*16*	*11*	*8*
%	5,9	0,4	4,0	0,7	0,1	0,2	0,2	0,1
Сремски округ	*1.927*	*1.473*	*1.177*	*1.017*	*1.016*	*326*	*268*	*187*
%	2,3	1,8	1,4	1,2	1,2	0,4	0,3	0,2
Бр. посланика	–	–	–	–	–	–	–	–

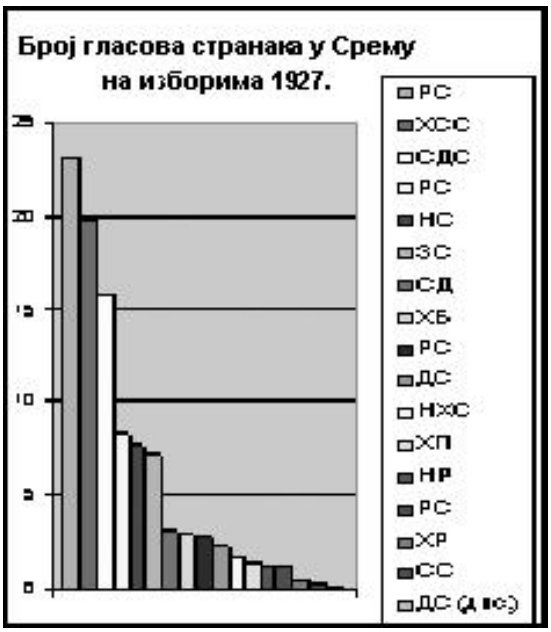

Када упоредимо резултате остварене на свим парламентарним изборима, уочавамо да је српско бирачко тело у Срему у националном и идеолошком погледу углавном било хомогено, будући да се опредељивало за српски програм Радикалне странке, а у много мањој мери за Демократску / Самосталну демократску странку и њен југословенски програм.

Анализа изборних резултата говори и о политичкој и националној структури посланичких кандидата. Године 1920. изабрано је 14 кандидата, од тога 9 Срба, што износи 71,42% укупног броја посланика. Ако изузмемо Николу Груловића с листе Комунистичке партије, која је заступала класни, а не национални програм, удео српских посланика опада на 64,28%, што је и даље знатно више од учешћа Срба у националној структури Срема. Године 1923. изабрано је 10 посланика, међу њима 5 Срба или 50%, што је мање него на претходним изборима и приближно у складу са структуром становништва. На изборима 1925. Срби су добили 7 од 10 посланика или чак 70%. С обзиром на то да је један од њих припадао Самосталној демократској странци која је прешла у опозицију, из редова Радикалне странке, оптуживане за политичку хегемонију у држави, било је 60% изабраних српских кандидата. Године 1927. у Парламент је ушло чак 8 Срба или 80%, али је један од њих, Секула Дрљевић, био члан ХСС-а и не може се убрајати међу српске посланике; тројица су били из опозиционе Самосталне демократске странке, док су само четворица (40%) припадали Радикалној странци.

	РС	ХСС	ДС	СДС	КП	ХЗ	ХПС
1920.	7	3	1		1	1	1
1923.	4	5	1				
1925.	6	3		1			
1927.	4	3		3			
Укупно:	**21**	**14**	**2**	**4**	**1**	**1**	**1**

Број посланика изабраних на парламентарним изборима у Краљевини СХС

До занимљивих сазнања долази се и када се испита порекло и стално место пребивалишта изабраних посланика. Утврдили смо да су из Срема била шесторица од 9 посланика изабраних 1920: др Жарко Миладиновић из Руме, Влада Савић, др Љуба Поповић и Милан Недељковић из Каменице, Милан Младеновић из Лаћарка и Никола Груловић из Бешке. Рођени Сремци била су тројица од 5 посланика из 1923, а четворица су живела на том подручју: Светислав Поповић из Земуна, др Богдан Милашиновић из

Винковаца, Милан Недељковић и земунски свештеник Душан Марковић, родом из Мошорина у Бачкој. Срем је био завичај четворице од 7 посланика изабраних 1925: др Јована Радивојевића из Ирига, Николе Бингулца из Вуковара, др Љубе Поповића и др Светислава Поповића, а и свештеник Душан Марковић и даље је живео у Земуну. Године 1927. у Парламент су ушла, од 8 изабраних, шесторица Срба са сталним пребивалиштем у Срему: др Јован Радивојевић из Ирига, др Милан Костић из Шида, др Никола Радојевић из Сремске Митровице, др Светислав Поповић, др Богдан Милашиновић и Емилијан Грбић, свештеник у Руми родом из Рајића код Новске. То значи да је око 47% Срба у Срему у Уставотворној скупштини представљало 42,85% посланика с њиховог простора или, ако изузмемо комунисту Николу Груловића, само 35,71%; године 1923 – 40%, 1925 – 50% и 1927 – 60%. Ако узмемо у обзир само „хегемонисте" радикале и демократе, долазимо до резултата од 42,85% (1920), односно 40% (1923). Када из разматрања изузмемо Самосталну демократску странку која је у потоњем периоду чинила заједнички фронт с хрватским политичким снагама, и њене посланике др Светислава Поповића, др Милана Костића и др Николу Радојевића, добијамо резултат од 40% (1925) и 30% (1927). Према томе, удео српских посланика који су припадали тзв. хегемонистичким снагама, а који су били домицилно везани за Срем, у свим скупштинским сазивима био је испод процента учешћа Срба у националној структури сремског становништва. У просеку, Срба „хегемониста" из Срема било је укупно 17 или 38,63%.

Рашчлањавањем доступних података с парламентарних избора по више критеријума, дошли смо до резултата који, иако се ради о једном ужем државном подручју, отварају питање утемељености тезе о тзв. „великосрпској хегемонији" над несрпском, посебно хрватском, популацијом у држави, која је из политичке сфере била пренета и у науку, оптерећујући пре свега историографију о српско-хрватским односима. Пошто нам није намера да доносимо далекосежне закључке, рећи ћемо само како истраживање указује на то да је слика прошлости много сложенија од наметнутих стереотипа, да се она мора стварати имајући у виду све нијансе и да се постојеће представе о минулим збивањима морају стално преиспитивати.

Sofija Božić
Institute for Modern History of Serbia – Belgrade

SERBS IN SREM AD PARLIAMENTARY ELECTIONS IN THE KINGDOM OF THE SERBS, CROATS AND SLOVENES

SUMMARY

This paper analyses the results of parliamentary elections held in 1920, 1923, 1925, and 1927 (turnout levels, election results in srez administrative units; the number, political affiliation, national structure, place of residence of the elected members of parliament etc.) on the territory of Srem, paying special attention to Serbian political parties and their candidates. The paper establishes that the Serbian electorate mostly voted for the Radical Party, and, to a much lesser extent, for the Democratic/Independent Democratic parties. By breaking down the accessible data according to several different criteria we reached the results (proportion of Serbian MPs residentially connected to Srem who belonged to the so-called hegemony forces amounted to 38.63%, and was below the percentage of Serbian share in the national structure of the population of Srem – around 47%), which, although pertaining to a small region of the country, question the foundations of the thesis of ”Great Serbian hegemony” over non-Serbian, particularly Croatian, population in the country. This thesis was transferred from the political sphere into the sphere of science, burdening primarily the historiography of Serbo-Croatian relations.

УДК 94(497.11)"1808/1812"(093.2)
94(497.113)"1808/1812":929(093.2)

Радомир Ј. Поповић
Историјски институт Београд

СРЕМЦИ У ПРОТОКОЛУ ШАБАЧКОГ МАГИСТРАТА

Сажетак: У овом раду на основу Протокола шабачког магистрата наведени су људи из Срема и њихове везе са устаничком Србијом, понајвише са Шабачком нахијом. Већина података односи се на разна новчана потраживања проистекла из имовинско-правних и интересних веза људи са леве и са десне стране Саве, али има и података о досељавању у Србију и преписци устаничких пограничних власти са аустријским.

Кључне речи: протокол, Сремци, Шабачка нахија, Први српски устанак, облигациони односи.

Протокол шабачког магистрата од 1808. до 1812. године један је од ретких докумената који осветљавају друштвене прилике у Србији у Првом српском устанку. Рукопис Протокола који се чувао у Народној библиотеци изгорео је у немачком бомбардовању Београда 1941. године. Никола Крстић приредио га је и одштампао, срећом, у *Гласнику Српског ученог друштва*.[1] Протокол је вођен од 1/13. априла 1808. до 23. децембра 1811 / 4. јануара 1812. године. У рукопису Протокол је имао 111 исписаних листова и неколико празних на крају, а у штампаном облику има 222 странице и 881 протоколарни број. Приређивач Протокола Н. Крстић је у предговору истакао: „Протокол овај … један је од најзнаменитијих писмених докумената из времена Карађорђева. Исти је протокол један једини ове врсте писмени споменик из времена првог српског ослобођења. У њему се налазе многи подаци, који ће моћи допринети, да се расветле гдекоји тадањи

1 *Протокол шабачког магистрата од 1808. до 1812. године*, Гласник СУД, 2-ги одељак, грађа за новију историју Србије, 2-ги одељак, Београд 1868. Осим тог протокола из Првог српског устанка сачувана су још два: *Дѣловодный протоколь одъ 1812. Мая 21. до 1813. Августа 5. Кара-Ђорђа Петровића, врховногъ вождa и господара народа српскогъ*, Гласник Друштва српске словесности, 1848 – 9 листова, 224, 126; *Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, приређивачи Миле Недељковић и др., Крагујевац 1988; *Протоколъ писама проте Матіе Ненадовића о ратованю край Дрине 1811, 1812 и 1813 год*, приредио Љубомир Ненадовић, Београд 1861.

догађаји. У њему се налазе обавештења о томе како је наше отачество било устројено-уређено у прво време своје слободе". Тај извор, нажалост, није у довољној мери коришћен у историографији.[2]

Између Мачве и Срема, суседних српских области у двема државама, успостављене су многоструке и значајне везе у време Првог српског устанка, о чему је највише писао Славко Гавриловић.[3]

У Протоколу шабачког магистрата помињу се имена житеља Шабачке нахије на основу којих се закључује да су пореклом из Срема: Јован Сремчевић,[4] Станко Сремац,[5] Саво Сремац,[6] Риста Сремац,[7] Петар Сремац,[8] Павле Мијаиловић Сремац, житељ Шабачки,[9] и Сима Ирижанин,[10] или се поред имена и презимена означава место у Срему из којег потичу, као што су Димитрије Стефановић, за којег се каже да је *из Цесарије прешао*,[11] Риста Ристивојевић, *житељ Митровачки*,[12] Арсеније

2 Славко Богојевић, *Лука Лазаревић у Протоколу Шабачког магистрата и Деловодном протоколу Карађорђа Петровића,* Зборник бр. 1 (2004), 37–46.

3 Славко Гавриловић, *Аграрни покрети у Срему и Славонији почетком XIX века,* САНУ, Београд 1960, 233; *Војводина и Србија у време Првог српског устанка,* Институт за изучавање историје Војводине, Нови Сад 1974; *Грађа за друштвену и привредну историју Срема почетком XIX столећа,* Историјски архив Аутономне Покрајине Војводине, Сремски Карловци 1958, X; *Грађа о Срему и његовим везама са Србијом,* избор и објашњења С. Гавриловић, Историјски архив АП Војводине, Сремски Карловци 1965; Славко Беновић, *Сремски трговци и Први српски устанак до 1809 године,* Зборник МС за друштвене науке 5 (1953) 5–25; Живан Сечански, *Грађа о Тицановој буни у Срему 1807. године*, Историски институт, Београд 1952, 195; Славко Гавриловић, *Јанко Немечек (Теодор Племечковић), србијански уходa у Срему 1807,* Зборник МС за друштвене науке 23 (1959) 87–96; Димитрије Димић, *Прилози за Тицанову буну у Срему г. 1807.,* Летопис Матице српске 119 (1), 194 (1876); Миодраг Коларић, *Димитрије Пуљевић, трговац из Сремске Митровице и снабдевач за време Првог устанка,* Зборник МС. Серија друштвених наука 7 (1954) 169–176; Роберт Пауловић, *Судбина српских избеглица после Првог српског устанка према актима Славонско-сремске генералне команде у Петроварадину*, Зборник МС. Серија друштвених наука 7 (1954) 126–146.

4 *Протокол шабачког магистрата*, 22.

5 Исто, 24,

6 Исто, 27.

7 Исто, 119.

8 Исто, 119–120.

9 Исто, 135.

10 Исто, 154–155.

11 Исто, 9.

12 Исто, 19.

Урош Кнежевић, Лаза Лазаревић, командант Шабачке нахије

Марић, *житељ Иришки*,[13] Силвестер *из Митровице из Цесарије*,[14] Сима Плавшић, *бивши из Цесарије села Кузмина*,[15] Новак Милијашевић из Митровице,[16] Панта Враголић, из Дивоша,[17] Павле Лукић из Руме,[18] Стефан Романовић, *житељ земунски*,[19] и Васа Стајић из Руме.[20]

Пошто је Протокол припадао суду, то је и логично што су у њему највише заступљени подаци из области грађанског права, то јест разна новчана потраживања, поравнања, извршавање наплате, накнаде штете, а у мањем броју налазе се подаци о дописивању устаничких власти са аустријским властима и досељавању Сремаца у Србију.

На почетку Протокола налазе се три забелешке о извесном Петру Белогузу из Руме, који је био дужан Исаилу из Церовца, села у Посаво-Тамнави. Због тога је магистрат у Шапцу писао магистрату у Руми 29. априла 1808. године,[21] тражећи да пронађе дужника и пошаље га у Србију. Захтев је у наредних месец дана поновљен још два пута и не може се сазнати да ли је Белогуз дошао на митровачку скелу на састанак са својим повериоцем и да ли је уопште исплатио дуг.[22] Павле Лукић, из Руме, као дужник нагодио се

13 Исто, 47.

14 Исто, 56.

15 Исто, 63.

16 Исто, 75–76, 78–79.

17 Исто, 90.

18 Исто, 90–91.

19 Исто, 100–101.

20 Исто, 166. Миливоје Васиљевић је из Протокола издвојио имена 565 Мачвана и по њему је то „био први већи попис становништва Мачве са почетка 19. века" (*Мачва, историја, становништво*, Богатић 1996, 215).

21 Сви датуми у тексту су по новом календару, изузев у цитатима.

22 Исто, 6, 9.

28. децембра 1808. године са Николом Чаркацијом, шабачким житељем, *и од данас да нема више ништа Никола тражити*.[23]

У Протоколу од 1808. до 1810. године често се јавља име трговца Новака Милијашевића из Митровице, који је преко магистрата у Шапцу потраживао дугове. Тако је 1. октобра 1808. године тражио наплату дуга од Вукосава Вукотића из Узвећа од 45 гроша и 14 пара, који је признавао свој дуг и који је тог дана положио половину суме, а *остатак да исплати о светом Луки, без свакога одговора*. Суд је касније пресудио да Вукотић остатак дуга треба да исплати на скели у Митровици 30. октобра. Тих дана свој дуг Милијашевићу признавао је Петар Матић из поцерског Метковића, па је магистрат у Шапцу 4. октобра 1808. године обавезао да дуг од 477 форинти, које је тужни дуговао од фебруара исте године и који је био спреман да исплати до 30. октобра, *ради веровања, потписуем своје име и ручни крст полажем*.[24] Али, ни Матић није исплатио целокупан дуг, па је суд у Шапцу 26. децембра 1808. године донео нову пресуду по којој је преостали дуг морао да исплати до Ђурђевдана 1809. године.[25] Доказ да је Новак Милијашевић имао разгранате послове у Мачви је и потврда коју му је магистрат издао да може дужнике да позива и са њима сравњује рачуне.[26] Милијашевић је умро 1809. или 1810. године и из Протокола се не види да ли је наплатио своја дуговања у Шабачкој нахији.[27]

Атанасије Алексић дуговао је 270 гроша Миловану Марковићу из Митровице, па се 6. октобра 1808. године обавезао да ће исплатити дуг. Текст те обавезе гласи: „Облигација, копија. N° 393. сверху 270 гр. и словом велим: двеста седамдесет гроша, који ја долупотписати примио јесам у пићу на Митровачкој скели, од мајстора Милована Марковића из Митровице, и да је време прошло термина да му нисам исплатио, тога ради дајем данас облигацију, и обавезујем се, да ћу до 1. новембра 1808. исплатити без свакога одговора, Бољег ради веровања потписујем својеручно име. У Шапцу,

23 Исто, 90–91.

24 Исто, 75–76, 80, 78–79.

25 Исто, 90.

26 „N° 424. Даје се од С.М.Ш. именутом Новаку Милијашевићу, цесарском подајнику из Митровице, да му је слободно по Мачви дужнике призивати, ш њима рачуне савершавати. Тога ради препоручујемо горе именутога кметом, у ком год селу буде свог дужника нашао, да и преслушају и нами писмено пошаљу. Бољег ради веровања потврђујемо муром. 14. декембра 1808. године у Шапцу"(Исто, 89).

27 У септембру 1810. године Пантелија Дрезгић из Дубља тужио је Ивана Ковића из Шапца, али Ковић се *изговарао на неку жену, почившаго Новака Милошевића из Митровице*. Суд је одлучио да на митровачкој скели суочи Новакову удовицу и парничаре и, ако би се који од парничара одређеног дана не би појавио на скели, тај би био крив (Исто, 169).

№ 735. 3. Марта. Дошо к суду Степанъ Яковлѣвић изъ Штитара, Шабачке нахије, и преявио Петронію Валевца Шабчанина, да му є у целецу волова и нѣгова вола претеро, кое засведочава Богићъ, братъ Стевановъ, кои вола добро познае, и ми га форманло заклесмо, по коему пресудисмо: да Петроніе мора Степану вола платити 60 гроша.

№ 736. Тодоръ Топжиа продаде свою кућу у граду Стеви Динберовићу за 550 гроша.

№ 737. 4. Марта. Дошо к суду Никола Радуловићъ изъ Брадића и тужио Мелентию Гладовића, Луку и Марка Лазића и Петра Смиляниħа изъ Петковице, да су му побили 4 свиња. Но по точномъ испитиванію нађосмо, да су само 2 убили, и то да су наведени Савомъ, почившаго Василя изъ Брадића супругомъ, показиваюħи имъ, да су нѣзине свинѣ. Тако ми пресудисмо: да ова три вишеименовата троица изъ Петловице и Сава жена плате по 12 гроша и 20 пара свако, а Сава сувише, што є навела люде на туће свинѣ, да прими 12 батина у ярму.

№ 738. 6. Марта. Дошо к суду Марко Матићъ изъ Богосавца и преявио Петра Чаркажића изъ Шабца, да му є убио крмачу у ливади неограђеной. Зато ми пресудисмо: да Петаръ за ту крмачу плати 20 гроша.

№ 739. 6. Марта. Дошо к суду Иванъ Тешићъ изъ Петловаче и преявио Игнята Василѣвича изъ Зминяна, да му є укро овна. Но Игнятъ изговара

се да се ованъ, истина, кодъ нѣга нашо, али ованъ ниє Ивановъ, но Томе Тедића изъ Дубля. Но ми по точномъ испитанію нађосмо и обадва овна кодъ Игнята Василѣвића. И тако ми пресудисмо: да Игнятъ мора за обадва овна платити 12 гроша.

№ 740. 6. Марта. Дошо к суду Мияило Дрочинацъ изъ Крнића и тужио Тодора Петровића изъ Звезда, да му є у жиру разплашио свинѣ, и пропала му єдне крмача. Тако ми за право нађосмо: да Тодоръ плати Мияилу 25 гроша за крмачу.

№ 741. 7. Марта. Паво Матковићъ изъ Козарице отпушта се данашньимъ даномъ на прошеніе кметова Тамнавски, и Павла Марловића, такожде изъ Козарице давугжиє, коега брата Стевана Марковића убио више именовити Паво Матковићъ, говореħи, да му ништа ниє фајде, ако ħе Паво Матковићъ судомъ изгубити се. И тако ми овога обилца предасмо кметовомъ Тамнавскимъ Іовану Томићу изъ Црнолѣва, Митру Соколовићу изъ Козарице, Миліи Мићићу изъ Каменице и Вићи Митровићю изъ Белотића, и притомъ за свое зло дѣло и преступленіе и злочинство, да прими 100 батина, и дѣци почившаго Стевана Марковића да да 150 гр. за кое подємчи се Милия Мићићъ изъ Каменице да ħе онъ положити.

№ 742. 7. Марта. Дошо к суду Петаръ Вуковићъ, преко-дринацъ изъ Дубля,*) и тужио Милана Вуєвића изъ Салаша, да му є преотео двое говеда.

*) Дубље је с ове стране Дрине у Мачви, а каже се „преко-дринац,“ јер се скоро отуда доселио.

24. септембра 1808. Атанасије Алексић".[28] Шабачки терзија Јован Милинковић издао је облигацију на 489 гроша за дуг Ристи Ристивојевићу 18. маја 1808.[29] Извесни Силвестер из Митровице у име Панића и Петричевића, а на основу признанице, тужио је Остоју Милошевића из Шапца за дуг, а Милошевић се обавезао да ће дуг од 3.088 гроша исплатити до Митровдана 1808. године.[30]

У Протоколу се налазе подаци о ортаклуку између житеља из Шабачке нахије и оних из Срема. Тако је Сима Сломо 30. маја 1808. године примио капару за неку *дунавску воденицу* од ортака Јована Радиновића из Белегиша и Георгија Чудића из Земуна. Пошто Радиновић и Чудић нису били задовољни воденицом, они су се пред шабачким магистратом разортачили, тако што је Сломо исплатио ортаке у износу од 1.000 гроша, а новац је у магистрату примио Земунац Чудић.[31] У ортаклуку су били Земунци Сима Димитријевић (у Протоколу *Сима Димитрију*), Димитрију Николају и Цинцар Јанко Поповић (*Јанко Бинбаша*). Земунски трговци морали су се најпре заклети у шабачкој цркви да ће тачан трговачки рачун предати Цинцар Јанку, после чега је овај пристао да им исплати 100 дуката, *и другo остаје дужан, док горе поменути чист рачун по заклетви не пошаљу, и кад рачун пошаљу нам у магистрат, онда ће све новце положити. Бољег ради веровања дајемо овај екстракт за сигурност, и магистарским муром потврђујемо*.[32]

Срби из Срема су од почетка устанка прелазили у Србију и ту се настањивали, укључивали у устаничку војску или започињали да се баве занатима и трговином. Година 1808. била је мирна и то је један од разлога што су те године у Протоколу забележени преласци Сремаца у Србију. Арсеније Марић из Ирига дошао је у Шабац почетком јула 1808. године, желећи да под кирију узме механу од Гаврила Призренца,[33] а Сима Плавшић из Кузмина јавио се шабачком магистрату 24. августа *намеран овде остати посвем, и своју децу хоће довести*.[34] Извесни Лазо Жадани, за којег је наведено да је из Цесарије, вероватно из Срема, био је сеиз Цинцар Јанка

28 Исто, 80–81.

29 Исто, 19. 112. N°6. Майа. Са љубављу намирио се г. Риста Ристивојевић житељ митровачки из Цесарије и Јован Милинковић терзија, Шапчанин, за рачун од Пеште. И Јованче остаје дужан г. Ристи 489 гроша и дао облигацију да 24. маја 1808. без изговора исплати" (Исто, 19).

30 Исто, 56.

31 Исто, 25.

32 Исто, 67–68.

33 Исто, 47.

34 Исто, 63.

Поповића.[35] Да је било нетрпељивости између староседелаца и дошљака сведочи једна пресуда од 28. јануара 1809. године када је Младен Марјановић, момак Луке Лазаревића, добио 25 батина зато што „кавђио се и говорио, да ће Сремце исећи" и уз то једном Сарајлији отео капу, исекао је и себи нову направио.[36]

Магистрат је издавао пасоше за прелазак у Аустрију, па је тако 3. маја 1808. године издат пасош Гр. Педиковићу, *цесарцу*, ради преласка границе, али исто тако издаване су путне исправе за путовање од једне до друге нахије. Бившем држављанину Аустрије, за кога се не зна одакле је тачно пореклом, Јовици Марковићу, дат је пасош за прелазак из Шабачке у Ваљевску нахију у село Ђурђевац.[37]

Већ смо рекли да се у Протоколу помињу лица чији надимци или презимена указују на њихово сремачко порекло, али су они већ били грађани устаничке Србије. Тако се помиње напасник Јован Сремчевић, који је за покушај силовања добио 50 батина, затим Станко Сремац, који је због неизвршења наређења кнеза Илије Марковића, оборкнеза Шабачке нахије, кажњен са 11 батина, затим хајдук Саво Сремац, који је са неколико другова напустио хајдучки живот.[38] Симу Ирижанина тужио је априла 1810. године Сава Рашић из Парашнице, данас дела Црне Баре, за дуг од 80 гроша, да би годину дана касније Симина удовица тужила скелецију Марка Радовановића за некакву ортачку башту.[39]

Дакле, у Протоколу шабачког магистрата Сремци се помињу у четрдесетак протоколарних нумера (№ 36, 51, 57, 60, 95, 100, 104, 112, 135, 145, 153, 161, 259, 305, 332, 348, 349, 380, 382, 388, 389, 390, 392, 393, 424, 426, 428, 429, 452, 457, 462, 503, 526, 527, 529, 581, 651, 688, 699, 722). Тачан број незахвално је износити јер вероватно постоје личности које су из Срема, али експлиците није то наведено. У сваком случају, овај судски документ осветљава живе везе између Срба с леве и с десне стране Саве и омогућава да се макар и делимично спозна свакодневни живот, начин на који су функционисале привреда и управа, колике су биле цене намирница, какве су биле казне за разне прекршаје, затим да се спозна морал ондашњег нараштаја.

35 Исто, 119. Њега је тужио суду 15/27. марта 1809. године Живко Јуришић из Грабовца за дуг од 149 гроша.

36 Исто, 100.

37 Исто, 8, 16.

38 Исто, 22, 24, 27.

39 Исто, 154–155, 176.

Radomir J. Popović
Institute for History Belgrade

CITIZENS OF SREM IN THE PROTOCOL OF THE ŠABAC MAGISTRATE

SUMMARY

Citizens of Srem are mentioned in about forty protocol paragraphs in the Protocol of the Šabac magistrate (N° 36, 51, 57, 60, 95, 100, 104, 112, 135, 145, 153, 161, 259, 305, 332, 348, 349, 380, 382, 388, 389, 390, 392, 393, 424, 429, 452, 457, 462, 503, 526, 527, 529, 581, 651, 688, 699, 722). It would be very difficult to state the exact number because there might have been more citizens of Srem mentioned in the Protocol who were not explicitly named as such. Nevertheless, this court document sheds light on the vibrant connections between Serbs on the left and right banks of the river Sava and enables us, if only partially, to learn of the everyday life, functioning of the economy and administration, what the prices of goods were, what the sentences were for different violations, and what the morals were of the generations at the time.

УДК 911.37:94(497.11)"13/14"
091=163.41"1428/1429"

Снежана Божанић
Одсек за историју – Филозофски факултет Нови Сад

РАВАНИЧКА СЕЛА И СЕЛА ВЕЛИКОГ ЧЕЛНИКА РАДИЧА ПОСТУПОВИЋА „У МАЧВИ”

Сажетак: Убикацијом земљишних прилога „у Мачви” који су припадали раваничком властелинству и њихово поређење са прилозима „у Мачви” из повеље деспота Ђурђа Бранковића великом челнику Радичу Поступовићу, добија се потпунија слика о историјско-географском простору уже Мачве, крајем XIV и почетком XV века. Кнез Лазар је поклонио својој задужбини, манастиру Раваници, 14 села „у Мачви”. Раваничка села „у Мачви” била су лоцирана на десној обали реке Саве, источно од данашњег Шапца. На основу убикације ових 14 прилога „у Мачви” долази се до закључка да су она чинила северну границу Мачве и Мачванске бановине. Деспот Ђурађ Бранковић издао је повељу 7 индикта 1428/29. године којом потврђује добра и баштине великом челнику Радичу Поступовићу. На простору Мачве било је додељено 19 прилога, које су чинили: 1 трг, 16 села и 2 селишта. Ова повеља уједно представља потврду да је Мачва 1428/1429. године улазила у састав српске државе, од почетка Ђурђеве владавине. Извршена убикација земљишних прилога „у Мачви”, на основу ових повеља, упућује нас на закључак да се ужа Мачва у средњем веку простирала југоисточно од жупе Битве, дуж Саве према ушћу Колубаре и допирала је на југ до Тамнаве, а на запад до реке Дрине.

Кључне речи: Мачва, Срем, граница, Раваничка хрисовуља, кнез Лазар, велики челник Радич Поступовић, деспот Ђурађ Бранковић, Сава, Колубара, Тамнава, Битва.

Манастирске повеље пружају непроцењиве информације о насељима, становништву, радним обавезама и дажбинама зависних људи и дају слику живота на средњовековном властелинству.[1] Утврђивање топограф-

1 Манастирске повеље, понекад, садрже и пописе зависног становништва те су незаобилазне за демографска истраживања и истраживања етничких односа. Обавезе зависног становништва пописују се у средњовековним манастирским повељама у посебном делу под називом „Закон Србљем”. Обавезе Влаха се пишу у виду „Закона Влахом”. Повеље су значајне за изучавање историјске географије. У њима се бележе имена села, заселака,

ско-топонимијског континуитета насеља, кроз цео средњи век, од изузетног је значаја јер потврђује континуитет становништва на одређеном простору.

Убикацијом земљишних прилога „у Мачви" који су припадали раваничком властелинству и њихово поређење са прилозима „у Мачви" из повеље деспота Ђурђа Бранковића великом челнику Радичу, добија се потпунија слика о историјско-географском простору уже Мачве, крајем XIV и почетком XV века. [2]

Под појмом Срем, у средњем веку, подразумевало се знатно шире подручје него данас, јер је Срем захватао и територију јужно од Саве („онострани Срем").[3] Мађарски извори спомињу „овострани" Срем (citerior Sirmia), северно од Саве, и „онострани" Срем (ulterior Sirmia), јужно од ње.[4]

Ужа Мачва, према резултатима истраживања М. Динића, лежала је уз Саву југоисточно од Битве према ушћу Колубаре.[5] Под Угарском, то је био districtus de Macho у којем се налазио и град (castrum) Мачва, чији положај

планина, река, потока, извора, напуштених насеља а међе се у манастирским повељама, у највећем броју случајева, прецизно и детаљно наводе, што омогућава прецизнију убикацију насеља.

2 Нужно је истаћи да се постављена тема прати са становишта историјске географије. Према општепознатој дефиницији предмет историјске географије је географска средина и човек као члан мање или веће заједнице у току историје. Истражује се однос између природне средине која је непроменљива: положај, рељеф, клима и људске заједнице које се мењају.

3 М. Благојевић, *Преглед историјске географије средњовековне Србије*, Зборник за ИМС 20 (1983), 75–76.

4 Географске границе данашњег Срема се у просторном и територијалном погледу разликују у односу на средњовековне. Под Сремом се данас подразумева област између Дунава и доњег тока Саве, чију западну границу образује неправилна линија која почиње испод Даља, а завршава се више ушћа Босута у Саву. Ово је граница новијег датума, а утврђена је тек после ослобађања Срема од Турака и обнављањем Сремске жупаније. Средњовековна жупанија Срем обухватала је, међутим, само источну половину данашње области од линије Сусек–Лаћарак, док је западна половина спадала под Вуковску жупанију. Сем жупанија овога имена, Сремом је у средњем веку називана и област јужно од Саве, данашња Мачва и поречје Колубаре. Ова чињеница да је средњовековни Срем обухватао обе обале Саве била је давно уочена и запажена, али се и после тога при тумачењу историјских извора често губила из вида, што је доводило до одређених заблуда и нејасноћа. М. Динић, *Средњевековни Срем*, Гласник ИД у Новом Саду IV (1931), 1; VIII (1935), 439–444.

5 Да се Колубара рачунала у Мачву, може се наћи потврда у угарским изворима. Већ је К. Јиречек упозорио да је једна угарска повеља датирана 16. IX 1319. године: „propre Kalabar in Macho". К. Јиречек, *Историја Срба* I, Београд 1952, 201. У питању је река Колубара, па и њена долина око средњег или доњег тока, која се по К. Јиречеку простирала „*између Београда и Шапца*"; М. Динић, *Западна Србија у средњем веку*, Српске земље у средњем веку, приредио С. Ћирковић, Београд 1978, 47.

није ближе познат. По том граду названа је и бановина: item castro Macho nominato, unde Banatus Machoviensis denominatur.[6]

Од времена владавине угарског краља Беле IV (1235–1270) помиње се, јужно од Саве, угарско мачвански Банат (мађ. Macho, Machow, читај Мачó), који је обухватао не само малу данашњу равницу Мачву код Шапца него и сливове реке Колубаре, Љига, Тамнаве и Уба, као и планина све до наспрам Зворника на Дрини.[7] Постојао је и град Мачва, само му положај није познат.[8]

Исцрпном анализом историјских података и убикацијом топонима на терену, М. Благојевић је дошао до закључка да се западна граница средњовековне области Мачва налазила на Дрини између Лознице и Бадовинаца, или мало севернije. Источна граница се налазила на десној обали Колубаре, између Медошевца и Конатице, а свакако и нешто севернije од села Конатице. Јужну границу чини долина реке Тамнаве, потом долина средњег и доњег тока реке Јадар. Северна граница полазила је негде од Дрине око Бадовинаца у правцу Китога па је ишла на Саву повише Шапца, потом десном обалом Саве до Бељина и онда мање утврђеним правцем до ушћа Колубаре.[9]

Кнез Лазар, као ктитор, приложио је манастиру Раваници преко сто педесет села, која су се налазила у Браничеву, Пеку, Звижду, Мачви и другим областима, годишњи приход од 150 литара сребра „*од царине у Новом Брду*" и друге новчане приходе.[10]

Поред села, заселака, селишта, забела, њива и сл. која су наведена са описом својих међа у повељи су наведени и приходи од панађура поред

6 Castrum Macho помиње се први пут за време рата краља Милутина и Карла Роберта 1319. године: A. Hubera, *Ludwig I. von Ungarn und die ungarischen Vasallenländer*, Archiv für österreichische Geschichte, 66 (1885), 1; П. Марковић, *Одношаји између Србије и Угарске (1331–1355)*, ЛМС 221 (1903), 6; Ј. Радонић, *Споразум у Тати и српско угарски односи од XIII до XVI века*, Глас СКА 187 (1941), 129.

7 На простору Мачванске бановине, од средине XIII па до средине XV века, смењивала се угарска и српска власт. Смењивање српске и угарске власти оставило је дубоке трагове у целокупном животу на поменутом простору.

8 М. Пурковић, *Одређивање међа*, Етнологија 1–2 (1940), 65.

9 М. Благојевић, *Насеља у Мачви и питања српско-угарске угранице*, Ваљево, постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 88. У оквирима Мачве нису се налазиле добро познате жупе: Уб, Непричава, Рабас, Пепељевац, Љиг, Топлица, Горња и Доња Обна.

10 У време цара Душана (1331–1355) ратовало се у више наврата са Угарском, а када су после смрти краља Лајоша I (1342–1382) у Угарској избиле унутрашње борбе, кнез Лазар је успео да прошири своју власт све до Саве. М. Спремић, *Јадар у средњем веку*, Јадар у прошлости I, Нови Сад 1985, 41–76 (=*Прекинути успон: српске земље у позном средњем веку*, Београд 2005, 3–42).

самог манастира и у више места у северној Србији, који су припадали Раваници. Поклоњени су приходи од панађура који се одржавао о Спасовдану код саме Раванице, затим панађур свете Петке на Дунаву и два панађура у Подгорици у Мачви (пролећни и јесењи).

Изгубљени оригинал ове изузетно значајне средњовековне повеље преносе нам три расположиве копије.[11]

Кнез Лазар је поклонио својој задужбини, манастиру Раваници, 14 села „у Мачви".[12] То су следећа села: Подгорица, Поповац, Брековица, Овош, Брекова, Стаглово, Власеница, Звизд, Други Звизд, Чагаљ, Братишинце, Сопинце, Грм и Лука.[13]

Од поменутих средњовековних прилога нису сачувана имена за следећа села: Поповац, Овош, Стаглово, Братишинце, Сопинце, Грм и Луку. Остали прилози манастира Раванице „у Мачви" сачували су се до данашњих дана као истоимена села или су њихова имена остала у називу локалитета на том подручју.

Село Подгорица данас не постоји, али теренским истраживањима установљено је да постоји локалитет Подгорица, који се налази у источном делу села Драгојевац, северно од Дебрца на реци Сави.[14]

Село Власеница из Раваничке хрисовуље и данас постоји под истим називом и лоцирано је 3 до 5 км југозападно од села Дебрц на Сави.[15]

Село Брековица је данашњи локалитет Брековац који се налази 6 км северозападно од села Дебрц на Сави и око 2-3 км западно од Прахова.

---

11 Постоје Врднички, Болоњски и Раванички препис. О Лазаревој ктиторској повељи за Раваницу погледати: Ф. Баришић, *О повељама кнеза Лазара и патријарха Спиридона*, Зборник ФФ у Београду XX-1 (1974), 367–371.

12 F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectancia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Vienne 1858, 196–200; В. Петковић, *Старине – записи, натписи, листине*, Београд 1923, 59; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 769–770; С. Новаковић, *Белешке к историји Шапца и шабачке владичанске столице*, ГНЧ 9 (1887), 2–5; С. Ћирковић, *Раваничка хрисовуља*, Манастир Раваница, Београд 1981, 69–82.

13 Г. Шкриванић, *Раваничко властелинство*, историјско-географска истраживања, ИЧ XVI–XVII, 1966–1967 (1970), 235–253; Г. Шкриванић, *Раваничко властелинство*, Раваница 1381–1981, Београд 1981, 83–99; М. Пурковић, *Попис села у средњевековној Србији*, Годишњак СФФ IV, 2 1939–1940 (1940), 66, 67, 83, 113, 122, 130, 142, 143, 156, за села Брековица, Овош, Брекова, Стаглово, Чагаљ, Грм, Братишинце, Лука, Поповци и Сопинце наводи само да се налазе у Мачви, али није извршио њихову убикацију.

14 М. Пурковић, *Попис села у средњевековној Србији*, 128. Село Подгорица налазило се неколико километара севернije од села Прахова, које је припадало властелинству великог челника Радича.

15 М. Пурковић, *Попис села у средњевековној Србији*, 95, идентификује ово село са селом Власеница у Постамнавском срезу, код Владимираца.

Село Звизд и Други Звизд заузимали су, свакако, простор где се налази данашње село Звизд, 3-4 км северозападно од Прахова и северно од Дебрца.[16]

Село Чагаљ и данас постоји на терену са непромењеним називом. Оно је лоцирано 6 км северно од Дебрца и села Прахова.[17]

За сва раваничка села у Мачви дата је заједничка међа, што упућује на закључак да су била груписана у једном њеном крају. Као међници помињу се река Сава, село Поповац, село Брековица, Дубоки поток, који постоји и данас под именом Дубока река, затим село Власеница и село Прахово, али и други међници чији се положај није могао утврдити и идентификовати на терену.

Раваничка села у Мачви била су лоцирана на десној обали реке Саве, источно од данашњег Шапца. На основу убикације ових 14 села „у Мачви" долази се до закључка да су она чинила северну границу Мачве и Мачванске бановине.

Исправом из 1428/29. године „*благочестиви и христољубиви господин Србљем Гјурѓ и с богодарованими синови господства ми*" потврдио је великом челнику Радичу „*у вечну баштину*" поседе које је имао под деспотом Стефаном Лазаревићем и неке које је добио од угарског краља Жигмунда.[18] Одредио је „*да их има*" до краја живота, а после своје смрти може их оставити коме жели. Даривани поседи челнику Радичу нису се могли одузети „*ни за једно сагрешеније кроме неверe*".[19]

Повеља уједно представља и најдрагоценији податак о владавини деспота Ђурђа Бранковића Мачвом. То је световна баштинска повеља којом се потврђују раније стечена права својине, тј. државнине, уживања, слобода располагања и наследности.[20] Ова повеља је од велике вредности за

16 В. Петковић, *Старине – записи, натписи, листине*, 59, наводи постојање села Горњи Звезд и Доњи Звезд; М. Пурковић, *Попис села у средњевековној Србији*, 95, наводи да данас постоји село Звиздар код Уба; М. Динић, *Западна Србија у средњем веку*, Српске земље у средњем веку, 46.

17 Г. Шкриванић, *Раваничко властелинство*, историјско-географска истраживања, 250.

18 Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типици, поменици, записи и др.*, Споменик СКА III (1890), 3–4; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњеѓ века*, 333–335.

19 М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 98, 116–119, 167, 170–173, 185, 204, 339, 467, 529, 570, 588, 591, 632, 714, 722, 753, 762.

20 Световне баштинске повеље не садрже одредбе којима се регулишу односи баштинских поданика према властелину у погледу рада и уопште давања. У њима нема података о разграничењу земљишних прилога као ни о културама које су гајене на тим имањима.

историјску географију, јер садржи преко 90 разноврсних средњовековних географских назива и топонима, од којих је знатан број непознат по облику и лоцирању.[21] На простору Мачве челнику Радичу било је додељено највише поседа, укупно 19 насеља.[22]

Челник или велики челник Радич представља изузетно значајну личност на политичкој позорници средњовековне Србије, почетком XV века.[23] Први пут у историјским изворима помиње се 1413. године када га је деспот Стефан поставио за главног заповедника српског војног одреда, који је послат да помогне султану Мехмеду у рату против брата, султана Мусе.[24] Од тада, он је био активан учесник многих друштвено-политичких догађаја у Србији.[25] Присуствовао је склапању уговора у Смедереву између Венеције

Лексикон српског средњег века, приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић, Београд 1999, 529–532 (Р. Михаљчић).

21 У Браничеву је челник Радич имао 11 насеља, у Кучеву 5, у Мачви 19, у Некудимској власти 1 село, у Лепеници 2 села, на подручју Рудника 15 насеља, у Мачви 19, у Горњој Морави 7 насеља, у широј околини Крушевца 3 села, у Расини 5 насеља и на подручју Беласице (Копаоник) 2 села. Поседовао је „делове" у рудницима код Новог Брда и на Руднику, затим „куће" и друге зграде.

22 С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, 335 (IX).

23 О његовом пореклу мало се зна. По народном предању, био је син војводе Милутина, који је погинуо у Косовском бою. Његово презиме било је Поступовић. Жена му се звала Ана а по једном турском документу претпоставља се да је имао сина Мисаила. С. Новаковић, *Велики челник Радич или Облачић Раде*, Гласник СУД 50 (1881), 122–164; М. Благојевић, *Државна управа у српским средовековним земљама*, Београд 1997, 6, 70–71, 84, 239–242, 290.

24 Описујући овај догађај у биографији деспота Стефана Лазаревића Константин Филозоф бележи да „над деспотовим војницима беше начелник Радич, челник, муж најхрабрији и најмудрији, а са мало речи много свршаваше". Константин Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, превео Лазар Мирковић, Београд 1936, 105–106.

25 Један од најтежих сукоба између Дубровника и деспота Стефана Лазаревића, најкрупнији ове врсте у српско-дубровачким односима, избио је 1419. године, када је деспот наредио да се узапти један велики караван сребра који је требало да крене из Видина. Том приликом је заплењено 1.200 литара сребра. Дубровачка влада се жалила преко својих посланика деспоту да им је он обећао да ће надокнадити штету. Како је деспот Стефан умро, ствар није могла бити уређена и остала је да је оконча његов наследник, деспот Ђурађ. Овај спор се протезао читав низ година. У преговорима око заплењеног сребра који је у историографији забележен као „видинска афера" један од активних преговарача са Дубровником био је и челник Радич. М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни* II, Београд 1962, 54–55; У Сребрници се десио велики сукоб 1427. године због сурове експлоатације и насилних поступака према рударима. Челник Радич активно је учествовао у преговорима око ослобађања ухапшених дубровачких трговаца, који су затворени због учествовања у побуни у Сребрници. М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни* I, Београд 1955, 62–68.

и деспота Ђурђа и при томе је челник Радич потписан као „comes palatinus".[26]

Подигао је манастир Благовештења на реци Грабовничици[27] и манастир Св. Ђорђа у Врањевшници, осигуравши им истовремено и приходе за издржавање.[28] Био је „други" ктитор манастира Кастамонита на Светој гори.[29] Даривао је и манастир Светог Павла на Светој гори.[30]

У самој повељи деспот Ђурађ истиче да села потврђује „*у вечну баштину*" челнику Радичу. У наставку повеље истиче да је наведене поседе челник Радич држао у време деспота Стефана, у чију државу је улазила и Мачванска бановина. Ова повеља уједно представља потврду да је Мачва 1428/1429. године улазила у састав српске државе, од почетка Ђурђеве владавине.[31]

На простору Мачве било је додељено 19 прилога, које су чинили 1 трг, 16 села и 2 селишта.[32] Даривани су: трг Дебрц, Прахово, Стадинци, Бошњаци, Трстеница, селиште пусто Конатице, Добра Глава, Медоева Река, Загреб, Лу(тиштиц)а, Штира, друга Штира, трећа Штира, Тичарије, Батар, Подлужије, Тишица, Стрелци и селиште Разлое.

---

26 С. Љубић, *Листине о одношајих између Јужноґа Словенства и Млетачке републике* IX, Загреб 1890, 80–85.

27 Деспот Ђурађ издао је 1429/1430. године повељу челнику Радичу потврђујући му „*у вечну баштину*" цркву Благовештења пречисте Богородице, коју је сазидао „*својим трудом*" на речици Грабовничици, десној притоци Расине. У поменутој повељи деспот Ђурађ поред синова споменуо је и своју супругу Јерину. Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биоґрафије, летописи, типици, поменици, записи и др.*, 4; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњеґ века*, 336–337.

28 И. Руварац, *О Боґородичином манастиру у Радешини у XV веку*, ГНЧ 20 (1900), 251–252; Г. Бабић, *Друштвени положај ктитора у деспотовини*, Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 146–147.

29 С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњеґ века*, 548–553.

30 Деспот Ђурађ Бранковић издао је повељу којом одобрава челнику Радичу „да може од својих села поклонити манастиру Светог Павла Горњу Пешчаницу у Браничеву". Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биоґрафије, летописи, типици, поменици, записи и др.*, 5; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњеґ века*, 531–532.

31 М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и Мачванска бановина*, ИЧ XXXIII (1976), 23–36 (=*Прекинути успон: српске земље у позном средњем веку*, Београд 2005, 91–105).

32 Љ. Стојановић, *Стари српски хрисовуљи, акти, биоґрафије, летописи, типици, поменици, записи и др.*, 3–4; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњеґ века*, 335 (IX). Љ. Стојановић у свом издању повеље из 1428/29. године међу прилозима челника Радича „у Мачви" наводи и село Трећа Штира којег нема у издању С. Новаковића.

Истраживачи нису успели да утврде где су се налазила следећа села: Стадници, Подлужје, Стрелци, Тишница[33] и селиште Разлое.[34]

Најпознатији прилог био је средњовековни трг[35] Дебрц са панађуром тј. сајмом који се одржавао сваке године на празник Св. Пантелејмона (по старом календару славио се 27. јула а по данашњем 9. августа). Битна разлика између панађура и трга је привременост панађура. У позном средњем веку, панађури су утицали на статус насеља у којем су се одржавали и довели су до појаве читаве категорије мањих тргова.[36]

Данас постоји село Дебрц, на Сави, где су биле и градске рушевине, југоисточно од Шапца. То је било познато средњовековно место. На самој угарској граници краљ Драгутин подигао је сталну резиденцију у граду Дебрц, на Сави.[37] Архиепископ Данило II бележи да се у Дебрцу налазио „*славни двор*" краља Драгутина „*у земљи званој Срему*" где је он проводио највише времена.[38] Као град, castrum Debrechen, спомиње се Дебрц у једној повељи краља Жигмунда из 1392. године.[39]

Уз трг Дебрц придодато је и село Прахово, које је припадало тргу Дебрцу. То је данашње село Прово, североисточно од Дебрца око 5 км, на десној обали Саве.[40]

Село Бошњаци сачувало је назив у именима села Велики и Мали Бошњак, југозападно од Дебрца, у долини Тамнаве.[41]

---

33 О претпоставкама у вези са убикацијом насеља Тишница погледати код: М. Исаиловић, *Ваљево и околне области у средњем веку, Посебно издање Народног музеја у Ваљеву*, књ. V, Ваљево 1989, 104. Ово село налазило се највероватније на левој обали Дрине.

34 Поменута села данас не постоје или су можда током година променила назив, што је мање вероватно.

35 ЛССВ, 737–739 (Д. Ковачевић-Којић).

36 ЛССВ, 488–489 (С. Ћирковић). Не може се у сваком случају где се наводи трг са панађуром тврдити да је из панађура настао трг, као што је случај и са тргом Дебрц са панађуром у Мачви.

37 ИСН I, Београд 1981, 442.

38 Архиепископ Данило II, *Животи краљева и архиепископа српских – Службе*, припремили: Гордон Мак Данијел и Дамњан Петровић, данашња језичка варијанта: Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић и Дамјан Петровић, Београд 1988.

39 М. Динић, *Западна Србија у средњем веку, Српске земље у средњем веку*, 47.

40 М. Пурковић, *Попис села у средњевековној Србији*, 132. Данас постоји село Прово, у Постамнавском срезу код Владимираца.

41 М. Пурковић, *Попис села у средњевековној Србији*, 65, претпоставља да је село Бошњаци, које је припадало челнику Радичу, данашње село Мали Бошњак у Постамнавском срезу код Владимираца; А. Ханџић, *Шабац и његова околина у XVI веку*, Шабац 1970, 201–202, 276, бр. 88, 280, бр. 89. У турским документима из XVI века забележена су села

Село Трстеница и данас постоји под истим називом, југозападно од Обреновца.[42]

Селиште пусто Конатице је данашње село Конатице, југоисточно од Обреновца, између села Дражевца и Степојевца. Селиште представља земљиште са кућом и окућницом, насеље, заселак, село, али најчешће се под њим у средњовековном дипломатичком материјалу подразумева напуштено насеље.[43] Селишта настају као резултат низа друштвено-економских и политичких промена. С временом су нека селишта прерасла у село. Непосредна веза селишта са унутрашњом колонизацијом огледа се у прерастању селишта, које је било са окућницом, у село.

Село Добра Глава највероватније се налазило на данашњем локалитету Добра Глава, југоисточно од Обреновца, у атару села Дражевца.[44] У непосредној близини села Добра Глава налазила су се села Медојева Река и Загреб.[45]

Горњи и Доњи Бошњак. По А. Ханџићу, први одговара селу Драгињу, а други селу Мали Бошњак.

42 М. Пурковић, *Попис села у средњевековној Србији*, 150, бележи да данас постоји село Трстеница код Обреновца. Г. Шкриванић, *Властелинство челника Радича Поступовића*, ИЧ 20 (1973), 132–133.

43 Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских* I, Београд 1863, 365, дошао је до закључка да су „*селиште и село исто*", по томе што се уз селишта као и уз село спомињу, у средњовековним повељама, воденице, виногради, воћњаци, њиве, ливаде, при чему је он изводио закључак да је у њима било људи; В. С. Караџић, *Српски рјечник*, 676, селиште означава као „locus olim habitatus"; V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatsko pravno-povijesni rječnik* II, 1298, изједначава селиште са селом. Према његовом мишљењу то је „*земљишта с кућом и кућиштем, ґде стоји ратар, слободан или кмет, или би имао стајати, пак је пролазно пусто, али по том и место, ґде је било село*". Т. Тарановски, *Историја српскоґ права у Немањићкој држави*, I, Историја државног права, приредио Р. Михаљчић, Београд 2002, 58, под селиштем подразумева „*место са кућом*"; С. Новаковић, *Село*, Београд 1943, 106–113, дошао је до закључка да у познијем српском дипломатичком материјалу „*селиште није било село, неґо остављено и празно село, али да остављено село у старо време није било оно што је данас, пошто у несталном животу оноґа времена сваки час свако село моґло се обратити у селиште а свако селиште у село*". Такође он додаје да „*селиште доиста значи напуштено село*" и та тврдња по овом аутору „*може се различитим споменицима посведочити*"; Раде Михаљчић, *Селишта*, Зборник ФФ у Београду 9, 1 (1967), 172–224 (=*Српска прошлост и народно сећање*, Београд 2001, 89–158).

44 П. Ж. Петровић, *Шумадијска Колубара*, Насеља XXXI (1949), 36; Г. Шкриванић, *Властелинство великоґ челника Радича Поступовића*, 132, село данас не постоји али је сачуван топографски назив у једном брегу села Дражевца, југоисточно од Обреновца.

45 Село Медојева Река је највероватније данашње село Медошевац, југоисточно од Обреновца а североисточно од Лазаревца. Село Загреб данас не постоји али му је име сачувано у једном топографском називу, у атару села Утрине код Великог Борка, југоисточно од Обреновца. М. Исаиловић, *Ваљево и околне области у средњем веку*, 102–106.

На подручју Мачве, челнику Радичу припадала су и села Штира, Други Штира и Трећа Штира.[46] Села данас не постоје, али постоји речица Штира која протиче кроз Лозницу.[47] М. Спремић је изнео претпоставку да „*можда данашња Лозница лежи на месту једног од села које је носило име Штира*".[48] Постоје и три потеса под именом Штира на овом подручју. Један потес се налази у изворишном делу реке, између Горње Борине, Костајника и Зајаче, а други северно од Пасковца, у крају где се у Штиру с десне стране улива речица Шерметовица. Трећи се налази у селу Крајишници, између пута Лозница–Зајача и саме реке Штире.

У њиховој близини налазило се и село Птичарије.[49] Теренским истраживањем, Г. Шкриванић је установио да постоји Тичар поље, у Лозничком пољу. Тичар поље је раван „*на десној обали реке Дрине, од Ковиљаче до Лознице и даље до ушћа реке Јадар*".[50] Тичар поље је опевано у српским јуначким песмама. У XVI веку постојала је нахија Птичар на ширем подручју Лознице која је обухватала планине Цер и Иверак.[51]

У непосредној близини села Трстенице налазило се средњовековно село Батар. На самој левој обали Дрине, између Бање Ковиљаче и Малог Зворника, данас постоји истоимено село.[52]

---

46 М. Пурковић, *Попис села у средњевековној Србији*, 160, само је забележио да је постојало село Штира у средњем веку али није успео да изврши његову убикацију.

47 Речица Штира извире испод виса Главица на планини Борањи и протиче кроз Зајачу, Пасковац, Воћњак и Лозницу. М. Спремић, *Јадар у средњем веку*, Јадар у прошлости I, Нови Сад 1985, 41–76 (=*Прекинути успон: српске земље у позном средњем веку*, Београд 2005, 3–42).

48 М. Спремић, *Јадар у средњем веку*, 9; М. Барјактаревић, *Јадар. Уводне напомене*, Гласник Етнографског музеја у Београду 27 (1964), 12, нап. 5.

49 В. Карић, *Србија. Опис земље, народа и државе*, Београд 1887, 631, помиње у свом делу „развалине од неке вароши у пољу испод Лознице"; М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, 526, забележио је да „*ниже Лознице, у пољу има остатака као од какве големе вароши*".

50 М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, 522; Г. Шкриванић, *Властелинство великог челника Радича Поступовића*, 132.

51 A. Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, Sarajevo 1986, 104; Нахији Птичар 1530. припадала су следећа села: Доња и Средња Жеравија, Трбушница, Лозница, Клупци, Запољина, Козјак, Липница, Горњи и Доњи Добрић, Грнчара, Трбосиље, Бела Река, Ступница, Слатина, Доње и Горње Недељице, Средњи Брњац, Велико Село, Кукавичић, Трноша, Доња Бадња, Горња и Доња Грачаница, Церова, Дворска, Јаребице, Лешница, Хурша, Церница, Помијача, Плавањ и Радол. М. Спремић, *Јадар у средњем веку*, 41.

52 А. Алексић, *Мачва*, Гласник СУД 72 (1891), 48–52. Постоји и водоток Батар који иде од Дрине до Засавице. Он протиче између данашњих села Глоговца и Совљака.

Проучавајући географски распоред села које је „у Мачви" држао велики челник Радич, М. Благојевић их је сврстао у четири групе. Прва група села налазила се уз десну обалу реке Саве и граничила се са селима „у Мачви" која су припадала манастиру Раваници. Друга група прилога била је лоцирана у долини Колубаре, јужно од Обреновца, трећа група у долини Тамнаве, а четврта дуж десне обале Дрине и то од Лознице на север до Црне Баре.[53]

Поседи великог челника Радича „у Мачви" налазили су се на истом географском подручју где су била лоцирана и раваничка села. Раваничка села у Мачви била су смештена на десној обали реке Саве, источно од данашњег Шапца. На основу прецизне убикације ових 14 села „у Мачви" долази се до закључка да су она чинила северну границу Мачве и Мачванске бановине.

Убикацијом прилога „у Мачви", који су били додељени манастиру Раваници, и њихово поређење са прилозима „у Мачви", који су се налазили у власништву челника Радича, омогућава нам се да што прецизније идентификујемо историјско-географски простор уже Мачве у средњем веку.

Ужа Мачва се, на основу података из Раваничке повеље и података из повеље којом је деспот Ђурађ 1428/29. године потврдио баштинске поседе челника Радича, простирала југоисточно од жупе Битве[54], дуж Саве[55] према ушћу Колубаре[56], и допирала је на југ до Тамнаве[57], а на запад до Дрине.[58]

---

53 М. Благојевић, *Насеља у Мачви и īиīања срīско-уīарске уīранице*, 83.

54 Жупа Битва обухватала је простор са обе стране меридијанског тока Битве, простирући се на запад до Дрине између Бадовинаца па до њеног ушћа, а на исток до Саве између Шапца и Дреновца, односно ушћа Битве. Северну границу чинило је старо корито Саве, на правцу западни део Засавице и упореднички део Битве. Јужна граница приближавала се Шапцу, Китогу и ишла даље према Дрини до у висину Бадовинаца.

55 Река Сава представља хидрографски, природни и јасно видљиви међник. Њена дужина целим током износи 940 км. Извире у Јулијским Алпама као две реке које се састају код Радовљице. Она тече кроз данашњу Словенију и Хрватску, чинећи природну границу између Хрватске и Босне пре него што уђе на територију Србије, где се у Београду, улива у Дунав.

56 Колубара је река у западној Србији, десна притока Саве, дуга око 123 км. Настаје од Обнице и Јабланице у Ваљеву. Веће притоке су: Градац и Љиг, десне притоке, и Тамнава, лева притока. Улива се у Саву код Обреновца.

57 Тамнава је река у Србији, највећа притока Колубаре у коју се улива код села Дежевица. Извире на југоисточним падинама планине Влашића. Дуга је 78,5 км.

58 Река Дрина је дуга 329 км. Настаје спајањем река Таре и Пиве, код Шћепан Поља. Веће притоке Дрине са леве стране су: Сутјеска, Бистрица, Прача, Дрињача и Јања, а са десне: Ћехотина, Лим, Рзав, Љубовија и Јадар.

Snežana Božanić
Faculty of Philosophy Novi Sad

VILLAGES IN RAVANICA REGION AND THE VILLAGES OF THE HIGH OFFICIAL RADIČ POSTUPOVIĆ ”IN MAČVA”

SUMMARY

Determining the location of land contributions ”In Mačva” which belonged to feudal lords of Ravanica, and their comparison to the land contributions ”In Mačva” from despot Đurađ Branković's charter given to the high official Radič Postupović gives us a more comprehensive picture of the historical and geographical region of central Mačva at the end of the 14th and the beginning of the 15th century.

Prince Lazar donated 14 villages ”In Mačva” to his endowment, Ravanica monastery. Villages belonging to Ravanica ”In Mačva” were located on the right bank of the river Sava, east of the present-day city of Šabac. Upon determining the location of these 14 contributions ”In Mačva”, one can reach the conclusion that they comprised the northern border of Mačva and Mačvanska Banovina (province).

Despot Đurađ Branković issued his charter in the 7th indiction in 1428/29 in which he confirms goods and possessions to the high official Radič Postupović. 19 contributions were given in the region of Mačva, including 1 square, 16 villages, and 2 settlements. The charter further indicates that the high official Radič held the aforementioned property during the reign of despot Stefan whose state also incorporated Mačvanska Banovina. This charter also confirms that in 1428/29 Mačva was a part of the Serbian state, from the beginning of Đurađ's reign.

Determining the location of the land contributions ”In Mačva” which was carried out from the two aforementioned charters points us to the conclusion that the central Mačva region stretched from Bitva župa (small administrative unit) in the southeast, along the river Sava towards the mouth of the river Kolubara, to the river Tamnava in the south, and to the river Drina in the west.

УДК 271.222(497.11)-726.1:929 Георгије, српски патријарх
930.85(497.113 Сремски Карловци)"1830/1907"

Горан Васин
Одсек за историју – Филозофски факултет Нови Сад

КТИТОРСКА ДЕЛАТНОСТ ПАТРИЈАРХА ГЕОРГИЈА БРАНКОВИЋА У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА

Сажетак: Монументалне и репрезентативне зграде у Сремским Карловцима настале су махом у време патријарха Георгија Бранковића. Овај првојерарх Српске цркве по својој ктиторској и градитељској делатности спада у ред најзначајнијих архијеререја у историји Карловачке митрополије. Не мање, патријарх се истакао и у обнови институције Карловачке богословије, коју је покушао да уздигне на ранг факултета. Циљ овог рада је да у пуној мери прикаже какав је и колики значај патријарха Бранковића у обликовању и стварању Сремских Карловаца какве данас знамо.

Кључне речи: патријарх Георгије Бранковић, ктитор, Сремски Карловци, Патријаршија, Богословски семинар, Стефанеум, Богословија, Проповеднички фонд, Српски Сион.

Личност и дело српског патријарха Георгија Бранковића сагледавамо не само кроз његову политичку биографију и чињеницу да је дуже од четири и по деценије активно учествовао на политичкој сцени Срба у Монархији, него и кроз немерљиву делатност у градитељској и задужбинарској сфери. Готово да нема значајније српске институције која овог српског архијереја не памти као свог добротвора. Гимназије, Богословија, многобројне цркве и манастири, добротворна друштва, сликари и песници у лику Георгија Бранковића имали су свог великог мецену. Небројено докумената у архивском фонду сведочи да су сиромашни кметови са Фрушке горе и из Срема, као и богати и угледни трговци, од патријарха тражили благослов, материјалну помоћ или савет. Стари и искусни политичар, патријарх Георгије Бранковић, никога није остављао пред затвореним вратима, сматрајући да ће га његово дело у великој мери надживети. Поглед на Сремске Карловце без грађевина које је подигао овај српски архијереј дао би слику мале вароши која сем Саборном црквом у центру не би имала чиме да се подичи.

Најмонументалнији и најзначајнији, и ктиторски и грађевински, подухват српског патријарха Бранковића био је Патријаршијски двор у Срем-

Данашња зграда Богословије у Сремским Карловцима

ским Карловцима. Идеја зидања патријаршијско-митрополитског двора у Карловцима није била нова. Још су српски митрополити у осамнаестом веку имали визију да је потребно подићи репрезантативну зграду, која ће служити као резиденција. Не може се са тачношћу установити када је изграђен први службени двор. Помиње се двор у време митрополита Вићентија Јовановића, али се зна да је он двор зидао у Београду. У некој врсти двора, који је сам подигао, живео је патријарх Арсеније Јовановић Шакабента. Поменути двор је изгорео у пожару 1788. Митрополит Стефан Стратимировић основао је Фонд за зидање митрополитске резиденције. Покушаја је било и касније 1878–79. када је расписан конкурс за зидање двора, али није био успешан.[1] Када је дошао на чело Српске цркве, патријарх Георгије је дошао на идеју да подигне већи и комфорнији двор за своје и опште митрополитске послове. Као архитекта ангажован је један од оновремених најпознатијих Срба те струке, Владимир Николић.[2]

1 Душан Н. Петровић, *Патријарх Георгије Бранковић, задужбинар и приложник*, Нови Сад 2006, 34–42.

2 Владимир Николић је рођен у Сенти 13. јуна 1857. Крстио га је у српској цркви Светог архангела Михаила капелан Ђорђе Бранковић, будући српски патријарх Георгије. Никада у потпуности није разјашњено да ли је Николић добио посао после расписаног конкурса, позивом или договором са својим кумом са крштења патријархом Георгијем (Донка Станчић, *Архитект Владимир Николић*, Нови Сад 1999, 12).

На самом крају 1891. сазвана је комисија тим поводом,[3] а прва седница држана је у јануару 1892, када је прегледан и одобрен предлог Владимира Николића.[4] Одлуку је донео Саборски одбор на седници којој су присуствовали патријарх Бранковић, Иларион Руварац, Тоша Недељковић и Јустин Кокановић, а седницу је због болести напустио Ника Максимовић. Констатовало се да Николић са прорачуном, хонораром, плановима и трошковима буде исплаћен у висини од 209.000 форинти. Владимир Николић се преселио из Београда у Сремске Карловце. Добро се уклопио у нову средину. Пријатељи су му били епископ и будући патријарх Лукијан Богдановић, затим његов брат гинеколог Милош Богдановић, сликар Урош Предић и игумани манастира Крушедола и Беочина.[5] По сопственом сведочењу, нацрте је завршио марта 1892. у Београду.[6] Крај зидања планиран је за 1. октобар 1893. Пре радова требало је да се стари двор сруши. Патријарх Георгије осветио је темељ будућег двора у Сремским Карловцима 30. јуна 1892.[7] Том приликом у темељ је стављена и *Споменица* са целокупним историјатом битних догађаја из историје Карловачке митрополије од патријарха Арсенија, као и са појединачним детаљима које смо споменули о претходним митрополитским резиденцијама. Предузимачи су били Карл Лерер и Бела Пекло, који су већ у априлу 1892. купили и набавили шездесет и пет хиљада цигала за двор.[8] Градња је напредовала релативно брзо. У току 1893. двор је изидан до прве плоче, а до јуна 1894. спољашњост је у потпуности завршена.[9] Постављене су ограде од кованог гвожђа, а у току 1894. и осветљење, које је урадила фирма Егер (Eger) из Будимпеште.[10] У току 1895. посађена је трава, затим липе и кестенови (за суму од 1.200 форинти), док је испред двора било поплочано каменом стазом. Године 1897. уређена је стаза испред Саборне цркве и двора. Пре него што је ступио у нову Патријаршију, Бранковић је добио дозволу од Магистрата и Градске управе у Сремским Карловцима.

3 *Српски Сион*, бр. 49, 1891, 795.

4 *Српски Сион*, бр. 15, 1892, 78.

5 Исто, 24.

6 Донка Стачић, *Нав. дело*, 21; Владимир Николић, *Одбрана у ствари градње нове српске велике гимназије новосадске*, Сремски Карловци 1900, 22.

7 *Српски Сион*, бр. 26, 1892, 434.

8 Донка Станчић, *Нав. дело*, 46.

9 Николић је у току 1895. поднео рачун за прозоре на двору који су тада постављани, у висини од 1.607 форинти (АСАНУК, С. О., 1729/609 за 1895).

10 Фирма Егер поставила је 43 стуба на ограду око двора (извештај: АСАНУК, С. О., 1380, 788, 1077/1895).

Патријаршијски двор у Сремским Карловцима

Свечано усељење обављено је 11. августа 1895.[11] Двор је тога дана и освећен. Велико освећење је обављено на празник Светог великомученика Димитрија, коме је посвећена дворска капела[12] и који је уједно био крсна слава патријарха Георгија.

Прослава је за оновремене услове била грандиозна. Славило се и освећење и крсна слава патријарха Георгија. Патријаршија је у правом смислу речи била украс Сремских Карловаца, али и Митрополије уопште. Позивало се на аманет који је оставио Стефан Стратимировић, а који је испунио патријарх Георгије. Бденију дан уочи Митровдана су присуствовали архимандрити беочински Платон Телечки и хоповски Митрофан Шевић,[13]

11 Непосредно пре усељења стигао је из Беча намештај који је направио фабрикант Јохан Клепфер (Johann Klopfer). Потраживао је своту од 5.338 форинти (АСАНУК, С. О., 3436/1157 за 1895).

12 Дворску капелу Св. великомученика Димитрија уређивао је по угледу на ентеријер Аја Софије у Цариграду у неовизантијском стилу (Донка Станчић, *Нав. дело*, 18). Капелу је осликао познати српски сликар Урош Предић, коме то неће бити једини посао везан за делатност српског патријарха, о чему ће бити речи. Трошкове осликавања је платио патријарх, а столарски посао је коштао двадест хиљада форинти.

13 Митрофан Шевић, епископ бачки (1898–1918). Вид.: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд, Подгорица, Крагујевац 1996, 321–322.

протосинђел Лукијан Богдановић, професор богословије Димитрије Бранковић,[14] као и владике пакрачки Мирон и вршачки Гаврило Змејановић. Литургију је на сам празник служио патријарх уз саслужење архимандрита Телечког, протосинђела Богдановића, проте Вучковића, ректора Богословије, и свештенства. Капелу је осветио Бранковић уз саслужење владике Мирона пакрачког. Од званица треба истаћи подбана Данила Станковића, Тошу Недељковића, Илариона Руварца, фелдмаршала Лемајића, као и многе друге. У свечарској атмосфери ређале су се здравице, а хваљени су Урош Предић и Владимир Николић. Предићеве иконе и његово сликарство били су описани до најситнијих детаља. Првак либерала, Михаило Полит-Десанчић, у својој здравици у први план је нагласио да некада у Сремским Карловцима није било достојне зграде за српског патријарха. Тада долази до слоге између јерархије и народа. Истакао је да Георгије Бранковић зна које су патње народа и шта је народу потребно, уз поздрав *да живи патријарх Георгије Бранковић*.[15]

Постављене су бисте патријарха Бранковића и митрополита Стратимировића. Уграђена су два бела камина, постојале су просторије за Његову Светост и владике, затим сале за одржавање седница Синода и касније Светог архијерејског сабора.[16] Постојало је више трпезарија. У главној су доминирале велика каљева пећ и преко целог зида слика Паје Јовановића *Сеоба Срба.*[17] Ламперије високог квалитета, стилски намештај и орнаменталне декорације плафона биле су такође одлика двора. У самом двору постојала је велика библиотека са 6.000 књига, 10.000 свезака, 21 рукописном књигом и 28 рукописа Јована Рајића. Комплетна библиотека Илариона Руварца са 2.432 дела такође је поклоњена патријаршијској библиотеци.[18] После решавања питања везаних за нову зграду Патријаршије на ред је дошло питање на који начин омогућити многобројним уче-

14 Димитрије Бранковић, епископ задарски (1912–1920). Вид.: Сава, епископ шумадијски, *Нав. дело*, 162.

15 *Српски Сион*, бр. 46, 1896, 743–749.

16 После уједињења Патријаршије 1920, двор је био у функцији. У њему су столовали српски патријарси Димитрије (1920–1930) и Варнава (1930–1937) који ће изградњом зграде нове Патријаршије преместити средиште у Београд 1936. Од тада двор је летња резиденција српског патријарха, а данас средиште Епархије сремске. У двору је после Првог светског рата боравио и поглавар РЗПЦ митрополит Антоније.

17 Паја Јовановић је слику *Сеоба Срба* насликао за потребе Миленијумске прославе у Будимпешти 1896, да би се Срби репрезентовали на што бољи начин. Слике је коштала 10.000 форинти. После изложбе пренета је у Патријаршијски двор у Сремским Карловцима.

18 После Другог светског рата библиотеци Илариона Руварца губи се сваки траг.

ницима Богословије, а на неки начин и Богословији, лакше и боље функционисање. О потреби зидања семинара за богослове је писао и ректор Богословије прота Јован Вучковић. Да би се на што бољи начин упознао са функционисањем институција сличне намене у православном, али и католичком свету, Вучковић је посетио многа места у Монархији и ван ње, Задар и руске духовне академије, затим Загреб, Беч, Праг, Инзбрук, Берлин, Тибинген, нешто је чуо и о интернатима у Енглеској. Тада је прота изнео и своје предлоге о уређењу семинара.[19] Прослава почетка зидања Богословског семинара била је у знаку личности патријарха Георгија. Године 1900. навршило се десет година од када је Георгије Бранковић стао на чело Српске цркве, а уједно се испунило и седамдесет година његовог живота. За празник Светог великомученика Георгија – Ђурђевдан, освећен је камен темељац за Богословски семинар. Све је у Карловцима било у знаку прославе јубилеја српског патријарха. Дан уочи празника била је бакљада, Бранковића је поздравио Петар Станковић. На Ђурђевдан служена је света архијерејска литургија са епископима Михаилом, Лукијаном и Митрофаном. У олтару је све време био и патријарх. После литургије литија је кренула на место где је требало да почне грађење семинара. Као и приликом освећења темеља Патријаршије, тако је и овом приликом постављена *Споменица*. У њој је описан гест Саве Текелије из 1842, када је одредио да се друга трећина камате његове закладе одваја за подизање зграде за српске богослове, као и историјат идеје да се подигне зграда. Говоре су одржали Иларион Руварац и прота Вучковић. На овој свечаности били су и гости из Београда у име митрополита Инокентија.[20]

Патријарх је за овај важан пројекат поново ангажовао Владимира Николића. У писму зету Милану, нагласио је да не зна да ли да зидање повери Николићу (*Влади*), или да распише лицитацију. Бојао се да се „не јави *неки лола из белог света*, па је боље да се ствар преда Влади, него некој протуви". Николић тада још увек није био завршио прорачун, јер му је била болесна мајка.[21] Нешто касније Бранковић и Николић су потписали уговор о послу, а градња је текла без проблема. Патријарх се надао да ће све за пар месеци бити готово. До новембра зграда је била под кровом, а у марту 1901. је малтерисана. Питање зеленила било је битно па је патријарх морао да купи још земљишта. У питању је била земља одређеног Фридриха који је плани-

19 Јован Вучковић, *Предлог за оснивање интерната уз православно богословско училиште у Карловцима*, Богословски гласник, Сремски Карловци 1904, 137–143.

20 *Српски Сион*, бр. 15, 1900, 244–245; Браник, бр. 25, април/мај 1900.

21 Сава, епископ шумадијски, *Писма патријарха Георгија Бранковића*, Крагујевац 1994, 15.

рао да на том месту подигне биртију, па су радикали тврдили да је обавезно ту мора подићи патријарху у инат.[22] На самој згради постоји натпис ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ СЕМИНАР, као и речи ПАТРИЈАРХ ГЕОРГИЈЕ СРПСКОМ НАРОДУ. Велико предворје, плафони без украса, једноставна степеништа, све је деловало монашки и аскетски.[23] Говорило се да укупна сума потребна за зидање премашује 230.000 круна.[24] Крајем 1901. патријарх је са члановима саборског одбора посетио скоро завршен семинар. Зграда је деловало величанствено, био је утисак присутних.[25] Семинар је отворен 2. октобра 1904. (пошто су у току 1902–1903. вршени велики радови на унутрашњој и спољној декорацији, чиме је зграда добила на монументалности). У првој генерацији богослова који су били у новој згради Семинара било је и личности[26] које су касније постале од великог значаја по Српску цркву. Управитељ је био Викентије Вујић.[27]

Званично примање питомаца у Семинар почело је 17. августа 1904, а са радом се почело 19. септембра. Манастири Гргетег, Крушедол, Беочин, Хопово, Раковац и Велика Ремета држали су богослове из удаљених крајева бесплатно до почетка рада Семинара. Врховни надзор над Семинаром је имао патријарх Георгије. Дисциплинарна правила су потписана 28. јуна 1904. Занимљиво је истаћи, примера ради, да су питомци у септембру, октобру, априлу, мају и јуну устајали у *пет у јутро*, а у новембру, децембру, јануару, фебруару и марту *у пола шест*. После јутрења следио је доручак, који је трајао петнаест минута. Предавања су трајала до подне, да би у петнаест минута после дванаест почео ручак који се завршавао око један. Затим је следило слободно време до два или три сата у зависности од годишњег доба, да би се послеподне провело у учењу. Обавезна је била и вечерња служба, као и вечера после ње.[28]

Ни тада се није зауставио српски патријарх када су Сремски Карловци у питању. Трећа задужбина коју је подигао била је не мање репрезентативна,

22 Исто, 25.

23 Донка Станчић, *Нав. дело*, 136–138.

24 *Српски Сион*, бр. 21, 1901, 329–330.

25 *Српски Сион*, бр. 50, 1901, 837–838.

26 Светозар Трлајић (касније епископ горњокарловачки којег су убиле усташе 1941) и Светислав Брадваревић (будући митрополит црногорско-приморски 1947–1960. и велики страдалник под комунистичким режимом); Душан Н. Петровић, *Нав. дело*, 92–95.

27 Викентије Вујић, епископ банатски (1936–1939). Вид.: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*, 76–77.

28 Никола Гавриловић, *Карловачка богословија (1794–1920)*, Сремски Карловци 1984, 110–116.

Саборна црква и Патријаршијски двор у Сремским Карловцима

ни мање значајне него прве две, а то је била зграда Црквено-народних фондова.[29] Још док се завршавала градња Семинара, била је увелико у плану ова зграда, а по нацртима архитекте Николића завршавао се и урбанистички изглед центра Сремских Карловаца. Настао је проблем где сместити Саборски одбор, јер у Патријаршији није било места. Још у време када је сазидао двор, Николић је по налогу Саборског одбора 1897. проучавао могућност да се просторно дозида још просторија. На седници Одбора 1898. је сматрао да то није могуће, тако да је у току 1899. предложио да се зида у потпуности нова зграда.[30] Одлуком Саборског одбора да се подигне зграда црквено-народних фондова морало се решити питање куће Петра и Јована Станковића. Кућа и земљиште су купљени 1896.[31] Предрачун и пројекат је Николић направио у децембру 1898, а 1899. у марту је уз мање допуне и комисија усвојила решење. Трошкови су цењени на 235.000 хиљада круна. Најпре је јануара 1901. Михаило Полит-Десанчић сачинио и потписао гра-

29 Од 1964. у тој згради се налази Богословија светог Арсенија Сремца у Сремским Карловцима.

30 Донка Станчић, *Нав. дело*, 155–156.

31 АСАНУК, МПА, С. О., 2982/1896.

ђевински уговор са Николићем. Јуна 1901. освећен је темељ ове зграде. Као по матрици, осветио је земљиште и темељ патријарх Георгије, положена је *Споменица* коју је прочитао Лаза Секулић, саслуживале су и владике Мирон, Лукијан и Митрофан, а ту су били и сви чланови Саборског одбора.[32]

До августа се већ доспело до зидања спрата. Груби спољашњи радови били су готови у јесен 1901. У јуну 1902. били су готови сви радови, а у току септембра Николић је писао да комисија још увек није изашла на лице места. У октобру су се чиновници почели усељавати. Године 1903. Николић је по благослову патријарха купио и нов намештај у вредности од скоро 5.000 круна. Набављен је и сто за председника и две гвоздене пећи. Радови на унутрашњости зграде и у самој унутрашњости трајали су још неколико година. Сала за седнице (Саборница) морала се преправити тако што је дозидана галерија, као и неке просторије. Фасада је изузетно декорисана, постоји пет купола и велики број украса. Многе од тих занимљивих детаља Николић је прихватио у Бечу, где се школовао. За сам крај постављена је и ограда у току 1906–1907.

У знаменитости Сремских Карловаца које су пред лице јавности дошле у време патријарха Георгија спада и Семениште манастирских питомаца – *Стефанеум*. После престанка рада Монашке школе у манастиру Ново Хопово 1899. убрзо је донета одлука Патроната школе, са Иларионом Руварцем на челу, да се школа поново отвори. На тај начин је донесена и одлука да се у Сремским Карловцима подигне установа у којој би манастирски питомци после укидања Монашке школе могли наставити школовање. Патријарх Георгије је у ту сврху поклонио земљиште на којем се могла подићи зграда у којој би стипендисти-питомци добили бесплатно становање и све основне потребе. Зграда је сазидана 1903.[33] И за ову зграду је Владимир Николић урадио пројекат, годину дана раније, 1902. Када се пореди са осталим грађевинама, које су рађене по поруџбини патријарха Бранковића, Стефанеум је најскромнији. Дугачки ходници, спаваонице, кабинети за наставу музике и певања, просторије за учење и спавање. Семениште је почело да ради, али је после извесног времена у зграду усељено *Благодејаније* (Стефанеум који је основао митрополит Стефан Стратимировић 1798). Де-

32 Душан Н. Петровић, *Нав. дело*, 102–103.

33 На улазу у зграду Стефанеума, стоји натпис: „Здање ово намењено семеништу манастирских питомаца подигнуто је заједничким приносом српских православних манастира за време срећне владавине Његова Ц и Кр. Апост. Величанства Фрање Јосифа првог и црквене управе Његове Светости Георгија Бранковића аем и патријарха српског године 1903" (Донка Станчић, *Нав. дело*, 168–170; Душан Н. Петровић, *Нав. дело*, 123–125).

финитивно је функционисало од школске 1908/1909, у време српског патријарха Лукијана Богдановића.

Сремски Карловци имају три православне цркве: Саборну цркву – Св. оца Николаја, Доњу цркву – Светих апостола Петра и Павла, и Горњу – посвећену Ваведењу пресвете Богородице.[34] Патријарх Георгије Бранковић је, на своју замисао а опет у договору са Владимиром Николићем, извео реконструкцију и обимније радове на Горњој цркви. Радови су вршени у време проте Василија Константиновића,[35] који је о томе оставио белешку. Тако он наводи да су 1897. у јулу окречени црква и олтар, затим торањ и део дрвенарије у цркви. Зид који води из уличице ка цркви је президан, за накнаду од 620 форинти. У периоду од августа до новембра 1903. црква је у потпуности реновирана. Иконостас је очишћен, столови и зидови изнутра су префарбани, постављен је делом нови под, стављени су нови прозори, а све по жељи патријарха Георгија. Цео посао је урадио архитекта Владимир Николић. Црква је на значају добила захваљујући чињеници да је патријарх Георгије решио да у њој буде сахрањен, што је изискивало прављење крипте. Због тога је црква и споља и изнутра у великој мери морала бити реконструисана, али је Николић успео да очува већи део њене архитектуре из осамнаестог века. За цео посао је издвојено 8.000 круна. Трошкове је повећала чињеница да је градња крипте морала да промени количину светлости која допире у цркву, па су стога дозидани нови прозори. Све финансијске трошкове је поднео патријарх Георгије.[36] Црква је освећена у новембру 1903. на дан храмовне славе, Ваведења пресвете Богородице. Осветио ју је архимандрит Георгије Летић уз саслужење проте Константиновића. Литургију је служио владика будимски Лукијан, док су патријарх Георгије и владика Гаврило били у олтару. Свечаност је завршена ручком у Патријаршији.[37]

Као битна установа код Срба, у патријархово време функционисала је и Карловачка богословија.[38] Уочи смрти патријарха Германа, поново је за

34 О самој цркви и њеном историјату вид.: Војислав Матић, *Горња црква у Сремским Карловцима*, Београд 1983; Војислав Матић, *Карловачке цркве*, Београд 2003.

35 Василије Константиновић је био катихета, професор богословије и парох Горње цркве од 1885. Писао је о Сремским Карловцима. Најпознатија су му дела: *Карловци са његовом околином*, Сремски Карловци 1882; *Десет година у парохији код Горње цркве Ваведења Пресвете Богородице 1885–1895*, Сремски Карловци 1896.

36 Донка Станчић, *Нав. дело*, 182–184; Душан Н. Петровић, *Нав. дело*, 130–132.

37 *Српски Сион*, бр. 22, 1903, 701.

38 Богословија у Сремским Карловцима основана је 1794. Прве школе у Карловцима су основали Руси Максим Суворов и Емануил Козачински. У време 1749–1768. осниване су

ректора изабран Иларион Руварац, али је он то звање одбио. Касније је на предлог администратора епископа Василијана за ректора именован Емилијан пл. Радић. Већ у току 1889–1890. покренуто је питање преуређења Богословије. Доласком Георгија Бранковића за патријарха настале су промене. У школској 1890/1891. Емилијан пл. Радић је поднео оставку. Ректор је постао прота из Бечеја Јован Борота а професори јеромонах Михаило Грујић, касније епископ горњокарловачки, и Милутин Јакшић, а поред њих ту су били и Георгије Петровић, Герман Опачић, Јован Живановић и Василије Вујић. Дисциплинарна правила су донета у новембру 1890 (званично усвојена 1898). Марта 1891. за професора је именован и Јован Вучковић, који је до тада био професор задарске богословије. У наредној школској години, 1891/1892, Богословија је прешла у нову зграду, задужбину браће Анђелић у којој су се налазиле и Карловачка гимназија и Богословија. Ову зграду је подигао сремскомитровачки прота Стеван Анђелић у спомен на браћу Анђелић, патријарха Германа и проту Стевана.[39] Једно крило зграде је користила Богословија, а друго Гимназија. Четири учионице, зборницу, библиотеку, просторију за ректора, Богословија је наменски употребила. У ректорату, где се уједно и заседало, био је портрет патријарха Георгија. Званично су у септембру 1891. за професоре именовани Јован Вучковић и Владимир Зеремски.[40] Као катихета радио је и протођакон Лукијан Богдановић.[41] Средином априла 1892. за новог ректора је именован прота Јован Вучковић. Патријарх Георгије је на предлог Наставничког већа донео одлуку да се од школске 1892/1893. појача настава црквенословенског језика. У току 1894. професор богословије Герман Опачић именован је за епископа бачког. На предлог Синода дошло је до повишења плата професора Богословије: повишица на стаж ишла је на сваких пет година, а не на десет, плус накнада за станарину. Митрофан Шевић је 1895. разрешан одлуком патријарха Георгија са места професора и постављен је за настојатеља манастира Хопово. На његово место је дошао Димитрије Бранковић, некадашњи ученик задарске и атинске богословије. У току 1895. Василије Вујић је постао директор гимназије, па је за професора уместо њега постављен Радивој Вр-

покрово-богородичине школе, које су нарочито имале утицаја у време митрополита Павла Ненадовића. Оснивању Богословије претходило је оснивање Прве српске гимназије у Карловцима, 1792. Богословија је основана 1. фебруара 1794.

39 Неколико дана након свог постављена за српског патријарха Георгије Бранковић је извршио чин освећења темеља будуће зграде Гимназије и Богословије.

40 Владимир Зеремски, каснији владика горњокарловачки Иларион Зеремски (1920–1931). Вид.: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*, 196–197.

41 Никола Гавриловић, *Карловачка богословија (1794–1920)*, Сремски Карловци 1984, 75–77.

ховац.[42] Вучковић је у забелешци за 1891–1892. приметио да је стање у училишту лоше и да влада опште неповерење, на првом месту од стране патријарха и владика према наставницима, а ни међу наставницима стање није боље. Велику кривицу за овакво стање сносили су и професори. Ученици су се понашали лоше, а неки од њих су чак и претили професорима и понашали се раскалашно. Сматрало се да су неки од њих у потпуности неспособни. Често се учило из тзв. Боротиних скрипти, које су генерацијама преписиване. Ни црквено појање није било боље, а учило се по речима Јована Даниловца (Јована Живановића) на препотопски и застарео начин.[43]

Седница Архијерејског синода од 25. новембра 1897. протекла је у знаку усвајања Статута о устројству православног богословског училишта у Сремским Карловцима. По Статуту највиша власт је Свети архијерејски синод са српским патријархом на челу. Ректор и наставничко веће водили су училиште. Патријарх, као врховни надзорник, постављао је привремене професоре и помоћнике. Ректора поставља Синод на период од три године. Професори, редовни и привремени, морају бити свештена лица. Школска година траје од празника Успење Богородице па до Видовдана. Када су земни остаци Вука Стефановића Караџића преношени из Беча за Београд 29. септембра 1897, на станици у Сремским Карловцима били су присутни сви професори Богословије, а на свечаности у Београду Јован Живковић и Димитрије Бранковић. Управо је Бранковић, одлуком патријарха Георгија, прешао на нову дужност игумана у Кувеждину, а слично је било и са Иларионом Зеремским који је постао игуман Хопова.[44] На место Зеремског као професор дошао је Валеријан Прибићевић.[45]

Од 13. до 15 маја 1906. на седници Синода под председништвом епископа темишварског Георгија Летића дошло је до промене Статута. Богословско училиште је подигнуто на ранг богословије.[46] Формиран је Савет Богословије. Звања су постала: ректор, редовни професори и ванредни професори, доценти и учитељи богословије. За кандидате су могли бити при-

42 Исто, 78–82.

43 Исто, 84–85.

44 Исто, 88–92.

45 Валеријан Прибићевић је био рођени брат познатог политичара Светозара Прибићевића и викарни епископ сремски у периоду 1940–1941. Вид.: Сава, епископ шумадијски, *Нав. дело*, 48.

46 Фактички је Богословија постала нека врста факултета. Молба да се оснује факултет званично је упућена властима са седнице Светог синода 1903. До почетка рата 1914, иако је Богословија радила на високом нивоу, потврда за факултет богословских наука нија стигла.

мљени само младићи са завршеном гимназијом или реалком. Ректора је и даље постављао Синод, од наставника у Богословији (редовних и ванредних професора и доцената) тражило се да имају академско образовање. За ванредног професора је била потребна дисертација, коју је вредновао Савет. То је била једна од последњих промена у Богословији за живота патријарха Георгија.[47] Још једна занимљивост завређује пажњу. Одлуком Наставног већа 17. августа 1895. решено је да се најбољи писмени радови ученика почну награђивати. Прилози за фонд узети су од такса за поправне и накнадне испите. Међу награђеним ученицима били су: Радослав Грујић (у својим школским годинама 1896/1897, 1897/1898, 1898/1899), Димитрије Витковић, Светозар Трлајић и Димитрије Кириловић.[48] О Карловачкој богословији изнето је, међутим, и неколико не баш пријатних констатација. Либерали су сматрали да богослови нису радили ништа, да су били врло лоше обучени, да су увек могли бити виђени у крчмама, да су се често тукли и тумарали ноћу по улицама, а неки су се дружили и са одређеном врстом жена. Међу њима нису биле ретке ни псовке.[49] Вероватно да стање у Богословији није било сваки пут идеално, али често су од стране опозиције приказане негативне крајности. Патријарх Георгије и поред почетног неповерења у професоре, као врховни надзорник ове школе, учинио је да се она ипак подигне на виши ниво, али реални пропусти увек су неминовни. При Карловачкој богословији било је 1894. основано друштво *Св. Јована Милостивог*, које је водило рачуна о сиромашним и болесним ученицима Богословије. Сваке године Георгије Бранковић је давао за фонд 100 форинти.

Може се напоменути да је патријарх Георгије помогао и оснивање Ватрогасног друштва у Сремским Карловцима 1897. Основао је и *Фонд светог Саве* 1894. Циљ формирања овог фонда је, у ствари, био да се стабилизују и пробају очувати српске вероисповедне школе, јер сама школа је један од стубова српске душе, заједно са црквом. Тако је са улогом од 10.000 форинти основан фонд Св. Саве 14. јануара 1894. Стање српских вероисповедних школа под притиском мађаризације било је врло лоше, тако да је ово био закаснели чин, али је ипак дао ефекат.[50]

Бранковић је основао и Проповеднички фонд. На неки начин свештеницима је требало помоћи да се што боље и лепше изражавању, а проблеми

47 Никола Гавриловић, *Нав. дело*, 96–98.

48 Исто, 147–155.

49 Прилог о лошем стању српског свештенства излазио је у три наставка у *Бранику*, бр. 80, 81, 82, 1891.

50 Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, II, Београд 1991, 187.

с тим у вези су постојали. Још је митрополит Вићентије Јовановић 1732. пред собом имао елаборат о стању српског свештенства у којем су главни проблеми били слични овима из времена српског патријарха Георгија. Проблем који је с нарочито великим интензитетом почео да се јавља били су назарени, али и неке друге идеје које је патријарх окарактерисао као социјалистичке, при томе највише имајући на уму неке од ставова српских радикала. Требало је свештенике спремити да бране хришћанску веру и речима и делима. Због свега тога је за педесетогодишњицу своје свештеничке службе, на празник Св. Димитрија 1905, патријарх основао Проповеднички фонд са улогом од 20.000 круна. Фонд је престао да постоји кад је патријарх умро. Неколико дана после оснивања овог фонда помогао је и дело Антонија Хаџића које је требало да Карловачку митрополију прикаже у слици и речи. За то је такође дао 20.000 круна.[51] У доброчинства патријарха Бранковића могу се убројати и материјално помагање листова *Бранково коло*, *Српски соко*[52] и *Српски пчелар*, као и финансирање покретања листа *Српски Сион*.

Међу велике прославе и јубилеје везане за име патријарха Георгија Бранковића у Сремским Карловцима овом приликом издвајамо две: 1900. године прославу седамдесет година живота патријарха српског и десет година његовог управљања српском црквом, и 1905. године педесет година свештенства патријарха. Патријарх Српски Георгије 13. марта 1905. напунио је 75 година живота. Исте године испунило се и педесет година његове свештеничке службе, као и јубилеј од 15 година како је управљао Српском црквом. Тим поводом Његова Светост је даровала саборној цркви Св. оца Николаја у Сремским Карловцима велико звоно, које је по димензијама и јачини звука надмашивало Сремске Карловце. Изливање звона је коштало 13.500 круна. Радове је извео Антон Новотни из Темишвара, а звоно[53] је осветио епископ бачки Митрофан Шевић. Патријархов рођендан прослављен је релативно скромно, у Патријаршијском двору. Присутно је било монаштво и свештенство. После дугог говора у патријархово здравље и у име многогодишње његове службе на патријарашком трону, како је рекао

51 Георгије Магарашевић, *Педесет година, Сремски Карловци 1905*, 315–317.

52 Српским соколима патријарх је у Карловцима поклонио кућу за њихов дом.

53 На звону се налазио натпис: „У славу Божју и Светог великомученика Димитрија, а у спомен 75. године живота свога, 50. година свештеничке и 23. године архијерејске службе своје приложи звоно ово катедралној Св. Николајевској цркви Карловачкој Георгије Бранковић, Архиепископ карловачки митрополит и патријарх српски, Његовог величанства цара и апостолског краља Фрање Јосифа Прави тајни саветник, кр. Угарског великашког дома члан и више Ордена ово каваљер, велекрстник итд, године 1904”.

архимандрит манастира Ковиљ Георгије Видицки, Бранковић је одговорио да ће као и до сада радити све за Цркву и народ. Литургију је служио владика будимски Лукијан и епископи Гаврило и Митрофан. Одржано је и благодарење за патријархово здравље. Међу званицама је био присутан и генерал Боројевић.[54] Патријарха је за ручком поздравио владика вршачки Гаврило. Говорили су и управник Текелијанума Стеван В. Поповић и Лаза Секулић.[55]

За 17 година, колико је био на челу Српске цркве у Монархији, патријарх Георгије Бранковић је на пољу задужбинарства, на пољу обнове цркава и манастира и на просветном плану учинио доста. Нарочито је обим његовог дела видљив у духовној престоници Митрополије Сремским Карловцима. Нова репрезентативна зграда Патријаршије, Богословски семинар, зграда Народних фондова, Стефанеум, побољшање рада Богословије, обнова Саборне и Ваведењске цркве, резултати су које је постигао за време свог архипастировања. Многобројне културне институције и дневни листови такође су упамтили патријарха као свог добротвора. Сремски Карловци су од мале и неуређене вароши захваљујући њему, по свом уређењу, постали понос Срба у Монархији у предвечерје укидања српске аутономије и симболичног краја Карловачке митрополије нестанком и смрћу патријарха Лукијана Богдановића 1913.

54 За патријарха Георгија и генерала Светозара Боројевића везана је занимљива прича. Једном приликом, када је био у посети граничним трупама, Боројевића је у Сремским Карловцима свечано примио патријарх Георгије. Организован је био свечани ручак у Патријаршији са многобројним званицама. Тада се догодила непријатна сцена. Пошто је благословио ручак, патријарх је ћутао готово све време ручка. По правилу, нико није смео да говори пре њега. А ћутао је јер се Боројевић годину дана раније оженио Амалијом фон Штајнбах, у Штефансдому у Бечу. Сину је дао име Франц. Патријарх му је, после ћутања, пред свим званицама рекао како би за њега и Српску цркву била велика част да су благословили овај брак, али се то није догодило. Потом је наступило ново ћутање, које је потрајало још три сата, а цео ручак прошао је без иједне здравице; Борислав Михаиловић Михиз, *Аутобиографије о другима*, Београд 1986, 296–303.

55 Георгије Магарашевић, *Нав. дело*, 100–104.

Goran Vasin
The History Department Novi Sad

PATRONAL ACTIVITIES OF THE PATRIARCH GEORGIJE BRANKOVIĆ IN SREMSKI KARLOVCI

SUMMARY

In the 17 years he spent as the leader of the Serbian Church in the Monarchy, the Patriarch Georgije Branković left behind many endowments. He also did a lot in reconstructing churches and monasteries, as well as in the sphere of education. The entire volume of his work can be seen, particularly, in the spiritual capital of the Metropolitanate – Sremski Karlovci. The new representative building of the Patriarchate, the seminary, Narodni Fondovi building, Stefaneum building, improved work of the Theological college, reconstruction of the Cathedral and of the Church of the Entrance of the Most Holy Theotokos into the Temple, are all the results that Branković achieved during his leadership. Numerous culture institutions and daily newspapers have also remembered the Patriarch as their benefactor. Sremski Karlovci grew from a small and disorderly town to a place which, due to its organization, became a matter of pride for Serbs in the Monarchy on the eve of the abolition of Serbian autonomy and the symbolical end of the Karlovci Metropolitanate after disappearance and death of the Patriarch Lukijan Bogdanović in 1913.

УДК 94(439)"10"
321.17:929 Вид, бачки жупан

Борис Стојковски
Одсек за историју – Филозофски факултет Нови Сад

БАЧКИ ЖУПАН ВИД

Сажетак: У раду се говори о вероватно првом бачком жупану Виду, блиском сараднику угарског краља Соломона. Он је учествовао у сукобима са Печенезима, као и у рату са Византијом 1071–1072. године. Био је један од најближих сарадника краља Соломона, његов највернији саветник који је имао своју улогу и у унутрашњим односима између краља и његове браће. Историографија је доста негативно писала о њему, позивајући се на изворе који су га сматрали кривцем за избијање сукоба између краља Соломона и принчева Гезе и Ладислава. За овај сукоб вероватно и није био крив, али је, судећи по хроникама и литератури, био властољубив човек, а можда и одани саветник свога владара.

Кључне речи: бачки жупан Вид, краљ Соломон, Угарска, XI век.

На територији која је у црквеном смислу припадала Калочкој, односно Калочко-бачкој надбискупији у средњовековној Угарској, настале су Бачка, Бодрошка и Сремска жупанија. Настанак жупанија је био дуготрајан процес, који се у традицији приписује Светом Стефану, првом угарском краљу. Бачка жупанија наводи се код Салаија, који се позива на Ђулу Паулера, међу 45 најстаријих жупанија.[1] На њиховом челу се од оснивања налазио жупан (comes, мађарски ispán) који је у својој жупанији у краљево име обављао административну, судску и војну власт. Задржавао је за себе трећину прихода, а друге две делио сарадницима.

Таква је ситуација била и у Бачкој жупанији на чијем се челу налазио Вид. Он је на челу жупаније био у време краља Соломона (1063–1074).

1 Szent István (1001–1038), *A magyar nemzet története*, Szalay József, átdolgozó Baróti Lajos, Budapest 2002, интернет издање URL: http://mek.oszk.hu/00800/00892, даље: Szalay.

Порекло и први помени

Извори наводе да је Вид био de genere Gutkeled, односно из рода Гут--Келед, рода који је био близак са Штауфовцима.[2] Ево шта о пореклу овог краљевског службеника каже најважнији извор *Илустрована хроника* (Képes krónika): *De generatione ergo Gwth-Keled plura enarrantur sed pro certo per Petrum regem, dum idem fugit ad Henricum caesarem, in adiutorium sunt ei adiucti. De castro Stoph sunt exorti di Sueuia, unde imperator Fridricus ortum habet.*[3] И други извори, попут *Пожунске хронике,* наводе да је род Гуткелед протеран из Свевије, из замка Штауф, одакле и цар Фридрих води порекло.[4]

Његово име је, међутим, очигледно словенско, што нас може упутити на то да је био словенског порекла или, чак, и Словен. Словени су у великом броју живели на територији коју су Мађари 895. године населили, дакле на подручју Панонији, укључујући и Бачку. Словене као староседеоце наводи и Петар Рокаи у *Историји Мађара*,[5] али и мађарска историографија. Сентклараи, примера ради, јасно наводи да је у време досељавања словенски елемент био веома јак и да су Словени били густо насељени управо у некадашњој јужној Мађарској, између Мориша, Тисе и Доњег Дунава.[6] Још један податак који илуструје присуство Словена у Панонији јесте и тај да су Мађари затечене Словене продавали на обалама мора Византијског царства (вероватно Црног мора), о чему нас обавештава и Ибн-Рустех.[7] Како су постојали словенски топоними и у време краља Стефана (Светог), а преузимане су словенске речи и за неке државне функције,[8] јасно је да је Словена било и касније, и да је словенски елемент био изузетно јак.[9]

---

2 *A magyar nemzet története*, szerkesztő Szilágyi Sándor, Budapest 1894, интернет издање URL: http://mek.oszk.hu/00800/00893, даље Szilágyi; Szentpétery Imre, *Scriptores rerum Hungaricarum*, vol. I, Budapest 1937, 369, фуснота 1, даље SRH I.

3 *Képes krónika* (Dercsényi Dezső, A Képes krónika és a kora, Csapodiné Gádonyi Klára, A Képes krónika miniatúrái, Mezei László, A Krónika latin szövege, Geréb László, A Krónika latin szövege), Budapest 1964, 91, даље *Képes krónika*.

4 Szentpétery Imre, *Scriptores rerum Hungaricarum*, vol. II, Budapest 1938, 35, даље SRH II.

5 Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, 15, даље *Историја Мађара*; в. такође и 26–27. за словенске топониме и лексику која је продрла у мађарски језик, а везана је за државну управу.

6 Szentkláray Jenő, *A szerb monostoregyházak történeti emlékei Délmagyarországon*, Értekezések a történeti tudományok köréből XXII, Budapest 1908, 3–4.

7 Békefi Remig, *A rabszolgaság Magyarországon az Árpádok alatt*, Budapest 1901, 5.

8 Уп. фусноту 5.

9 Јован Радонић, *Србија и Угарска у средњем веку*, Војводина 1, Нови Сад 1939, 128–129.

Словенског порекла је могао бити и Вид. Његов први помен датира готово 15 година пре него што ће постати значајан политички фактор и главни саветник краља Соломона. Наиме, 1055. године основана је тихањска бенедиктинска опатија у којој се као сведоци помињу жупани Ернеи, Андаш (Андрија), Мартон, Војтех и Вид.[10] Вида као једног од сведока приликом издавања ове повеље помиње и Сентпетери; наводи се да се Видово име помиње у оснивачкој повељи ове опатије реда бенедиктинаца.[11]

Следећи траг о њему је већ из доба краља Соломона, чији је блиски саветник и сарадник био. Око 1067. краљ Соломон је издао повељу којом оснива опатију Zazty. У овој повељи се као сведоци наводе палатин и жупан Радован, жупан Илија, као и жупан Вид (Comes Wydus).[12] Године 1267. Бела IV је потврдио ову повељу. Као што се може приметити, сва имена су изразито словенска, што говори о великом упливу и значају Словена у државној управи. Вид је очигледно био врло значајан управо у овим турбулентним годинама, када од 1038. до 1077. трају унутрашње борбе у Угарској и династичка превирања.

Његов посед је било место Бусија или, како га још извори називају, Бузијаш. Овде су 1071. упали Печенези у Угарску, прешавши Саву.[13] О томе да је овај посед био у рукама Вида историографија се слаже. Петар Рокаи овај посед назива Бусија код Земуна, додајући да је била управо власништво жупана Бачке Вида.[14] Са њим се донекле слаже и Силађи, који Бузијаш смешта у Срем.[15] Срем је локација Бузијаша, односно Бусије, и по Сентпетерију. Он врло конкретно каже да је *Buziás in comitatu Sirmiensi (Szerém)*, дакле, ради се о месту у Сремској жупанији.[16] Сремска жупанија се самостално помиње тек 1096. године,[17] али је Сентпетери очигледно

10 Rokay Péter, *Salamon és Póla*, Újvidék 1990, 61, в. и фусноте 10–14 на 66; Исти, *Krónikatanulmányok*, Debrecen 1999, 8.

11 SRH I, 371, фуснота 2, cuius (односи се на Вида, нап. Б.С.) nomen iam a. 1055. in diplomate fundantionali Tihanyiensi inter testes legitur.

12 Wenzel Gusztáv, *Árpádkori új okmánytár*, Pest 1860, 24–27, издата је цела повеља; Rokay P., *Salamon és Póla*, 62, в. и фусноте 18–30 за пратећу библиографију у вези са овом повељом; Исти, *Krónikatanulmányok*, 10–11.

13 *Képes krónika*, 125, Bisseni per Albam Bulgarima venientes transnataverunt flumen Zava in campum Buzias…

14 *Историја Мађара*, 37.

15 *Szilágyi*, IV. Fejezet. Salamon és a herczegek. Az ország kiterjesztése.

16 SRH I, 369, фуснота 4.

17 Kristó Gyula, *A vármegyek kialakulása Magyarországon*, Nemzet és Emlékezet, Budapest 1988, 457, даље Kristó, *A vármegyek*.

помиње у односу на своје време, јер је њему била позната као Сремска. Он за овај посед наводи да га је управо Вид поседовао и да су се тамо налазили његов двор и имање.[18] Ђула Паулер се такође слаже да је ово место припадало Виду, али ово место ставља ближе данашњем Пачетину[19] и назива га Buziás alio nomine Fulberfalva. Оно се помиње 1377. По Паулеру, како су Печенези могли прећи само Саву, а на овом месту се као поседници у жупи Вуки помињу Гуткеледи из Срема, то је потврда да се Бузијаш управо ту налазио.[20] Међутим, ово мишљење је усамљено, и географски и историјски нема другу потврду, док су аргументи за ставове других аутора ипак јачи. Стога, највероватније је да је посед Вида био у Срему, и то могуће код Земуна.

Период упада Печенеза, затим сукоба Угарске и Византије и размирица краља Соломона и херцега Гезе, период је када Вид постаје саветник краља Соломона и важан учесник у овим догађајима.

Вид као бачки жупан и краљевски саветник и његова улога

Највероватније подстакнути од Византије, или их је Мађарска за то кривила, Печенези 1071. упадају у Срем. Мађари опседају Београд и Сирмијум, а краљ Соломон губи под Београдом свој печат. Византинци су били побеђени и морали су се повући, али убрзо прелазе у противнапад. Печенезима, које су у помоћ позвали Византинци, тада се супротставља жупан Вид са бачким ратницима.[21] Дакле, 1071. година је граница када је Вид најкасније постао бачки жупан. Или када бар по имену знамо жупана Бачке.[22]

Вида Дудаш Еден наводи као бачког жупана око 1072. године, сматра га за једног од најмоћнијих људи у држави, човека чије се име спомиње више пута у доба краља Соломона. Дудаш Вида наводи као првог жупана на попису бачких жупана.[23] У повељама се, пак, име жупана спомиње од 1111. године.[24] Ову годину узима и Иштван Бона, који је врло сумњичав у томе да се у овом веку уопште може помињати Бачка жупанија. Он оснивање Бачке

18 SRH I, 369, фуснота 4, cuius curia et mansio fuit in Wuziasloka.

19 Pauler Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt I*, Budapest 1893, 151–152, в. и фусноту 238. на стр. 557–558.

20 Pauler, *Нав. дело*, стр. 557–558, фуснота 238.

21 *Képes krónika*, 125–126.

22 Kristó, *A vármegyek*, 454.

23 Dudás Ödön, *Bács és Bodrog főispánok*, Századok 5, Budapest 1871, 440.

24 Kristó, *A vármegyek*, 454, уп. и фусноту 197 на 591.

жупаније смешта у касније доба, у доба краљева Ладислава и Коломана.[25] Уколико би овај став био исправан, Вид не би могао бити бачки жупан, како га наводе извори и прихвата историографија. Већ смо рекли да се Бачка убраја у најстарије жупаније, а ово је једини аутор који побија постојање жупаније у периоду у којем је Вид био активан.

Видова позиција код краља Соломона је изузетно важна. Ференц Мак, један од водећих мађарских медиевиста, назива Вида најутицајнијим краљевим саветником.[26] Краљев саветник Вид је био од 1071.[27] По Сентпетеријевом мишљењу он је био и највернији краљев саветник.[28] Није немогуће да је тада постао и жупан, можда управо због поседа Бузијаш где су упали Печенези којима се, вероватно, супротставио. По Радонићу, Вид је имао тесне везе са словенским, српским становништвом тих крајева.[29] Можда су то управо бачки војници са којима је ратовао.

Када се окончао сукоб са Византијом и када је Угарска освојила Београд, заробљено је много људи. Соломонова браћа Геза и Ладислав били су милосрднији према заробљеницима од Соломона и више им се људи предало него њему. Геза је потом из Византије добио круну, тзв. *Круну светог Стефана*, доњи део данашње мађарске круне.

Мађарска традиција, али и научна јавност, имајући као извор *Илустровану хронику,* изузетно негативно говори о Виду. Назива се *завидним саветником* и *злодухом*,[30] а у Хроници се каже да је био и против Бога и против људи.[31] За Ђерфија он је сплеткарош.[32] Мађарска традиција говори о томе да је Вид стално наговарао краља Соломона да се сукоби са својом браћом.[33] Ево како је то све видео хроничар из XIV века. Слушајући савете Вида Соломон је одлучио да се обрачуна са браћом. Вид га је саветовао да плен који је задобијен у Београду подели на четири дела. Виду би припала једна четвртина, друга четвртина би припала његовом зету Илији, трећа

25 Bóna István, *Az Árpádok korai várairól*, Debrecen 1995, 35.

26 Makk Ferenc, *Salamon és I. Géza viszálya*, A turulmadártól a kettőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről, Szeged 1998, 153.

27 Ibid.

28 SRH I, 371, фуснота 2.

29 Ј. Радонић, *Нав. дело*, 130.

30 *Историја Мађара*, 37.

31 *Képes krónika*, 127.

32 Györfy György, *Az új társadálmi rend válsága trónküzdelmek*, Magyarország története tíz kötetben, Előzmények és magyar történet 1242-ig, I/1, Budapest 1987, 881–882.

33 *Szilágyi*, IV. Fejezet. Salamon és a herczegek. Az ország kiterjesztése.

војницима а она преостала четвртина Гези.[34] Овај податак је ванредно важан јер нам указује на то да је Вид имао сестру или чак можда ћерку, као и на то да је његов зет такође био жупан и један од краљевих саветника, а његово име се помиње, као што је горе описано, и у ранијим повељама. Међу низом минијатура *Илустроване хронике* које украшавају њене странице налази се и једна на којој је приказана подела плена између четворице људи. Један од њих је и Вид, који је и предлагао поделу плена, а који је назван љубимцем краља Соломона.[35]

Добијање круне од Византије, по Маку, учинило је да је Геза закорачио ка трону, да је његова херцеговина (ducatus) тиме кренула против краљевства, због чега је он прави кривац за сукоб, а не Соломон или његов саветник Вид.[36] Мак сматра да литература грешку неоправдано приписује Соломону и бачком жупану Виду.[37] Вид је, после ових догађаја, предложио краљу Соломону да територију принца Гезе додели њему. Хроничар наводи његове речи да *два мача не могу у исте корице, државом не можете да владате вас двојица*.[38] Постоји и оваква минијатура, на којој Вид, који се назива творцем распре Соломона и Гезе, стоји десно од краља и у рукама држи корице и два мача.[39] *Chronicon Monacense* XV века наводи како је Вид подстицао Соломона да истера Гезу из краљевства и при том наводи, такође, горепоменуте речи да *nam sicut duo gladii in una vagina simul esse non possent.*[40] Чак наводи да је *Vyd autem regebat regem, sicut magister discipulum, in interitumque Geyse laborabat*.[41] Дакле, захтевао је да влада и да има нову титулу. Аутор *Képes krónika*-е каже да је Вид *отровним речима омамио краља Соломона* и да је тако прекинуо пријатељство између браће.[42] Ова идеја жупана Вида је била утолико чуднија и необичнија јер је територија била

34 *Képes krónika*, 127–128; Makk F., *Нав. дело*, 153; Pauler Gy., *Нав. дело*, 154–155. Због овог предлога наведени аутори, али и добар део мађарске историографије, сматрају Вида кривцем за избијање сукоба између угарских принчева. О овом догађају в. и Kristó Gyula, *A XI. Századi hercegség története Magyarországon*, Budapest 1974, 83. Кришто овде чак сматра да је краљ био приморан да својим саветницима допусти да раде како су намеравали.

35 *Képes krónika*, 57, детаљан опис саме минијатуре.

36 Makk F., *Нав. дело*, 153.

37 Ibid, уп. и фусноту 47 за додатну литературу која такође Вида сматра кривцем за избијање сукоба Гезе и Соломона, а коју овом приликом нисмо користили.

38 *Képes krónika*, 128.

39 *Képes krónika*, 58.

40 SRH II, 76.

41 Ibid.

42 *Képes krónika*, 128.

дељена међу члановима краљевске куће, тако да је Видова жеља мотивисана јачањем једног феудалног господара и циљ је био одузимање ducatus-a принцу Гези.[43]

Како су се ствари касније развијале? Вид је био послат Гези у циљу измирења два брата Арпадовића, а, како хроничар, изразито наклоњен Гези, каже, принц је био опрезан јер се плашио Видовог лукавства.[44] Проглашено је примирје, а после Божића је Вид са једним немачким вођом подстицао краља да нападне Гезу. Говорио му је да одлучно нападне и победи Гезу, да нападне до истека примирја.[45] Како Силађи каже, краљ је пристао на заверу свог саветника, који је владао краљем као мајстор учеником.[46] До битке на скели Кемеј, североисточно од Солнока, дошло је 26. фебруара 1073. године. Војска принчева се распала, Соломон је прешао Тису и напао Гезу код места Nagyfiaegyház, и остала му је само једна група војника. Битка је завршена Соломоновом победом.[47]

Међутим, Вид, кога хроничар назива подлим, јадним и злим,[48] саветовао је краља да у тренутку када се Гезина војска распада и док су његови племићи заплашени, изврши одлучни напад и уништи их. Како је Геза позвао у помоћ и друге принчеве и великаше, међу њима и оне из Чешке, Вид је рекао да ће чешка војска наћи смрт код њега и бачких војника.[49]

Жупан Ерњеи предлагао је краљу мир и противио се братоубилачком рату, нападајући и Вида што предлаже краљу рат. Међутим, по хроници, Видове речи су ипак више утицале на краља него предлози мирољубивог Ерњеија.[50] Средином марта, 14. дана 1074. ујутру, у петак, избила је одлучујућа битка близу Пеште, на брду Мођоро.[51] *Прва чешка гр̄уп̄а*

43 Makk F., *Нав. дело*, 153–154, овде говори о Видовој завери, са циљевима које смо већ навели. В. и Kristó Gy., *A XI. Századi hercegség története Magyarországon*, 84.

44 *Képes krónika*, 129.

45 Ibid.

46 *Szilágyi*, V. Fejezet. Salamon bukása. I. Géza király.

47 Битка је лепо описана код Силађија, в. претходну фусноту и у *Képes krónika*, 130–131.

48 Реч nyomorult у мађарском има управо ова значења, у латинском он је vero detestabilis, *Képes krónika*, 132.

49 Ibid.

50 Ibid, и Силађи се такође држи хронике, *Szilágyi*, V. Fejezet. Salamon bukása. I. Géza király, као и Рокаи, *Ист̄орија Мађара*, 37.

51 *Szilágyi*, V. Fejezet. Salamon bukása. I. Géza király, хронологију потврђује и *Ист̄орија Мађара*, 37, као и Makk F., *Нав. дело*, 155.

зг̄ньечила је бедног̄ Вида и ньег̄ове Бачване.[52] Геза и Ласло су, како аутор хронике каже, победили Божјом помоћи а, долазећи с друге стране, током битке, Ласло (Ладислав) је спазио Видов леш. Ладислав се овом приликом понео хришћански (бар по хроници која стоји чврсто на његовој и Гезиној страни, а изразито против Вида) и оплакао је леш,[53] рекавши при том како плаче за Видом иако је био против мира. У исто време Ладислав се чудио како је Вид, који није био из краљевске куће, желео да буде херцег. Такође је тада рекао како види његово срце које је за херцегством жудело и мачем одсечену главу која је круну желела.[54] Потом га је тамо сахранио.

Соломонова мајка, спазивши сина који се вратио из битке, рекла му је, плачући, како никада није слушао њене савете, нити савете Ерњеија, већ само Вида, који је њега и његове (вероватно мисли и на војнике, али и на његову браћу) уништио.[55]

Закључак

Овако је свој крај нашао Вид, бачки жупан и главни саветник угарског краља Соломона. Личних података о њему нема, не знамо ни његово место рођења, ни време. Први помени о њему су још из 1055, што нас може навести на претпоставку да је рођен 20-их или 30-их година XI века. Жупан је постао врло рано, а најкасније 1071, и то први жупан Бачке којег знамо по имену, што је можда и најважнија ствар везана за овог човека. Да је имао ћерку или сестру, знамо посредно, јер је имао зета Илију. Пореклом је, по хроникама, вероватно из Немачке. Његово име упућује на то да је Словен, а словенског живља на територији Угарске је било од досељења 895. године.

Мађарска историографија, ослањајући се на касније изворе, Вида узима за главног кривца за сукоб који је после примирја избио између краља Соломона и његове браће, Ладислава и Гезе. Међутим, Ференц Мак доста убедљиво показује да је Геза, који је био противкраљ и круну добио од византијског цара Михаила Парапинака, проузроковао сукоб. Вид је, врло могуће, ипак био веома властољубив. По хроници, а ниједно историографско дело томе није супротставило друге аргументе, желео је да буде херцег, односно да завлада територијом којом је управљао Геза.

Вид је подстицао Соломона на обрачун са Гезом. Битку код Кевеја је добио Соломон, али је, опет по наговор Вида, кренуо у нови обрачун и

52 *Képes krónika*, 133.

53 *Képes krónika*, 134–135.

54 Ibid.

55 Ibid, 135.

изгубио. Гези је помогао брат Ладислав, Ото, чешки великаш, и други. Управо је изгледа у сукобу са чешким војницима, које је сам желео да уништи, свој крај нашао и Вид. Његова властољубивост му је, изгледа, занавек у мађарским хроникама и огромном делу историографије донела епитет човека који је крив за смрт великог броја људи, епитет сплеткароша, злодуха, иако је, можда, само био одан свом краљу. За сукоб принчева вероватно и није крив. Међутим, уколико је његова тежња за влашћу и пленом макар делимично тачно описана у хроници, у тој његовој особини треба тражити и његов крах.

После битке код Мођорода, где је жупан Вид погинуо, земљом изнуреном сукобима и глађу завладао је краљ Геза, који је умро 1077. године. На власти се тада учврстио Ладислав.

Boris Stojkovski
The History Department Novi Sad

VID, THE ŽUPAN OF BAČKA

SUMMARY

The topic of this paper is an attempt at reconstruction of the biography of the first župan (chieftain) of Bačka whose name was Vid. Although Bačka županija was perhaps established as early as during the reign of the first Hungarian king Stefan (Saint), Vid was the first župan of Bačka mentioned by sources and partially accepted in historiography. He was an associate, counselor and one of the most loyal people to the Hungarian king Solomon who ruled from 1063 to 1074. Vid was involved in the conflicts with Pechenegs, as well as in the war against Byzantium from 1071 to 1072. He played an important role in internal affairs in Hungary, particularly in connection with the conflict between King Solomon and princes Geza and Ladislaus. Hungarian sources, i.e. chronicles, are rather unanimous in blackening Vid's role and his person. He is considered a plotter and the cause of the conflict between the king and the princes.

Although Vid may have been power-hungry, which probably cost him his life, perhaps he was rather a man loyal to his king, but also a man who craved power and the spoils.

ПРИЛОЗИ И ГРАЂА

CONTRIBUTION AND MATERIALS

УДК 271.222(497.11)(497.113)-523/.4"1919"(093.2)

Душко М. Ковачевић
Одсек за историју – Филозофски факултет Нови Сад
Недељка Ковачевић
Нови Сад

ИНВЕНТАРИ МАНАСТИРА ШИШАТОВЦА И ПЕТКОВИЦЕ ИЗ 1919. ГОДИНЕ

(Сенима Драгице и Милана Рајића и јеромонаха Рафаила Момчиловића)

Сажетак: У раду су приређена три документа која чине инвентар манастира Шишатовца од 30. марта / 12. априла 1919. Први је писмо настојатеља манастира Беочина Јоакима Чупића епископу Мирону Николићу о примопредаји материјала са „исказом вредносних папира и уложних књижица иметка манастира Шишатовца". Други документ је записник састављен приликом примопредаје управе над манастиром Шишатовцем. Трећи документ чини сам инвентар. Први део инвентара иде уз сам записник и у њему су забележени затечено стање сточног фонда, те залихе хране и других потрепштина. Потом долази други део инвентара од укупно 829 ставки.

Кључне речи: манастир Шишатовац, манастир Петковица, фрушкогорски манастири, епископ Мирон Николић.

У Архиву САНУ у Сремским Карловцима међу многобројним документима чувају се инвентари фрушкогорских манастира сачињени различитим поводима, најчешће приликом постављања новог игумана. Додуше, у неким случајевима, као што је то случај са описом из 1753, инвентари су настали наредбом митрополита. На сличан начин настао је инвентар манастира Шишатовца и делом Петковице, када је „заменик АЕМитрополита" епископ пакрачки Мирон Николић 5/18. јануара 1919. дао овлашћење да се поводом промене игумана изврши попис у оба манастира.

Потом је архимандрит настојатељ манастира Беочина др Јоаким Чупић обавестио 12/15. априла 1919. епископа пакрачког Мирона Николића да је, на основу добијеног овлашћења, обавио „дне 30. марта (12. априла) 1919. г. прописно и инвентарно примопредају манастира Шишатовца на лицу места од досадањег привременог управитеља јером. О. Неофита Сабадоша новопостављеном прив. управитељу патр. протосингелу Др Петронију Трбојевићу".

Тако је настао инвентар који доносимо у целини, и који садржи драгоцене податке о стању манастира. Наиме, инвентар бележи податке о земљишном поседу, манастирским здањима, цркви, конацима, економским зградама, речју, о свему ономе што је чинило Шишатовац и Петковицу и што је у време Другог светског рата, у геноцидном походу Независне Државе Хрватске против Срба и њихове духовне баштине, готово сасвим уништено. Додуше, у инвентару је изостављена једна преважна ставка, када је у одељку о ризници и архиви речено да „све драгоцености и црквене утвари као и књиге налазеће се у архиви посебно се у књигама воде". Дакле, у овом инвентару изостављен је попис ризнице, што је ненадокнадив пропуст с обзиром на потоњу злу судбину која је задесила манастир.

Међутим, да се о ризници и те како водило рачуна, сведочи извештај о стању манастира из 1911. године. У извештају се о ризници, библиотеци и архиви Шишатовца каже: „Налазе се у две собе нове у доњем ходнику споља затворене јаким гвозденима вратима. Ризница је скинута с кора и унесена у другу собу. Поједине су ствари згодно и лепо понамештане. Књиге још нису по бројевима сложене. Нема инвентара (треба 1000 картона). Архива још није уређена, а долази у усту собу, где и библиотека. Уопће ризница и библиотека су у узорном реду" (Архив Српске академија наука и уметности, Сремски Карловци, Президијал архидијацезе 1912/236).

Инвентар манастира Шишатовца, датиран 30. марта / 12. априла 1919, има три дела. Први се односи на писмо настојатеља манастира Беочина Јоакима Чупића епископу Мирону Николићу о „примопредаји материјала" са „исказом вредносних папира и уложних књижица коренита иметка манастира Шишатовца"; потом следи други документ – записник састављен „о примопредаји управе ман Шишатовца", те, на крају, трећи документ – сам инвентар. Први део инвентара иде уз сам записник и у њему је забележено затечено стање сточног фонда, затим залихе хране и других потрепштина. Потом долази други део инвентара од укупно 829 ставки у којима је дат инвентар цркве, конака и помоћних зграда.

На крају смо дужни да кажемо да се инвентар манастира Шишатовца налази у Архиву САНУ у Сремским Карловцима у фонду Президијал архидијацезе, под сигнатуром 1919/193.

Документи гласе:

Његову Високопреосвештенству Господину
Мирону Николићу
епископу пакрачком, заменику АЕМитрополита итд.

у Сремским Карловцима

На темељу овлаштења и опуномоћења, добивеног високим отписом од 5/18. јануара 1919. бр. 1/през. арх. ех. 1919. обавио сам дне 30. марта /12. априла/ 1919. г. прописно и инвентарно примопредају манастира Шишатовца на лицу места од

досадањег привременог управитеља јером. о. Неофита Сабадоша новопостављеном привр. управитељу патр. протосингелу Др. Петронију Трбојевићу и подносим Вашому Високопреосвештенству у учтивости уз приклоп једног примерка инвентара и односног примопредајног записника овај свој извештај.

Након предаје духовне управе, која је извршена у св. храму после прописаног молебног чина, приступило се одмах предају материјалне управе.

Вредносне хартије и ул. књиге, које се чувају и које су нађене у гвозденој ман. каси, предане су новопостављеном управитељу по тачно састављеном исказу, који је приложен примопредајном записнику.

Храну је примио новопостављени управитељ по економским књигама; но, пошто изгледа да је фактички много мање хране, нарочито јечма, то је новопостављени управитељ записнички изјавио, да ће дати сву храну поново премерити и онда фактичко стање хране утврдити.

Остале покретности и непокретности ман. имутка предане су односно примљене потпуно по инвентару састављеном дне. 30 марта/12. априла/ 1919. год. који је такође примопредајном записнику приложен.

Најпосле слободан сам известити Ваше Високопреосвештенство, да сам из благајнице ман. Шишатовца примио К. 40 – (40 круна) у име две дневнице.

Вашем Високопреосвештенству

у Ман. Беочину, дне 2/15. априла 1919. године.

одани

Др. Јоаким Чупић

архимандрит-настојатељ

Исказ

Вредносних папира и уложних књижица коренита иметка манастира Шишатовца.

Теку-ћи број	Назив	Број обвезнице или улож. књижице	Уз коју камату	Уложена свота		Примедба
				К	ф	
1.	Обвезнице за регал. одштету	604	4 ½%	3300		
2.	Обвезнице за регал одштету	0535	4 ½%	1000		
3.	Обвезнице за регал одштету	02693	4 ½%	200		
4.	Обвезнице хрв. земљорасператнице	66	4%	200		
5.	Обвезнице угар. крунске ренте	1311	4%	9100		
6.	Уложна књижица Ср. Карловачке задр.	23		1500	22	

7.	Уложна књижица Ср. Карловачке задруге	1415		2835	74	
8.	Уложна књижица центр. кред. завода	429/XXXVII		19.482	96	
9.	Уложна књижица центр. кред. завода	82/XXXVII		845	88	
10.	Уложна књижица центр. кред. завода	283/XXXVII		20154	13	
11.	Уложна књижица центр. кред. завода	342/XXXIX		4640		
12.	Уложна књижица центр. кред. завода	121/XXXXI		5796	95	
13.	Чланска књижица средоточне пецаре			500		
14.	Обвезница I ратн. зајма са куп	25336		5000		
15.	Обвезница II ратн. зајма са куп	460.388		1000		
16.	Обвезница II ратн. зајма са куп	460.384		1000		
17.	Обвезница II ратн. зајма са куп	460.385		1000		
18.	Обвезница II ратн. зајма са куп	460.386		1000		
19.	Обвезница III ратн. зајма са куп	588.705		1000		
20.	Обвезница III ратн. зајма са куп	588.706		1000		
21.	Обвезница IV ратн. зајма са куп	1.094.944		1000		
22.	Обвезница IV ратн. зајма са куп	1.094.945		1000		
23.	Обвезница V ратн. зајма са куп	1.279.137		1000		
24.	Обвезница V ратн. зајма са куп	1.279.138		1000		
25.	Обвезница VI ратн. зајма са куп	062.511		1000		
26.	Обвезница VI ратн. зајма са куп	062.512		1000		
27.	Акција Срп. банке у Загребу	7872		200		
28.	Акција Срп. банке у Загребу	7873		200		

29.	Акција Срп. банке у Загребу	9666		200		
30.	Акција Срп. банке у Загребу	1645		100		
31.	Срећка аустр. црв. крста	7		20		
32.	Срећка угар. црв. крста	91		10		
33.	Срећка италијан. црв. крста	37		25		лира
34.	Срећка базилика серије 2124	5		10		
35.	Срећка базилика серије 3916	43		10		
36.	Срећка Jassiv серије 4090	23		4		
37.	Срећка Jassiv серије 4091	43		4		
38.	Срећка Jassiv серије 4574	19		4		
39.	Срећка Jassiv серије 4162	29		4		
40.	Срећка Jassiv серије 2664	55		4		
41.	Обвезница руска 15.274	2		100		рубаља
42.	Привре. улог код цетр. кред. завода у Новоме Саду			21.742		
43.	Јамчевина за земљу од Гавре Протића из Дивоша ул. књ. бр. 113 срп. земљ. задруге у Дивошу 26/VI 910			1360		

У манастиру Шишатовцу 30. марта (12. априла) 1919.

Предао:
Неофит Сабадош
јеромонах

Примио:
Др. Петроније Трбојевић
патр. протосинђел

Пред нама:

Архимандрит- настојатељ
Др. Јоаким Чупић
изасланик зам. АЕМитрополита
Хаџи Арсеније Јеремић јеромонах
Герман Јојић јеромонах
Јерођ. Матеј Ћирић
јером. Исаија Стратимировић
ревизор ман. рачуна

Записник

састављен о примопредаји управе ман. Шишатовца, обављеној на лицу места 30. марта (12. априла) 1919. године из руку досадањег привременог управитеља јером. о. Неофита Сабадоша, новопостављеном привр. управитељу патријаршијском протосингелу Др. Петронију Трбојевићу у присутности изасланика Високо-

преосвећеног Господина епископа пакрачког Мирона заменика АЕМитрополита, архимандрита Др. Јоакима Чупића, настојатеља ман. Беочина на темељу одлуке од 5/18. јануара 1919. бр. 1/през. арх. ех. 1919.

Присутни потписани:

Пошто се братство чинообучено искупило горе поменути изасланик отвара братску седницу у присутности новопостављеног управитеља и позива братство у св. храм где ће се са амвона прочитати споменути високи отпис и предаја духовне управе извршити. У св. храму у присуству изасланика, новопостављеног настојатеља, подручног братства и ман. ђака, прочитао је изасланик са амвона споменути високи отпис те је уз сходан говор у име Високопреосвећеног господина епископа пакрачког Мирона, заменика АЕМитрополита разрешио од духовне управе овога манастира досадањег му привременог управитеља јером. О. Неофита Сабадоша, те исту управу предао новопостављеном привременом управитељу патр. протосингелу Др. Петронију Трбојевићу и истога присутном ман. братству приказао као новопостављеног управитеља препоручивши овоме поверену му св. обитељ и братију, а братију опет у смислу положених завета и монашких правила опоменуо и позвао на дужну безусловну послушност, потпуно поштовање и искрену оданост према новопостављеном управитељу. Новопостављени управитељ захваљује се на одликовању и поверењу Високопреосвећеном г. епископу Мирону зам. АЕМитрополита и позива подручно му братство, да га у повереном задатку свесрдно помогне и тиме је предаја духовне управе извршена и завршена.

Након тога приступило се предаји односно примању покретног и непокретног имутка манастирског новопостављеном настојатељу.

Најпре се приступило предаји благајнице по стању, које је данас пронађено. Кључ од благајнице, која има по пропису три кључа, предао је изасланику овоманастирски намесник О. Арсеније Јеремић то је изасланик отворивши и прегледавши касу, нашао у истој готовину од К 21.000.00, а код намесника у ручној каси К 951.82.

Према благ. књизи прихода и расхода вишак је К 22.197.67 дочим се у каси налази К 21.951.82, остатак пак од К 245.85 дугује овоман. благајни овдашњи брат јером. Герман Јојић, који се дуг у име одлуке Управног одбора бр. У. О. 623/278 ех. 1918. у месечним оброцима отплаћује.

У ман. благајни налазио се и чувао један златни ланац крст са круном, но исти се сада налази на употреби код Впреосв. госп. епископа викара Илариона Зеремског.

Најпосле нађене су и предане новоме управитељу вредносни папири и уложне књижице у исказу који се % овам примопредајном записнику прилаже.

Архива је предана без инвентара, како се налази што у библиотеци, што опет у одајама управитељевим и у канцеларији намесниковој.

Ман. књижница и ризница предане су по посебним пописима, који се у истима налазе.

Затим је новопостављеном управитељу предан, као што следи:

I. Хране и семења

1. Пшенице . . . . . 715 q 20 кг
2. Зоби . . . . . 102 q 34 кг
3. Јечма . . . . . 94 q 03 кг
4. Кукуруза . . . . . 756 q 73 кг у клипу
5. Кукуруза окруњена . . . 4 q 69 кг
6. Сочива . . . . . 3 q 68 кг
7. Детелине . . . . . 05 кг
8. Очинака . . . . . 10 q 01 кг

Све ово примио је новопостављени управитељ по стању економских књига, но фактично ће се стање утврдити накнадно новим премеравањем.

II. Сена:

Сена се налази око 15 возова.

III. Марве:

1.) коња:
1. кобила од 7–9 год . . . . . 2 ком.
2. коња од 7–9 година . . . . 2 ком.

2.) рогате марве:
1. волова до 6. год . . . . . 2 ком.
2. волова од 6 до 8 год . . . 18 ком.
3. крава матори . . . . . 8 ком.
4. крава времени . . . . . 2 ком.
5. крава јуница . . . . . 9 ком.
6. бикова . . . . . 1 ком.
7. телади . . . . . 2 ком.
8. јунаца од 1–4 год . . . . . 20 ком.

свега 62 ком.

3.) свиња:
1. нерастова . . . . . 1 ком.
2. крмача . . . . . 11 ком.
3. крмача назимади . . . . . 6 ком.
4. браова . . . . . 14 ком.
5. прасица мушки . . . . . 22 ком.

6. прасица женски. . . . . 14 ком.
свега 69 ком.

4.) оваца:
1. овнова . . . . . 1 ком.
2. овнова јагањаца . . . . . 33 ком.
3. оваца јагањаца . . . . . 73 ком.
4. оваца шиљежади . . . . . 42 ком.
5. јагањаца женски . . . . . 31 ком.
6. шкопаца . . . . . 1 ком.
свега 181 ком.

IV. Вина:

Вина се према регистру пића налази 7 хк 14 л но фактично је нађено 386 литара.

V. Ракије:

Има 584 литре.

VI. Викшуалије:

1. масти . . . . . 350 кг
2. шунки. . . . . 20 ком.
3. сланине . . . . . 18 ком.
4. пасуља бела. . . . . 100 кг
5. пасуља жута . . . . . 60 кг
6. крумпира . . . . . 400 кг
7. купуса рибана. . . . . 2 акова
8. бела брашна . . . . . 100 кг
9. лебна брашна. . . . . 800 кг
10. мекиња. . . . . 300 кг
11. лука црна . . . . . 180 кг
12. лука бела . . . . . 8 венаца
13. пекмеза . . . . . 90 кг

Остале покретности и непокретности овоман. имутка предане су односно примљене, потпуно по инвентару састављеном у два равногласна примерка дне 30. марта/12. априла 1919. у ман. Шишатовцу; један се од ова два примерка инвентара увађа у ексхибитни протокол овоман. управе под бр. 34-ех 1919. и оставља на похрану у ман. архиву, а други се примерак прилаже под ½ овом примопредајном записнику.

Након тога је обављена фактична предаја материјалне управе тиме што је досадашњи привремени управитељ јером. О. Неофит Сабадош предао кључеве од свих просторија и орманова новопостављеном управитељу у присуству изасланика и братства.

Изасланик разрешава после тога у име Впреосв. Госп. епископа пакрачког Мирона за. АВМитрополита досадањег привременог управитеља од до сада му поверене управе ман. Шишатовца и предаје ову новопостављеном управитељу патр. протосингелу Др. Петронију Трбојевићу, представљајући му уједно и све званичне печате како оне од манастирске управе, тако и оне од ман. парохијског звања.

Закључено и потписано:

Предао:
Неофит Сабадош
јеромонах

Примио:
Др. Петроније Трбојевић
патр. протосинђел

Пред нама:
Архимандрит настојатељ
Др. Јоаким Ћупић
Изасланик зам. АЕМитрополита

Герман Јојић
Јеромонах

Хаџи Арсеније Јеремић
јеромонах

јорођ. Матеј Ћирић

перовођа:
јером. Исаија Стратимировић
ревизор ман. рачуна

Земљишни посед

Редни број	Име општине у којој непокретност лежи	Број грунтовног	Означење земљишта по врсти обрађивања (култура)	Означена количина површине		Начин руковања	Чист приход по катастру		Примедба
				јут.	п.хв.		К.	Ф.	
1.	Манастир Шишатовац	1	Ораница	555	306	У властитој режији			
2.	” ”	1	Вртова	17	1224				
3.	” ”	1	Ливада	37	1386				
4.	” ”	1	Шуме	530	312				
5.	” ”	1	Воћњака	–	–				
6.	” ”	1	Пашњака	80	1015				
7.	” ”	1	Неплодно	11	1393				
8.	” ”	1	Гробље	–	–				
9.	” ”	1	Винограда	4	1434				
10.	” ”	1	Ритине	–	–				
укупно				1238	607		6350	52	

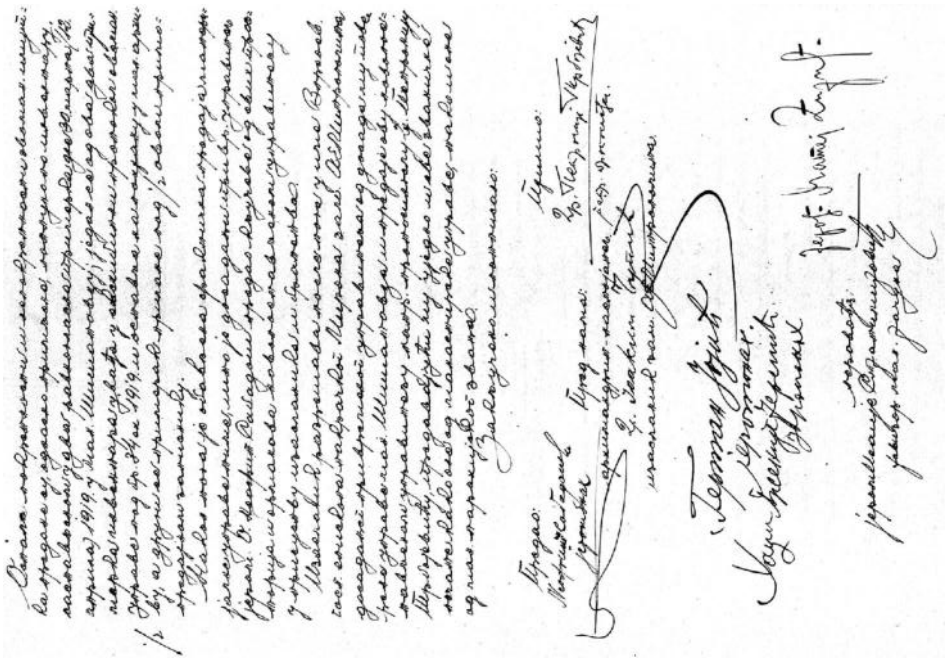

Последња страна Записника са потписима

Здања

редни број	предмет	број грунт. улошка	јели на спрату или приземно	соба	трапезарија	ходника	басамака	архива – Библиотека	комора	кујни	мешаоница	праоница	сушаоница	заходa	штала	шупа за кола	шупа за дрва	магацина	ракијница	подрум	чардак	ковачница	калшна	Црква и Конака	двориште п. хв.	Зашто се употребљује	Вредност у крунама
1	Црква пресв. Богородице	1																						1	1413	за становање чељади и за св. молитве и богослужења	300.000
2	” ” Параскеве	1																						1	205		300.000
3	Камени на гобљу	1																						1			3.000
4	Манастирско здање	1	на спрат	18		3								3									6		1159		200.000
5	Манастирско здање	1	приземно	12	1	3	2	1	4	2	1	1	1	3			1			2			4				50.000
6	Кућа у прњавору	1		2					2	1										1					194		1.000
7	Манастирски мајур	1		2						1				1	2	1		1	1		1						2.500
8	Манастирски салаш	1	укупно	10						6				1	2	1					1						2.500
9				44	1	6	2	1	6	10	1	1	1	8	4	2	1	1	1	3	2		10				589.000

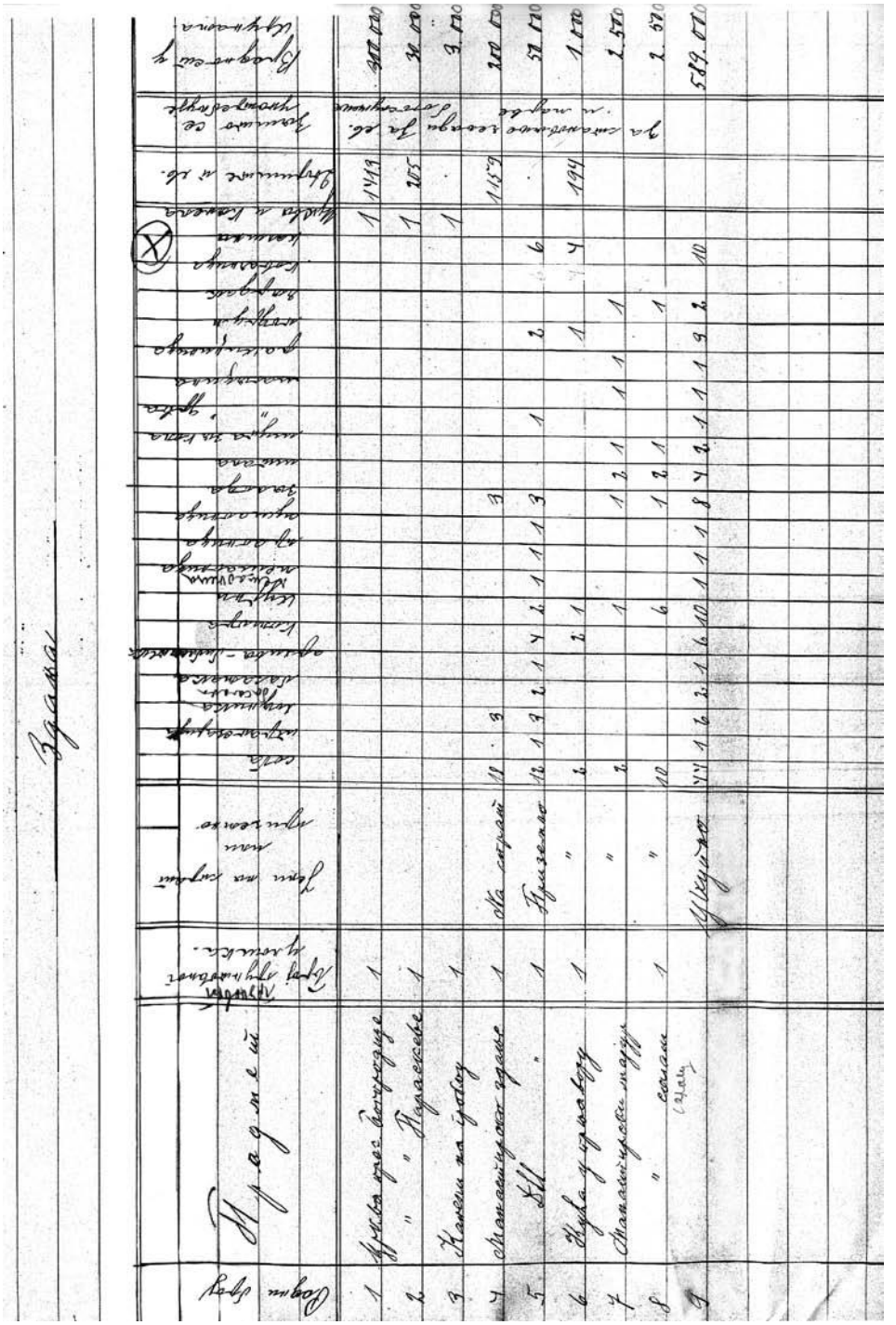

Табела са прегледом грађевина на имању

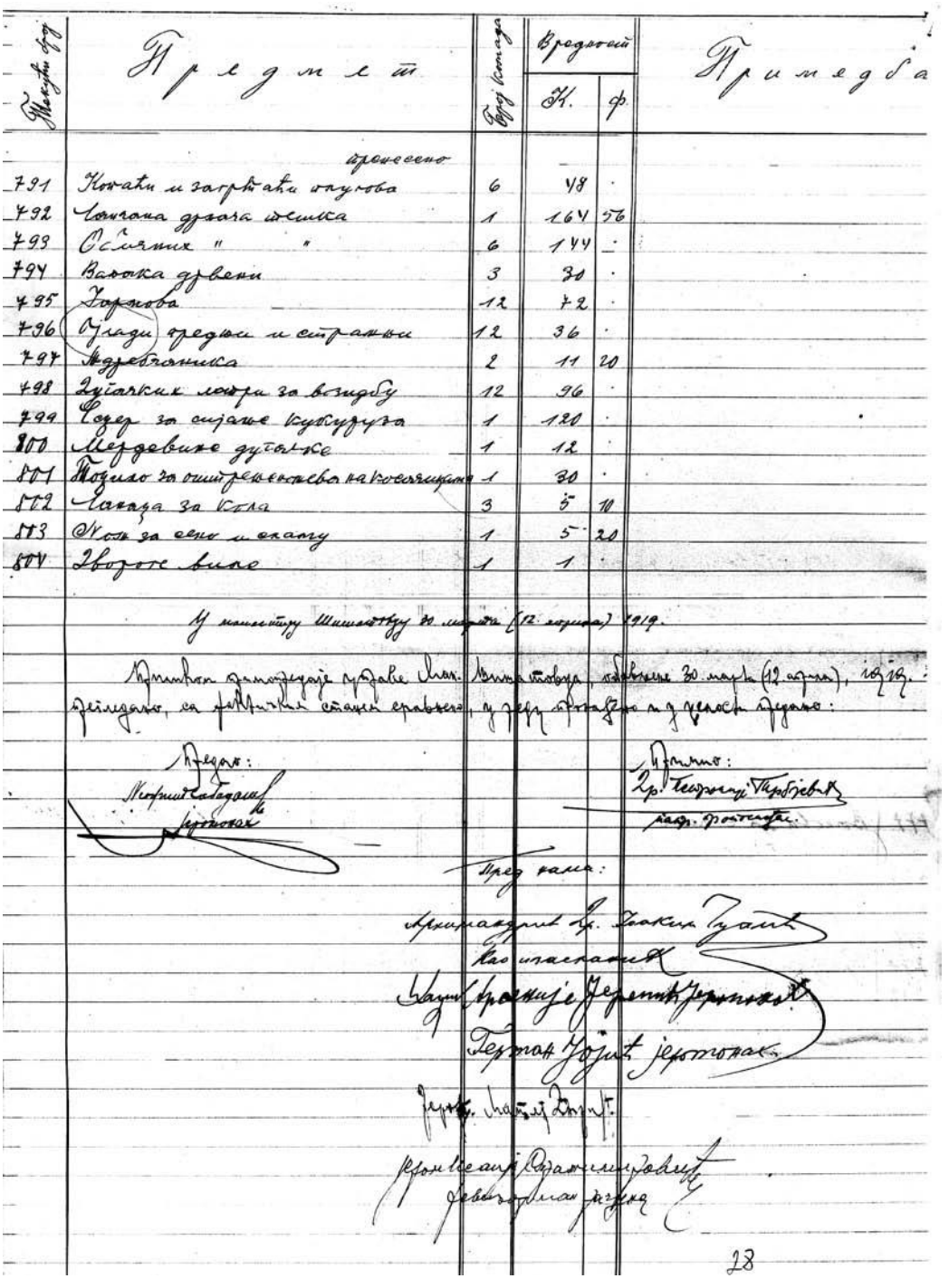

Текући број	Предмет	Број комада	Вредност К.	Вредност ф.	Примедба
	пренесено				
791	Копаћи и загрћаћи плугова	6	48	·	
792	Ланчана дрвача тешка	1	164	56	
793	Обичних " "	6	144	·	
794	Ваљака дрвени	3	30	·	
795	Јармова	12	72	·	
796	Оглади предњи и странњи	12	36	·	
797	Ждребчаника	2	11	20	
798	Дугачких лотри за возидбу	12	96	·	
799	Ексер за сијање кукуруза	1	120	·	
800	Мердевине дугачке	1	12	·	
801	Тојило за оштрењеножева на косачицама	1	30	·	
802	Ланаца за кола	3	5	10	
803	Нож за сено и сламу	1	5	20	
804	Двороте виле	1	1	·	

У манастиру Шишатовцу 30 марта (12 априла) 1919.

Приликом примопредаје управе Ман. Шишатовца, обављене 30 марта (12 априла), 1919. преглядано, са фактичким станом сравнено, у реду пронађено и у целости предано:

Предао:
Неофит Свободић
јеромонах

Примио:
Др. Петровић Трбојевић
патр. протопопа

Пред нама:

Архимандрит Др. Јоаким Гуић
Као изасланик

Наум Арсеније Јеремић Јеромонах

Герман Јојић јеромонах

Јерон. Матеј Дијић

Јером Исаије Саранимировић
Ревизорман јагуна

28

Последња страна инвентара са потписима

ред. број	Име општине у којој непокретност лежи	Именовање повластице	количина	Вредност		Начин руковања	Примедба
				К	Ф.		
1.	Манастир Шишатовац	воденица	1	10.000	-		
2.	” ”	воденица	1	3.000	-	издаје се под закуп	
3.	” ”	привилегије	2			Чува се у архиви	Од Њ. Вел. Марије Терезије
4.	” ”	привилегије	1			” ”	Од Њ. Вел. Јосифа II
5.	” ”	привилегије	2			” ”	Од руског цара Петра I
6.	” ”	привилегије	1			” ”	Од књаза руског Теодора Ш...
укупно				13.000			

Остале покретности

текући број	Предмет	Број комада	Вредност		Примедба
			К	ф	
	I. ***Покретности цркве и капеле*** а) ***цркве*:**				
1	Часна трапеза од мермера	1	500		
2	Крст окован са камењем	1	60		
3	Ручних окованих крстова	2	60		
4	Дрвених ручних крстова	5	25		
5	Еванђеље у црвеној кадифи	1	60		
6	Сребрна дарохранилница у њој сребрна кутија и златна кашика	3	60		
7	Антиминс од год. 1731.	1	10		
8	Комад срп. платна у коме је антиминс	1		60	
9	Престолних чирака од сребра	4	80		
10	Суд за св. миро	1	4		
11	Сребрна тацн за мумаказе	2	10		
12	Великих гвоздених чирака	6	24		
13	Сребрних кандила	9	196		
14	Аналогија	3	18		

15	Амвон	1	8		
16	Петохљебница од кина-сребра	1	50		
17	Орман за петохљебницу	1	2		
18	Дрвених асталчића	2	8		
19	Столица са платном пресвучена	1	1	60	
20	Дрвени сандук за восак	1	1		
21	Ћивот са св. Деспотом Стефаном Штиљ.	1	1000		
22	Одјејанија св. Деспота Стефана Штиљ.	2	500		
23	Појас од црвене свиле	1	25		
24	Круна на св. Стефану Штиљановићу	1	100		
25	Печат	1	25		
26	Изображеније	1	100		
27	Изображеније Богородице	1	50		
28	Крст у руци св. Стефана Штиљановића	1	60		
29	Крст о врату св. Стефана Штиљановића	1			
30	Колајна св. Стефана Штиљановића	1			
31	Прстења св. Стефана Штиљановића	4			
32	Крст у футроли од смарагда	1			
33	Мали ћивот	1	20		
34	Сребрна дашчица са 8 св. частица	9	25		
35	Крст са часним дрветом	1	15		
36	Икона св. Богородице	1	20		
37	Кутија од плеха	1	3		
38	Стари покров од тила	1		20	
39	Чаршав од чипака	1	1		
40	Полијелеј са 6 свећа	1	30		
41	Кадионица сребрних	2	80		
42	Сребрних ибрик	1	10		
43	Бакарни ибрик	1		80	
44	Од сребра позлаћен путир	1	20		
45	Од сребра позлаћен дискос	1	15		

46	Од сребра позлаћена звездица	1	10		
47	Златна кашика	1	30		
48	Копље	1	2		
49	Бритва за нафоре	1		40	
50	Губа ?	1		60	
51	Воздух (дарци)	3	36		
52	Завеса на дверима	3	18		
53	Тепиха разне величине	6	24		
54	Барјака новијих	2	120		
55	Барјака старијих	2	40		
56	Дрвених чивилука	2	2		
57	Чин ? у рами	1	2		
58	Диптихон у рами	1	1		
59	Сребрни тањир за нафоре	1	25		
60	Кеса за просфоре	3	1	20	
61	Дрвена спомeница на зиду	1	3		
62	Таблица	4			
63	Целивађи икона разне величине	57	228		
64	Обичних венаца за венчање	2		80	
65	Нов фелон од беле свиле на гране са целим прибором	1	700		
66	Црвенкастих фелона с’ целим прибором	3	300		
67	Црних фелона с’ целим прибором	2	80		
68	Стари црни фелон	1	20		
69	Стари црни епитрахиљ	1	6		
70	Убруса за пречест	15	15		
71	Покрова за кивор од срп. платна	3	9		
72	Покрова бордо на гране	1	20		
73	Покрова од црвена сомота	1	10		
74	Покрова на кивот од белог атласа	1	6		
75	Покрова на кивот од црног атласа	1	3		
76	Покрова на аналогије	2	8		
77	Покрова од бордо плиша	1	12		
78	Покрова од црна сомота	1	6		
79	Старих свилених чаршава	2	4		

80	Великих престолних чаршава од срп. платна	17	51		
81	Малих чаршава од срп. платна	17	34		
82	Великих пешкира за руке	19	19		
83	Свештеничких стихара	12	78		
84	Ђаконских стихара	9	36		
85	Стари дискос	1	3		
86	Стари ваздух	1	1		
87	Старих наруквица пари	5	4		
88	Бакрен прибор за мироносање	1	1	20	
89	Бакрен котлић	1	3		
90	Маказице	1	30		
91	Мала ђачка аналогија	1	1	20	
92	Чинија од никла за воду	1	3		
93	Плехана кутија за држање жита	1		20	
94	Тасова	2		40	
95	Плех пиксли за новац	3	3		
96	Црни крст за децу	1	4		
97	Велика икона Спаситељева	1	12		
98	Велика икона Богородице	1	12		
99	Урамљених прокимена	2	4		
100	Икона-полагања Христа у гроб	1	3		
101	Архијерејски жезал	1	10		
102	Игумански жезал	1	6		
103	Дрвених целиваоника	3	12		
104	Великих старих икона	9	9		
105	Минеја	24	240		
106	Велики типик	1	20		
107	Разних молбених књига	6	18		
108	Житија светих	4	80		
109	Нов требник од Николајевића	1	5		
110	Нових паскалија	3	12		
111	Служебника	3	18		
112	Старих октоиха	4	40		
113	Разних књига	6	36		
114	Апостол	1	10		
115	Акатист	1	20		
116	Псалтира	2	25		

117	Месецослов	1	5		
118	Србљака	2	20		
119	Часловаца	3	12		
120	Штап за паљење полијелеја	1		30	
121	Штап за гашење полијелеја	2	2		
122	Суд од плеха за воду	1	2		
123	Флашица за воду и вино	2		40	
124	Меови	1	1	20	
125	Звонце	1		60	
126	Плехана кутија за тамјан	1		40	
127	Широка даска	1	1	20	
128	Дрвених пљуца	3	2	40	
129	Тигањ за ватру	1		40	
130	Гвоздених ватраља	2		40	
131	Бакрена крстионица	1	30		
132	Дрвених клепала	2	2		
133	Маљива за клепала	1		10	
134	Гвоздена звечка	1	4		
135	Мали тепих на црквв. врата	1		60	
136	Гвожђе за брисање ногу	1	1	20	
137	Часна трапеза на кору	1	6		
138	Антиминс	1	6		
139	Стари стаклени орман	1	4		
140	Стари ћивот св. Деспота Стев. Штиљановића	1	8		
141	Старих дрвених икона	12	12		
142	Старих плаштаница	2	3	20	
143	Гвоздених ковчега	3	6		
144	Дрвени ковчег за плаштанице	1	2		
145	Старо сребрно кандило	1	3		
146	Ђаконских стихара	4	96		
147	Орар везен са златом	1	16		
148	Старих фелона	2	48		
149	Разних чаршава	15	30		
150	Неупотребљивих епитрахиља	2	4		
151	Неупотребљивих фелона	3	8		
152	Свештеничких стихара од платна	18	36		
153	Фелона од срп. платна	4	8		

154	Ђачких стихара од срп. платна	11	13	20	
155	Неупотребљивих ђаконских стихара	6	12		
156	Кожних футрола за крстове	13	13		
157	Старо звонце	1		40	
158	Разних црквених књига	7	14		
159	Плех калафа за митру	1	1		
160	Звона на торњу	2	32		
	б) ***капеле:***				
161	Часна трапеза зидана	1	6		
162	Антиминс	1	2		
163	Старих чаршава	1	1		
164	Чирак на престолу	1		40	
165	Великих гвоздених чирака	2	2		
166	Старих завеса на двери	3	1		
167	Стари епитрахиљ	1	1		
168	Дрвени целиваоник	1	1		
169	Дрвени иконостас	1			
170	Дрвене ногаре	1	1		
171	Старих дрвених икона	6	6		
172	Старих дрвених столова	16			
	в) ***цркве ман. Пешковице:***				
173	Часна трапеза зидана	1	6		
174	Антиминс	1	1		
175	Дрвени иконостас	1			
176	Стара плехана петохлебница	1	2		
177	Стари чирак на св. престолу	1		60	
178	Плехана кутија	1		40	
179	Стара кадионица	1	2		
180	Штап за гашење полијељеја	1		40	
181	Тасова	4		80	
182	Старих завеса на двери од штофа	3	3		
183	Дрвених икона	8	8		
184	Полијељеј стаклени	1	12		

185	Дрвени целиваоник	1	3		
186	Великих гвоздених чирака	2	4		
187	Дрвене мердевине	1	1		
188	Дрвених столова	19			
189	Дрвених певница	2			
190	Сребрних кандила	2	12		
191	Плех. пиксла за новац	2	2		
192	Мале дрвене мердевине	1	1		
	Покретности ћелијског здања: ***а) први спрат.*** ***I. Патријарашко одељење.*** ***Прва спаваћа соба:***				
193	Политиран кревет	1	16		
194	Прошивена сламарица	1	2		
195	Мадрац	1	10		
196	Белих јастука	3	18		
197	Јорган	1	12		
198	Плишани покривач (копертух)	1	8		
199	Ванд-тепих	1	4		
200	Бетфорлаг	1	2		
201	Ноћни орманчић	1	14		
202	Умиваоник политиран	1	20		
203	Ниски свећњак	1	1		
204	Политираних шифонера	2	60		
205	Стол са плишаним столњаком	2	16		
206	Отоман плишани	1	24		
207	Столица превучених са црвен. штофом	3	18		
208	Икона „Изображеније царских двери лавре Хилендарске”	1	4		
209	Јастук и ролетна у прозору	2	3		
210	Комад црвеног тепиха и 1 линолеум	2	3		
211	Икона матере Божје	1	1		
212	Бехалтер за четку	1	1		

	Друга спаваћа соба:				
213	Кревет (alt-classich-matt)	1	30		
214	Федер мадрац	1	24		
215	Мадрац у 3 дела	1	18		
216	Јастука	3	18		
217	Јорган (стари) и летњи јорган бордо	2	24		
218	Зелени покривач (копертух)	1	4		
219	Ванд-тепих	1	2		
220	Бетфорлаг	1	2		
221	Ноћни орманчић у њему ноћни суд	3	16		
222	Ниски свећњак	1	1		
223	Зелена фиранга на прозору	1	10		
224	Јастук и ролетна с' чипком у прозору	2	4		
225	Двокрилни шифонер (matt)	1	4		
226	Пећ од каљева	1	30		
227	Политиран клајдершток	1	8		
228	Стол са зеленим столњаком	2	14		
229	Плишано канапе са узглављем и 2 јастука	3	30		
230	Столица плишом превучена	3	36		
231	Вунени послужаоник за флашу на столу	1	1		
232	Икона „Арапска мајка Божја"	1	1		
233	Икона „св. Сава благосиља српчад"	1	10		
234	Вашкастн са црном мраморном плочом и огледалом на њему и у њему роза боје бокал и лавор са две чинијице за чешаљ и сапун	6	40		
235	Чивилук за пешкир	1	1		
236	Кибла за воду	1	2		
237	Линолеум пред вашкастном	1	1		
238	Бела пљуца	1	1		
	Трећа писаћа соба:				

239	Пећ од каљева	1	25		
240	Фиранге грао боје	2	24		
241	Ролетне са чипком и 2 јастука у прозорима	4	8		
242	Писаћи стол /matt/ горе зелене боје са пет фиока и на њему једна мастионица са две чаше и упијач све од кино-сребра	5	28		
243	На писаћем столу књига за купљење прилога фонду св. Саве	1	2		
244	На писаћем столу притискивач са ликом патријарха Георгија	1	1		
245	Зелена јагњећа кожа под писаћим столом	1	2		
246	Наслоњача пред писаћим столом	1	4		
247	Политиран етажер за књиге	1	4		
248	Слика Петра Ђурковића	1	2		
249	Слика цара и краља В. Јосифа I	1	10		
250	Слика патријарха Георгија	1	10		
	Четврта. Салон соба:				
251	Пећ од каљева	1	30		
252	Фиранге од купферплиша	3	48		
253	Ролетна са чипком и 3 јастука у прозорима	6	24		
254	Четвероножни стол и на њему чојани столњак	2	8		
255	Салонско канапе от купферплиша са јастуком	1	36		
256	Наслоњача (фотеља) од купферплиша	6	96		
257	Вел. огледало (matt) са вештачким цвећем	1	50		
258	Вештачке палме у балконима од мајолике	2	4		
259	Штендера за вештачке палме	2	8		
260	Слика, разних владара (једне величине)	8	16		

261	Портре патријарха Георгија у потпуном архијерејском орнату	1	30		
262	Портре патријарха Германа	1	15		
263	Слика епископа Никанора (нишког)	1	1		
264	Велики црвени тепих кроз свих пет соба	1	24		
265	Настојатељски жезао	1	4		
266	Велики лустер	1	100		
	Пета. Спаваћа соба:				
267	Фиранга роза боје	1	10		
268	Ролетна са чипком и јастуком у прозору	2	4		
269	Кревет (alt-deittcsh-matt)	1	32		
270	Федермадрац	1	24		
271	Мадрац у три дела	1	18		
272	Јастука	3	18		
273	Јорган	1	10		
274	Дупли свилени покривач (копертух)	1	12		
275	Бетфорлаг	1	2		
276	Ванд-тепих	1	2		
277	Умиваоник са мраморном црном плочом и огледалом и у њему порцулански шарени лавор и бокал са тањирићима за сапун и чешаљ	5	32		
278	Кибла за воду	1	2		
279	Пљуца од порцулана	1	1		
280	Линолеум пред умиваоником	1	1		
281	Ноћни орманчић са каменом плочом и у њему ноћни суд	3	16		
282	Чивилук за пешкир	1	1		
283	Отоман са свиленим узглављем у бојама	1	28		
284	Свилене фотеље у једнакој боји	2	16		
285	Ванд-тепих уз отоман	1	2		
286	Троножни столчић	1	6		

287	Двокрилни шифонер (matt) и горе мања врата	1	32		
288	Политиран клајдершток	1	8		
289	Тепих под столом	1	6		
290	Пећ од каљева	1	25		
291	Икона, мајке Божје	1	2		
292	Слике „Херцеговачки рањеник”	1	15		
	Шеста. Соба за кафу и пушење:				
293	Карниене на прозорима од жутога месинга са драперијама	2	12		
294	Две ролетне са чипком и два јастука у прозорима	4	8		
295	Пећ од каљева	1	30		
296	Предпећњак са машицама	1	4		
297	Сандук за дрва од плеха	1	5		
298	Већи стол за извлачење са две машинаре	3	24		
299	Кожних столица	5	40		
300	Дрвених столица	7	28		
301	Столчић на четири ноге у ћошку	1	4		
302	Плехана висећа лампа	1	16		
303	Кожно канапе са кожним јастучетом	1	32		
304	Зелено штофано канапе	1	24		
305	Вел. креденц са црним мермером, орманчићима и фиокама	1	50		
306	Порцуланске вазне на креденцу	2	4		
307	Стаклена двофлаша у креденцу и лопатица за мрве	2	2		
308	Машина за тој у креденцу	1	5		
309	Чаша за прање грожђа у креденцу	1	1		
310	У креденцу: флаша шарена	1	1		
311	У креденцу: шарена тацн	1	1	60	
312	У креденцу: шарена чаша	1		60	
313	У креденцу: сребрни послужавник	1	12		

314	У креденцу: шољице од метала за јаја	2	1	20	
315	У креденцу: стаклених сланика	2		80	
316	Плехана пљуца	1	1		
317	Политиран клајдершток	1	8		
318	Слика: Мајска скупштина у Карловцима	1	2		
319	Слика: Збор настојатеља у ман. Гргетегу	1	1		
320	Слика: Срп. Народ- црквени сабор у Карловцима	1	2		
321	Слика: Српски владари	1	2		
322	Слика: Ман. Шишатовац	1	1		
	Седма. Соба до кафецимера:				
323	Велики стаклени орман	1	24		
324	Бела гвоздена фуруна	1	16		
	II. Настојатељско одељење:				
	Прва соба спаваћа:				
325	Пећ од каљева (крем)	1	30		
326	Карнисне од месинга са црвеним драперијама	2	8		
327	Две ролетне с чипком и два јастука у прозорима	4	16		
328	Кревет (alt-deittsch-matt)	1	28		
329	Федер-мадрац	1	24		
330	Јастуци од перја	3	12		
331	Јорган (фри)	1	16		
332	Дупли покривач (копертух) бордо на гране	1	16		
333	Ванд-тепих	1	2		
334	Бетфорлаг од јагњеће коже	1	5		
335	Ноћни орманчић са ноћним судом	2	12		
336	Двосвећњак	1	1		

337	Двокрилни шифонер за рубље	1	32		
338	Гвоздени клајдершток	1	10		
339	Отоман са узглављем, бордо на гране	1	28		
340	Фотеље као и отоман	2	16		
341	Ванд-тепих уз отоман	1	6		
342	Тепих пред отоманом	1	6		
343	Мали јастук	1	1		
344	Зелени тепих кроз свих пет соба	2	60		
	Умиваоница:				
345	Тучана пећ	1	4		
346	Двокрилни орман за хаљине и рубље (matt)	1	28		
347	Орман за ручну апотеку	1	8		
348	Чивилук за рубље	1	1		
349	Плех ваштиш	1	4		
350	Када за прање ногу	1	4		
351	Линолеум пред вашкастном	1	1		
352	Ролетна са чипком у прозору	1	1		
353	Клозет	1	12		
354	Бехалтер за четке	1	2		
355	Мали црвени тепих у заходу	1		50	
	Друга. Соба писаћа:				
356	Писаћи стол са фиокама, горе зелена чоја	1	28		
357	Мастионица са тацном	1	3		
358	Федерштих	1		20	
359	Подметач и упијач	2		60	
360	Кожна наслоњача пред писаћим столом и кожним јастучетом	1	8		
361	Политиран стелаж за књиге	1	5		
362	Корпа за папир	1	1		
363	Двокрилни орман за канцеларијски прибор	1	24		
364	Гвоздена каса са три кључа	1	70		

365	Пљуца од порцулана	1	1		
366	Зелена пећ од каљева	1	50		
367	Предпећњак, жарач, ватраљ и машице	4	5		
368	Салонско канапе, бордо плиш	1	30		
369	Салонске фотеље, бордо плиш	2	24		
370	Телефонски строј	1	10		
371	Четвороножни асталчић	1	10		
372	Зидни сат са три кугле	1	16		
373	Слика, Њ. Велич. Краља Ф. Јосифа I	1	6		
374	Термометер на салонским вратима	1		60	
375	Бордо црвена кожа пред шрајбигишем	1	2		
376	Тепих од врата до писаћег стола	1	1	60	
377	Тепих пред четвороножним асталчићем	1	6		
378	Карнисна од месинга са драперијама	1	6		
379	Ролетна са чипком	1	4		
380	Јастук у прозору	1	1		
	Трећа. Соба салон				
381	Икона „Молитва Христа у винограду”	1	12		
382	Слика „Херцеговачко робље”	1	12		
383	Слика „Босански бегунци”	1	12		
384	Икона св. Никола на креденцу	1	12		
385	Огледала са конзолима од мрамора и две стаклене вазне за цвеће	4	30		
386	Стол на две ноге са резбаријама	1	12		
387	Столњак од купфер плиша	1	32		
388	Салонско канапе од купфер плиша	1	32		
389	Салонске фотеље од купфлер плиша	6	72		
390	Велики тепих под столом	1	24		

391	Шигендера са две бисте цара и краља Ф. Јосифа	1	14		
392	Креденц са мраморном плочом и у њему: од стакла и алпака тацна, један порцулански бокал без поклопца за тај, једна чаша за прање грожђа, један стаклни бутерхалтер, један сребрни послужавник са два ибрика, једна цукерпиксла са машицама за шећер од сребра	14	70		
393	Пећ од каљева (крем)	1	90		
394	Предпећњак, жарач, ватраљ и вашице	4	10		
395	Плехана корпа за дрва	1	6		
396	Офенширм од плеха	1	6		
397	Лустер, лампа са 9. свећа	1	16		
398	Корпица за визиткарте на столу	1	1		
399	Сребрни тросвећњак код огледала	1	16		
400	Сребрни двосвећњак код огледала	1	12		
401	Карнисне дрвене са црвеним драперијама и белим завесама	2	32		
402	Две ролетне с' чипком и 2. јастука у прозору	4	8		
	Четврта соба. Гостинска:				
403	Пећ од каљева (браун)	1	30		
404	Кревет са федермадрацем и са 3. кратка мадраца	3	50		
405	Три јастука, јорган, јастучић и креветски застирач шарени све на кревету	5	30		
406	Вантепих у тепих пред креветом	2	5		
407	Ноћни орманчић са ноћним судом	2	14		
408	Чирак од кина-сребра	1	16		
409	Старо канапе са јастучетом		24		
410	Столице превучене	3	24		

411	Троножни асталчић са малим покривачем	1	5		
412	Политиран клајдершток	1	8		
413	Порцуланска пљуца	1	1		
414	Плехани ваштиш са комплет сервизом бело-шарен	1	10		
415	Огледало над ваштишем	1	6		
416	Кибла од плеха за воду и линолеум	2	2		
417	Слика „Сеоба Срба”	1	16		
418	Карниена од месинга са црвеним драперијама	1	16		
419	Ролетна с’ чипком и јастуче у прозору	2	4		
	Пета. Соба гостинска:				
420	Кревет с’ федермадрацем и 3. кратка мадраца	1	50		
421	Три јастука, црвени јорган, јастучић застирач на гране све на кревету	5	30		
422	Вандпих и тепих црвени поред кревета	2	5		
423	Ноћни орманчић са ноћним судом	1	14		
424	Чирак од кина-сребра	1	16		
425	Чивилук за хаљине	1	2		
426	Канапе од бордо чоје на гране с јастучићем	1	28		
427	Столице превучене као и канапе	3	18		
428	Четвороножна асталчића са столњаком и огледалом	2	16		
429	Вашкастн са лавором и бокалом	1	10		
430	Линолеум	1	1		
431	Плехана кибла за воду	1	1		
432	Огледало на зиду	1	6		
433	Слика „Херцеговачко мачевање”	1	16		
434	Пљуца од порцулана	1	1		
435	Карниена од месинга са црвеном драперијом	1	14		

436	Ролетна са чипком и јастуче у прозору	2	4		
437	Тепих плаво-црвен под столом	1	6		
	Ходник у патријаршком одељењу:				
438	Црвени лауфтепих „кокус”	1	48		
439	Сандук за дрва	1	12		
440	Пљуца	2	1	80	
441	Дрвени клајдершток	1	2		
442	Разних слика на зиду	23	25		

	Ходник у настојатељском одељењу:				
443	Стол за извлачење с’ покривачем на гране	1	8		
444	Црвени лауфтепих „кокус”	1	30		
445	Гвоздени стуб с фењером	1	10		
446	Чивилука	2	2		
447	Разних слика на зиду	15	17		
448	Сандук за дрва	1	12		
449	Пљуца	1	1		
450	Црвени кокус тепих на скалинама	3	16		
	Братско одељење: ***Прва. Соба братска:***				
451	Шифонер једнокрилни	1	16		
452	Велики орман за парох. звање са односним књигама	1	16		
453	Канапе превучено црном кожом старо	1	20		
454	Политиран атажер	1	4		
455	Дрвени столица	1	2		
456	Огледало	1	12		
457	Гвоздена пећ	1	8		
458	Ролетна у прозору	1	3		

	Друга. Гостинска соба				
459	Гвоздена пећ	1	6		
460	Половни кревет с' федермадрацем и горњим мадрацем	1	18		
461	Три јастука, жути јорган и застирач	5	30		
462	Умиваоник са лавором и бокалом	1	6		
463	Огледало	1	4		
464	Кибла за воду	1	1		
465	Сто са црвеним столњаком	1	10		
466	Канапе од зелена штофа старо	1	16		
467	Ноћни орманчић	1	8		
468	Иконе: св. Пантелија и св. Варвара	2	6		
469	Ролетне од платна у прозору	1	3		
	Трећа. Гостинска соба:				
470	Гвоздена пећ	1	6		
471	Кревет дрвени са сламарицом и мадрацем	1	16		
472	Три јастука и застирач креветски	4	24		
473	Ноћни орманчић	1	10		
474	Старо плавичасто канапе	1	16		
475	Вашкастн	1	6		
476	Кибла за воду	1	1		
477	Стол са црвеним столњаком	1	6		
478	Вјерују урамљено	1	2		
479	Ролетна од платна у прозору	1	3		
480	Огледало	1	5		
	Четврта. Братска соба				

481	Политиран кревет с' федермадрацем и три прошивена јастука	1	12		
482	Три јастука од перја и бордо јорган	4	25		
483	Ноћни орманчић	1	6		
484	Стол са столњаком	2	8		
485	Политиран клајдершток	1	6		
486	Столица плетена	1	2		
487	Вандепих	2	4		
488	Иконе: „Вјерују" и „Богородице"	2	2		
489	Три бунде, фусак и ћебе	5	174		
490	Стол са столњаком	1	7		
491	Ролетне од платна у прозорима	2	6		
492	Гвоздена пећ	1	6		
	б) Приземље: ***Трапезарија:***				
493	Велики стол	1	24		
494	Мањих столова	1	6		
495	Маких столова	2	6		
496	Двокрилни ормана за порцуланско посуђе	1	24		
497	Стаклени ормана за стаклено посуђе	1	12		
498	Орман са три фиоке политиран за трапез. рубље	1	18		
499	Креденц	1	28		
500	Налоња са белим чаршавом за житије светих	1	6		
501	Вештачке палме	2	4		
502	Клајдершток гвоздени	1	6		
503	Велика тучана пећ	1	32		
504	Корпа за дрво	1	4		
505	Столица	18	44		
506	Пљуца	2	2		
507	Висаћа лампа са ширмом	1	25		
508	Зидни сат покварен	1	4		

509	Ролетне старе у прозорима	4	8		
510	Разних већих и мањих тепиха	12	30		
511	Столњака-викејајванда	3	2		
512	Икона: св. Стевана у граду Моровићу дели народу храну	1	6		
513	Икона: Мати Божја и Рождество пресвете Богородице и Распјатије	3	6		
514	Портре: краљ. Ф. Јосифа и краљ. Јелисавета	2	26		
515	Портре: еп. Викентије Поповић (Вршачки)	1	8		
516	Портре: пуковник Јосиф од Монастерлија	1	8		
517	Портре: пуковник Секула Витковић	1	8		
518	Портре: митропол. Павле Ненадовић	1	8		
519	Портре. Митропол. Стефан од Стратимировић	1	8		
520	Портре: патријарх Арсеније Јовановић (Шакабенд)	1	8		
521	Портре. патријарх Мојсеј Путник	1	8		
522	Слика: патријарх Јосиф Рајачић	1	1		
523	Слика: Патријарх Георгије Бранковић	1	1		
524	Слика: епископ Василијан Петровић	1	1		
525	Слика: епископ Лукијан Мушицки	1	1		
526	Портре: митропол. Стефан Станковић	1	8		
527	Портре: архиман. Лукијан Мушицки	1	8		
528	Портре: архиман. Пахомије Јовановић	1	8		
529	Портре: архиман. Гаварило Стефановић	1	8		
530	Портре: архиман. Илариион Руварац	1	1		

531	Портре: игуман Амфилохије пл. Јеремић	1	8		
532	Портре: игуман митрофан Павловић	1	8		
533	Сребрних кашика за јело	17	55		
534	Сребрних ножева	13	30		
535	Сребрних виљушака	12	50		
536	Сребрних малих кашика за белу кафу	4	17	50	
537	Сребрних малих кашика за црну кафу	3	20		
538	Сребрних вел. кашика за супу	1	12		
539	Сребрних вел. кашика за вариво	3	24		
540	Сребрних вел. кашика за млеко	2	10		
541	Обичне кашике, виљушке, ножеви, мале кашике и,т,д. за свагдању потребу		50		
542	Послужаоника	4	15		
543	Стаклено посуђе		120		
544	Порцуланско посуђе		100		
	Кухиња:				
545	Велики штедњак	1	8		
546	Велики стол	1	16		
547	Мањи стол	1	14		
548	Малстол и три столице	5	15		
549	Двокрилни орман са стелажијама	1	20		
550	Велики стелаж за судове	1	16		
551	Буре за воду од 7. акова	1	12		
552	Окован сандук за дрва	1	10		
553	Клупе мале за прање судова	2	4		
554	Даска за сечење хлеба	1	2		
555	Орманчић за ејсцајг	1		40	
556	Емајлирано кухињско посуђе		70		
557	Порцуланско посуђе		39		
558	Вешалица за разне модле	1	14		
558	Хакшток	1	6		
560	Лампа	1	1	20	

561	Остале разне кухињске ствари мање вредности као: цедила, пиксле, тренице, итд. налазе у опису код намесника		80		
	Кухињски шпајз:				
562	Дрвени дугачак сто	1	14		
563	Велики дугачки стелаж	1	16		
564	Кавез са решетком за месо и са орманћићем	1	18		
565	Даска за развијање теста	2	2	40	
566	Хакштока	2	12		
567	Децимал-вага	1	8		
568	Рибежа за купус	2	16		
569	Машина за сецкање меса	1	4		
570	Сандук за вариво са три одељка	1	17		
571	Мањи стол за цеђење сира	1	6		
572	Остале разне мање ствари налазе се у попису код намесника		20		
	Велики шпајз:				
573	Велика стелажа	2	100		
574	Емајлирани канти за маст	6	120		
575	Сандук за бело брашно	1	16		
576	Гвоздени ражањ	1		40	
577	Бутер-фас	1	7		
578	Плетених флаша-демијон	2	6		
579	Шприц за руже	1	5		
580	Сатара стара	1		20	
581	Чабрица за сир	11	66		
582	Када за пекмез	1	220		
	Чељадска соба:				
583	Пећ гвоздена	1	6		
584	Дрвени кревет	1	12		
585	Столица проста	1	2		

586	Стол	1	4		
587	Лампа	1	1		
588	Икона „Христа Спаситеља”	1	1		
589	Икона „Мајке Божије”	1	1		
	Кухињски подрум:				
590	Буради са шрафовима за купус	2	32		
591	Краставчара	1	2		
592	Путује од цин-плеха за воду	2	20		
593	Корито за шурење дебелих свиња	1	12		
594	Рем	1	4		
595	Самар	1	5		
	Намесникове собе:				
596	Слика патријарха Рајачића	1	1		
597	Портре патријарха Лукијана	1	2		
598	Портре епископа Шевића	1	2		
599	Пећ гвоздена	1	8		
600	Пећ од каљева (браун боје)	1	24		
601	Подпећњак	1	1		
602	Писаћи стол жуто обојадисан	1	10		
603	Орман политиран са овалним стаклом	1	12		
604	Шифонер флодрован двокрилни	1	8		
605	Стол жуто обојадисан	1	6		
606	Стол мали	1	4		
607	Огледало	1	4		
608	Плехана кутија за кишобране	1	1		
609	Црвених тепиха па под	2	12		
610	Стари писаћи сто	1	6		
	Ризница и архива:				
611	Велики стаклени орман са стелажама за књиге	3	120		
612	Писаћи политирани стол	1	16		

613	Писаћи стол на четири ноге жуто обојадисан и на њему зелена чоха	1	8		
614	Столица дрвена	1	4		
615	Дупле мале стелаж мердевине	1	6		
616	Плехана пиксла за мапе	1	6		
617	Два велика стаклена ормана за драгоцености и одјејанија	2	320		
618	Све драгоцености и црквене утвари као и књиге налазећи се у архиви посебно се у књигама воде				
	Искушеникова соба:				
619	Распјатије	1	3		
620	Гвоздена пећ	1	6		
621	Дрвени кревет са сламарицом и јастуком	1	6		
622	Плехани ваштиш са лавором и бокалом од плеха	3	4		
623	Двокрилни флод. орман за веш и хаљине	1	4		
624	Орманчић флод. са три фиоке	1	3		
625	Раф за одело	1	1		
626	Иконе: св. Јована, Илије и мајке Божије	3	1		
627	Столица дрвена	1	2		
	Општа ман. канцеларија:				
628	Писаћи стол	1	16		
629	На столу: стаклена мастионица, федерштил и дрвени упијач са равналом од плеха	4	3		
630	Стол за отварање са викелајвандом	1	6		
631	Писаћи орман (пулт)	1	12		
632	Столица дрвени	3	18		
633	Телефонски строј и кожна поштанска торба	2	16		

634	Црвено канапе	1	24		
635	Гвоздени клајдершток	1	6		
636	Од дрота чивилук за кључеве	1		60	
637	Икона св. Никола	1	6		
638	Слике патријарха Георгија и Лукијана	2	4		
639	Пећ бела од каљева	1	8		
	Соба до канцеларије:				
640	Велика стелажа за шпецерај	1	12		
641	Сандук за шећер	1	2		

642	Плехана пиксла за шпецерај	5	10		
643	Пушка двоцевка стара	1	6		
	Ђачка соба:				
644	Гвоздени кревета	2	12		
645	Две прошивене сламарице са 2. јастука	4	20		
646	Стол и дрвена столица	2	6		
647	Вандтепиха	2	4		
648	Гвоздена пећ	1	6		
649	Дрвени стари умиваоник са лавором и бокалом	3	3		
650	Иконе: св. Распјатије, Ћирила и Методија	2	2		
	Шпајз брашнара:				
651	Велики сандук за брашно са 3 одељења	1	40		
652	Стари орман и стелаж за разне ствари	2	20		
653	Шприцева за преоноспору и за сумпорисање	6	67		
654	Гвоздена пећ за пеглање	1	6		
655	Кантар килаш и сандук за сол	2	4		
656	Ћупа за виноград	4	2	40	

657	Ланац за мерење	1	10		
658	Мотика за вађење брашна	1		60	
659	Стол са три гвоздене и две дрвене клупе у парк	6	46		
660	Ђерчива нова за прозоре	2	20		
661	Бардак за олај у корпи	1	4		
662	Истресаљка за мед	1	12		
663	Две велике канте за мед (једна стара) од плеха	2	9		
	Куваричина соба:				
664	Дрвени кревет и сламарица	2	4		
665	Столчић и столица	2	6		
666	Гвоздена пећ	1	6		
667	Орманчић, ваштиш и лавор	3	6		
668	Старо штофано канапе	1	16		
669	Искона св. Стефана архиђакона	1	1		
	Вешеркина соба:				
670	Слика Патријарха Стефана Стратимир.	1	2		
671	Дрвени кревет и сламарица	2	4		
672	Астал	1	6		
673	Орманчић и вашкастн	2	6		
674	Гвоздена пећ	1	6		
	Пераоница и пеглаоница:				
675	Дугачки стол за пеглање	1	24		
676	Два бурета за воду, корито и ногаре	4	28		
677	Тучани велики лонац	1	6		
678	Бакрена оранија и гвоздене ногаре	2	60		
679	Пегли за угаљ и штогл	2	6		
680	Ђебе за пеглање	1	6		
681	Ампера	2	6		

682	Столна рубенина		150		
683	Креветска рубенина		260		
684	Уже за сушење рубља		8		
	Мешаоница хлеба:				
685	Гвоздена пећ	1	4		
686	Клупа, ногаре, нађве и јастук	4	12		
687	Пет сачурица и пет крпа за хлебац	10	20		
688	Сито, грнало и лопата	3	4		
689	Застирач бео на нађве	1	6		
	Паракуваричина соба:				
690	Пећ гвоздена	1	4		
691	Кревет гвоздени	1	6		
692	Дрвена клупа и лампа	2	2		
693	Икона св. Сава	1		50	
	Дрвара:				
694	Ручна тестера, секира, дрвене ногаре и лопата	4	5		
	Покретности подрума:				
	а) вински подрум				
695	Баждарених буради: 1. од 674 л, 1 од 688 л, 1, од 692, 1, од 685, 1, од 687, 1, од 692, 1, од 635, 1, од 604, 1, од 686, 1, од 325, 1, од 346, 1, 261, 1, од 152, 1, од 177, 1, од 158, 1, од 105, 1, од 119, 1, од 59, и 2, од 60 л.	20	453		
696	Небаждарених буради: 1, од 750, 2, од 600, 2, од 650, 1, од 740, 1, од 660, 1, од 250, 1, од 270, 1, од 150.	10	279		
697	Када, чаброва, вртаља и левкова	13	120		
698	Везионица од 260 л	2	24		

699	Кадица, капуња, ручка и визир	4	9		
700	Преса комплет и реблер за грожђе	2	68		
701	Славина од месинга 1, од дрвета 4	5	6		
702	Натегача стаклена и ланац за бурад	2	1	60	
703	Дрвена маљица	1		60	
704	Чабреника	2	2	40	
	б) ракијски подрум:				
705	Баждарених буради за ракију: 1, од 323, 1, од 58, 1, од 327, 1, од 236, 1, од 265, и од 120 л	6	78	80	
706	Небаждарених буради за ракију: 1, од 1100, 1, од 650, 1, од 500, 1, од 150, и 1, 120 л	5	220	20	
707	Отворено буре од 1100 л	1	60		
708	Фртаља 1, чобање 2, левак 1, град за ракију 1	5	18		
	Покретности штала:				
	а) коњска штала:				
709	Пар серсана парадни	1	120		
710	Два пара серсана за радне коње	2	120		
711	Кожни и пртени улар	2	8		
712	Улар са ланцима на јаслама	2	8		
713	Двоје виле, две лопате и две чешагије	6	13	60	
714	Ћебета ком.	3	26		
715	Лампа	1	1	60	
716	Кревета	2	8		
717	Гуртна	2	3	20	
718	Један француски и два обична кајаса	3	36		
719	Двоје трезле са жвалама и 4 швајдрекла	6	7		
720	Кибла за воду	2	12		

721	Дугачких ланаца	2	7	80	
722	Сандук за држање оброка	1	4		
	Покретности осталих нузгредних зграда;				
	а) шупа до штале				
723	Дрвени орман за ствари	1	6		
724	Црне каруце купе кола и штајервагн	3	1800		
725	Обични гвоздени кола	2	440		
726	Саонице беле парадне и пар прапораца	2	84		
727	Подизач за каруце	1	3		
728	Плет за каруце, летњи	1	3		
729	Чезе и двоје дугачких лотри	3	48		
730	Огрљака од ланаца	2	9		
731	Трапова од коњских кола	1	12		
732	Рам за хамове	1	4		
	Качара:				
733	Машина за грабљење стрњике и ливаде	1	24		
734	Машина за равнање ливада	1	30		
735	Сејачица за вештачко ђубре „Vestfalia”	1	700		
736	Сејачица за кукурузе „Kvadrat smo”?	1	400		
737	Cirkular тестера	1	246		
738	Шпартач за кукурузе	1	3	10	
739	Четири велике каде и 2 стара бурета	6	264		
740	Старих тучаних плугова са колечкама	6	60		
741	Саонице просте	1	15		
742	Двоструке мердевине	1	6		
	Магацин:				

743	Ветренача	1	24		
744	Триер	1	20		
745	Децимална вага	1	24		
746	Вика и мерица	2	5	80	
747	Поњава (цирада)	2	1	60	
748	Џакова	20	40		
749	Лопате	2	3	20	
	Гасара:				
750	Канта мања и већа за гас	2	5		
751	Точир	1	1	20	
752	Пумпа за гас	1	1	80	
753	Буради празних од гаса	2	10		
	Баштовански алат:				
754	Сврдла за ударање кољa	3	6		
755	Ашова	2	24		
756	Мотика	2	16		
757	Грабаља малих	2	9		
758	Маказе за резање	1	1	40	
759	Шнур	1	1	80	
760	Корпа црна	1	3		
	Чардак:				
761	Крушача	1	240		
762	Корпе црне	3	9		
763	Даске	2	2		
	Покретности на салашу: ***а) воловска штала***				
764	Штрањки за волове	24	72		
765	Чешагије 3; лопате 4; вила 5	12	24		
766	Колица за ђубре	1	50		

767	Лампа	1	1	20	
	***б) кравска штала**:*				
768	Виле 1; лопата 1	2	4		
769	Лампа	1	1	20	
770	Штранки за краве и клепетуша 1	20	60		
771	Музлица и канта за млеко	2	8		
772	Столчић за мужење	1	2		
	в) овчији наслон				
773	Јасала	3	30		
774	Виле	1	3		
775	Музлица и канта за млеко	2	8		
776	Крила од остава	12	72		
777	Валова за солење	2	4		
	г) шупа:				
778	Сејачице „Unimu Drill” од 16 до 24 реда	2	1895	50	
779	Сечкарица „Beuttalle”	1	500		
780	Сечкарица „Fromell” за репу покварена	1	103		
781	Прекрупача „Mniverr-all”	1	300		
782	„Goppol” покварен	1	370		
783	Косачице „Miloame i Corme”	2	2200		
784	Косачива за траву	1	500		
785	Таслемилијал у штали	1	186		
786	Гвоздених воловских кола	5	2400		
787	Орађи плугова са колечкама	10	1200		
788	Орађи плугова са 4. бразде	2	340		
789	Орађи плугова за брегове	2	170		
790	Култиватора	2	264	27	
791	Копаћи и загртаћи плугова	6	48		
792	Ланчана дљача тешка	1	164	56	
793	Обичних дрљача	6	144		

794	Ваљака дрвени	3	30		
795	Јармова	12	72		
796	Ојлади предњи и стражњи	12	36		
797	Ждрепчаника	2	12	20	
798	Дугачких лотри за возидбу	12	96		
799	Сецер за сијање кукуруза	1	120		
800	Мердевине дугачке	1	12		
801	Тоцило за оштрење ножева на косачицама	1	30		
802	Ланаца за кола	3	5	10	
803	Нож за сено и сламу	1	5	20	
804	Двороге виле	1	1		

У манастиру Шишатовцу 30. марта (12. априла) 1919.

Приликом примопредаје управе ман. Шишатовца, обављен је 30. марта (12. априла) 1919. прегледано, са фактичким стањем сравњено, у реду пронађено и у целости предано:

Предао:
Неофит Сабадош
јеромонах

Примио:
Др. Петроније Трбојевић
патр. протосинђел

Пред нама:

Архимандрит Др. Јоаким Чупић
као изасланик
Хаџи Арсеније Јеремић јеромонах
Герман Јојић јеромонах
Јерођ. Матеј Ћирић
Јером. Исаија Стратимировић
ревизор ман. рачуна

Duško M. Kovačević
The History Department Novi Sad
Nedeljka Kovačević
Novi Sad

INVENTORIES OF MONASTERIES ŠIŠATOVAC AND PETKOVICA OF 1919

SUMMARY

The paper consists of an introduction with comments and three documents which refer to the inventory of Šišatovac monastery, dated March 30 / April 12, 1919. The first document is a letter by the custodian of Beočin monastery Joakim Čupić to the bishop Miron Nikolić on transfer of material with a statement of securities and mortgage records of Šišatovac monastery. The other document brings notes taken during the transfer of management over Šišatovac monastery. The third document comprises the inventory itself. The first part of the inventory goes along with the notes and it records the number of livestock, food stock, and other necessities. The second part of the inventory holds 829 items in total. The items give the inventory of the church, residences and auxiliary buildings. Unfortunately, the inventory of the treasury was not taken at that time. The significance of these inventories lies in the fact that during the World War II, the monastery was pillaged and destroyed by Ustaše, so these inventories present a priceless source for reconstruction of the state the monastery was in.

УДК 94(497.113 Срем)"17"(093.2)
336.2(497.113)"1714"(093.2)

Владан Гавриловић
Одсек за историју – Филозофски факултет Нови Сад

ОБАВЕЗЕ ПРОВИНЦИЈАЛНОГ СРЕМА 1714. ГОДИНЕ У ПОРЕЗУ И ОГРЕВУ

Сажетак: Хабзбуршка монархија је дошла у посед Срема у два наврата. Први пут један део (већи) Срема припао је Монархији после Карловачког мира 1699. године а други пут је, после Пожаревачког мира 1718. године, Срем у целини припао Монархији. Срем је у почетку додељен као донација племићу Ливију Одескалкију, да би царске власти ускоро одлучиле да Одескалкију буде додељен само један део, док би други задржале за себе, односно створиле коморска насеља. Обавезе према држави – порезе, имали су и једни и други, што је приказано у овом раду.

Кључне речи: порези, Срем, Одескалки.

Од пада Београда под Турке 1521. године турске трупе су започеле да упадају у Срем, да би после угарског пораза на Мохачу 1526. Срем, као и јужни и централни делови Угарске, потпао под турску власт. У Турској царевини Срем је био све до Великог бечког рата као једна од покрајина у дубокој позадини царства.[1] Почетак Бечког рата (1683) за Срем и његово становништво значио је крај мирних времена; почела су стална разарања, проласци војски, бежања са вековних огњишта.[2] У току рата, који је завршен Карловачким миром 1699. године, Срем је више пута мењао господаре да би на крају остао подељен на „аустријски" и „турски" – у оба случаја под туђинском влашћу.[3]

У лето 1697, мало пре чувене битке код Сенте (11. септембра) која је донела потпуну победу у рату Хабзбуршкој монархији, десио се један врло важан догађај, догађај који ће умногоме одредити даљу судбину Срема. Било је то давање

1 Славко Гавриловић, *Срем од краја XVII до средине XVIII века,* Нови Сад 1979, 17.

2 Исто.

3 О Великом бечком рату и Карловачком миру доста је дугачак списак литературе. Споменућемо само нека дела: Васиљ Поповић, *Источно питање,* Сарајево 1965; Александар Форишковић, *Текелије,* Нови Сад 1966; Глигор Станојевић, *Србија у време Бечког рата,* Београд 1976; Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, књ. II, Нови Сад 1990; Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини,* (поновљено издање), Нови Сад 1996.

донације на Срем (30. јуна 1697) папином рођаку, кнезу Ливију Одескалкију, на име позајмљене суме од 325.000 форинти цару Леополду I за вођење рата с Турцима.[4] Пошто опасност од Турака још није минула, цар је ипак себи, односно држави, у посебном уговору у јулу 1697. резервисао право на тврђаве Петроварадин, Сланкамен и Земун са миљом простора око њих, чиме је већ на почетку окрњио „Одескалкијев Срем" и поставио темељ за коморске (државне) провизорате у њему.[5] Како се на територији Срема 1702. године формирала Подунавска војна граница и део Посавске војне границе, Одескалкијев Срем је још више смањен, што је довело до сталних расправа Одескалкија и његових намесника, с једне стране, и царског двора с друге стране.[6]

Историја Срема до рата 1716. може се посматрати из два угла: кроз историју Петроварадинског коморског провизората и насеља у његовом оквиру и кроз историју смањеног Одескалкијевог спахилука. Ипак, постојао је и низ додирних тачака, поготово због тога што је Комора имала право на десетину, работу, царине и са Одескалкијевог спахилука, а исто тако у сремске прилике се стално мешала војска са својим штабом у Петроварадину.[7] Због такве ситуације дошло је 1714. до новог уговора између царских власти и Одескалкијевог спахилука, у којем је знатно промењена прва тачка уговора из 1697. о додели целог Срема кнезу Ливију Одескалкију. Уговор је измењен с објашњењем да се Даровница односи само на један део Срема, чија вредност одговара позајмљеној суми од 325.000 форинти. Тиме је у Одескалкијев спахилук било укључено 36 насеља, од чега 16 у горњем а 20 у доњем Срему, као и 56 пустара (44 у горњем и 12 у доњем Срему). Центар спахилука постао је Илок.

*

Хабзбуршка монархија је дошла у посед целог Срема тек после аустро-турског рата 1716–1718. године. Те нове територије, тзв. „турски Срем", стављене су под коморску управу, а из њих су се 1728. развили Земунски, Митровачки и Карловачки спахилук.[8] Без обзира на ове промене, Илочко властелинство (Одескалкијево) 20-их и 30-их година XVIII века било је највеће у Срему и тада је имало у свом саставу 35 насеља.[9] Оно је 1737. подељено на два дела, на Илочко

4 Породица Одескалки потиче од старе племићке породице Ерба, чији је родоначелник Хенрик Ерба 1165. био царски викар у Милану. Од Никанора Ерба, маркгрофа од Бенедета, и његове жене Лукреције Одескалки, потекао је родоначелник куће Одескалки, Ливије Ерба Одескалки, прадед истоименом Ливију, којем је додељен Срем 1697 (Душан Ј. Поповић, *Племство,* Војводина II, б.г., 114).

5 Славко Гавриловић, *Нав. дело*, 22.

6 Исто, 53.

7 Исто, 38.

8 Исто, 72.

9 Душан Ј. Поповић, *Племство*, 114.

(Горњосремско) и Иришко (Доњосремско) властелинство. Илочко властелинство је бројало 16 насеља а иришко 19.[10] До нових промена у оквирима спахилука у Срему дошло је 1745. када су многа насеља инкорпорисана у новонасталу Војну границу, а друга насеља, иако под Комором или под спахилуком, нашла су се у новоформираној Сремској жупанији, задржавајући свој ранији статус у оквирима спахилука или Коморе.[11] На та насеља су разрезиване све феудалне, подложничке дажбине, од којих су посебно важне биле порез или контрибуција, као и огрев и палисаде за војне гарнизоне и тврђаве.

*

Провинцијални Срем морао је да 1714. године преда 15.087 палисада, 14.176 форинти у новцу контрибуције и 847 хвати гарнизонског огрева. Део огрева узимале су војно-коморске установе у Петроварадину, 24 хвата су добијали тамошњи језуити а 18 хвати фрањевци. Огрев је разрезиван према контрибуцији: на 100 форинти контрибуције по 6 хвати дрва.[12]

Године 1714. то је износило:

	контрибуција – форинти	**огрев – хвати**
– Коморска насеља	3.232	194
– Доњи Срем	7.974	478
– Горњи Срем	2.970	175
	14.176	847

Поједина насеља су давала:

Коморска насеља:

	контрибуција – форинти	**огрев – хвати**
Poroniz (Буковац)	200	12
Carloviz	1.000	60
Kerzedin	400	24
Slankamen	600	36
Cameniz	400	24
Ledeniz	300	18
Beuczin	300	18

10 Исто.

11 Прикључењем многих насеља и пустара Војној граници знатно је смањена величина спахилука у Срему а самим тим и опсег Сремске жупаније, која ће територијално бити најмања међу славонским жупанијама (Славко Гавриловић, *Нав. дело*, 459–461).

12 Arhiv Hrvatske, Zagreb, Slavonska generalna komanda, 19/1714.

Patka	32	2
	3.232	194
Доњи Срем:		
Gruschentool (Крушедол)	400	24
Irrick	1.800	108
Neradin	350	21
Riviza	240	14
Verdnik	360	22
Jassak	600	36
Steanovaz	400	24
Pessenova	550	33
Schulyom	340	20
Gregoreovaz	400	24
Nandiolos (Манђелос)	500	30
Radinaz	340	20
Vysnefze	54	4
Paulovaz	250	15
Porkovaz	120	7
Schnatinaz	120	7
Kukinas	150	9
Maradik	300	18
Pesska	450	27
Csortanovaz	250	15
	7.974	478
Горњи Срем:		
Svilos	40	2
Grabova	80	4
Susseck	120	7
Illok	120	7
Luba	100	6
Soth	80	4
Molovin	60	3
Pakladin	100	6
Pazinaz	300	18
Martinaz	150	9
Ladiarak	200	12
Erdevik	600	36
Divoss	300	18
Remete	100	6
Lessimir	240	14
Pinkula	100	6
	2.970	175[13]

13 Исто.

На основу изложене табеле можемо утврдити да су Карловци (Сремски Карловци) били највеће коморско насеље које је давало 1.000 форинти пореза и 60 хвати огрева.[14] У оквирима Одескалкијевог спахилука у доњем Срему највећа насеља су била Ириг, који је на основу тога давао 1.800 форинти пореза и 108 хвати огрева, и Јасак са 600 форинти и 36 хвати.[15] У горњем делу Срема, такође у оквирима Одескалкијевог спахилука, највеће насеље је био Ердевик (600 форинти пореза и 36 хвати огрева), потом Сусек (400 форинти, 24 хвата), Пачинац (Бачинци) и Дивош са 300 форинти и 24 хвата, па тек далеко иза њих Илок са 120 форинти и 7 хвати огрева.[16]

14 Исто.

15 Исто.

16 Исто.

Vladan Gavrilović
The History Department Novi Sad

DUTIES OF THE PROVINCIAL SREM IN 1714 IN TAXES AND FIREWOOD

SUMMARY

After the Karlovac Peace Treaty of 1699, a (larger) part of Srem was incorporated into the Habsburg Monarchy, and the entire Srem was incorporated into the Monarchy after the Požarevac Peace Treaty of 1718. In the beginning, Srem was donated to a nobleman Livije Odeskalki, however, before long the imperial authorities decided to give him only a small part of it, and keep the rest where they created chamber settlements. In 1714 the imperial authorities collected taxes and duties in firewood from Odeskalki's spahiluk (Upper and Lower Srem), and from authorities of the chamber settlements, which is the topic of this paper.

УДК 94(497.113):001.32"1968"(093.2)

Александар Касаш
Одсек за историју – Филозофски факултет Нови Сад

ЗАПИСНИЦИ МАТИЧНЕ КОМИСИЈЕ ЗА ОСНИВАЊЕ ИНСТИТУТА ЗА ИЗУЧАВАЊЕ ИСТОРИЈЕ ВОЈВОДИНЕ ПРЕ ЧЕТИРИ ДЕЦЕНИЈЕ

Сажетак: У раду се објављује шест оригиналних записника са састанака Матичне комисије за оснивање Института за изучавање историје Војводине 1968. који је имао основни задатак да, поред Катедре за историју Филозофског факултета у Новом Саду, развија историјску науку на војвођанском простору и да, стварајући научни потенцијал преко разних пројеката – од археологије до савременог доба, до краја XX века, у њему буде написана синтеза историје Војводине. На челу те Матичне комисије био је декан Филозофског факултета др Бошко Новаковић, а секретар академик Чедомир Попов.

Кључне речи: Матична комисија Института за изучавање историје Војводине, оснивачки записници, историја институција, историја Војводине, Филозофски факултет у Новом Саду.

Да и данас постоји Институт за изучавање историје Војводине, ове јесени би обележио четири деценије од свог оснивања у којима су научну и стручну каријеру отпочели многи војвођански историчари и археолози, и прошлог и овог века.

Радећи на једној научној монографији о развоју војвођанске историографије и њених институција дошао сам до неколико вредних докумената о оснивању и формирању Института за изучавање историје Војводине – тј. до Записника Матичне комисије чији је основни задатак требало да буде формирање овог института. Институт је требало да окупи постојећи кадар и формира нови кадар који би кроз заједнички научни рад и пројекте до краја XX века написао монографску синтезу историје Војводине а, касније, испоставило се, и синтезу историје радничког и комунистичког покрета ове покрајине, посебно Народноослободилачког рата и револуције 1941–1945.

Почетком 50-их година у Новом Саду је постојао Огранак Филозофског факултета из Београда – Група за историју, једна од најстаријих група при Филозофском факултету коју је чинио релативно мали број историчара из Новог Сада а више њих из Београда. Прва генерација студената на четворогодишње студије историје у Новом Саду уписана је 1954, када је Филозофски факултету у Новом Саду тек основан у саставу Филозофског факултета у Београду. Прва генерација

свршених новосадских историчара изашла је 1958, а на Факултету је као асистент остао само Чедомир Попов на предмету Општа историја новог века код Петра И. Поповића. Он ће, заједно са својим професором, бити један од оснивача будућег Института за историју Војводине у Новом Саду.

Приликом обележавања деценије рада Института за историју Војводине[1] у свом обраћању присутнима М. Палић је рекао: „Процес стварања Института за историју у Војводини отворен је једним саветовањем о стању у војвођанској историографији у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине 1966. године. На овом саветовању је рођена идеја о оснивању једне научне институције за историју у Војводини. При томе се имала у виду могућност окупљања групе научних радника који су тада радили у разним установама у Војводини и изван ње, од којих и неколицина у тада постојећем Историјском архиву Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине који су до тада радили на прикупљању података из историје радничког покрета и чији су дотадашњи резултати указивали на могућност писања и једног броја тема из историје радничког покрета и КПЈ (СКЈ) у Војводини".

Ови научни и политички разлози оснивања једног посебног Института за историју Војводине морали су тада проћи кроз одређене процедуре. Следећи корак учињен је исте године, 1966, у Скупштини Војводине приликом утврђивања стања научног рада из области историје Војводине када је констатовано „да је институционална база слаба, нарочито у области друштвених наука", па је препоручено да се преиспита могућност оснивања Института за изучавање историје. Из овога је 1967. произашла одлука да се формира група научних радника са задатком да начини потребан елаборат за оснивање института за историју.

У јесен исте године елаборат је размотрен „на два саветовања научних и друштвено-политичких радника на којима је преовладало мишљење да треба оснивати институт, али због немогућности да се у њему, као стални радници, одмах ангажује већи број научних радника, да то најпре буде установа са мањим бројем сталних радника, али са знатно већим бројем тзв. спољних сарадника из Војводине и изван ње, а на првом месту са Катедре за историју Филозофског факултета у Новом Саду, који су се, у оно време могли окупити и ангажовати у виду допунског рада".[2] Поред наведених разлога, за будући институт није било довољно доктора и магистара наука па је у том смислу ангажовање са Филозофског факултета и те како било потребно и значајно.

Скупштина САП Војводине се сагласила да се оснује Институт за историју у Новом Саду и да његов оснивач буде Филозофски факултет у Новом Саду, уз немалу финансијску помоћ Покрајинског фонда за научни рад Војводине.

Децембра 1966. године Савет Филозофског факултета донео је одлуку о оснивању Института и формирању Матичне комисије са основним задатком да оснује Институт и да распише конкурс за пријем стално запослених радника.

1 Рад М. Палића, тадашњег директора Института за историју Војводине, поводом деценије постојања Института објављен је у *Годишњаку Друштва историчара Војводине*, Нови Сад 1978,19–275.

2 Исто.

ЗАПИСНИК

Прве седнице Матичне комисије Института за изучавање историје Војводине, одржане 18. јануара 1968. године у 10 часова[3]

Присутни сви чланови Матичне комисије, сем др Иштвана Селија, који је оправдано одсутан.

Дневни ред седнице:

1. Конституисање Комисије (избор председника)
2. Расписивање конкурса за попуну осам сталних радних места у Институту
3. Договор о изради Програма рада Института

У вези са првом тачком дневног реда Комисија се конституисала на тај начин што је за председника једногласно изабран др Бошко Новаковић, декан Филозофског факултета. После исцрпније размене мишљења око формулисања конкурса, Комисија је једногласно одлучила да се конкурс распише за следећа радна места:

а) једног сарадника за праисторијско-антички период прошлости Војводине

б) три сарадника за новију историју Војводине (период 1690–1918)

в) четири сарадника за савремену историју Војводине (период 1918–1965)

Конкурс се расписује за сва научна звања: научни саветник, виши научни сарадник, научни сарадник и асистент.

Комисија је констатовала да се рад на припремању програма рада Института мора одмах отпочети и завршити до почетка марта. Програм треба да буде дугорочан (за наредних седам-осам година) и конкретан за 1968. годину. У циљу припремања нацрта Програма на седници је именована и посебна комисија у саставу: др Петар Поповић, др Славко Гавриловић, др Јосип Мирнић, др Богдан Брукнер, Чедомир Попов.

У вези са радом на Програму одлучено је да се најпре обаве широке консултације са већим бројем научних радника на чију сарадњу Институт рачуна у следећим годинама. Одлучено је да се на консултативни састанак у петак 26. јануара 1968. године позову: сви чланови Катедре за историју Филозофског факултета, затим др Арпад Лебл, др Никола Гаћеша, др Божидар Ковачек, др Иштван Сели, др Радослав Чурић, др Богдан Брукнер, Рајко Николић, Александар Форишковић, Данило Кецић, Калман Чехак, Лазар Ракић и Ђерђ Гал, сви из Н. Сада; др Сима Ћирковић, др Андрија Раденић, др Рајко Веселиновић, Никола Поповић, др Јован Марјановић, др Богумил Храбак, др Јован Милићевић, др Василије Крестић, др Јованка Калић-Мијушовић, Перо Дамјановић и др Бранко Петрановић, сви из Београда и др Коста Милутиновић из Задра.

Састанак је завршен око 12,30 часова

Записничар
Секретар Матичне комисије
Чедомир Попов, с.р.

Председник
Матичне комисије
Др Бошко Новаковић, с.р.

[3] Оригинали Записника се налазе у регистратури Филозофског факултета у Новом Саду.

ЗАПИСНИК

Вођен на састанку посвећеном изради програма рада Института за историју Војводине одржаном 26. јануара 1968. године у згради Филозофског факултета. Присутни: др Петар Поповић, др Славко Гавриловић, др Рајко Веселиновић, др Коста Милутиновић, др Арпад Лебл, др Бранко Петрановић, др Бранко Вранешевић, др Богдан Брукнер, др Душанка Динић Кнежевић, др Никола Гаћеша, др Иштван Сели, Калман Чехак, Данило Кецић, Лазар Ракић, Васа Војводић, Ксенија Гаћански и Чедомир Попов.

Дневни ред седнице

1. Дискусија о дугорочном и краткорочном програму рада Института

Др Бошко Новаковић отворио је састанак и поздравио присутне учеснике дискусије.

Др Петар Поповић образложио је циљеве и задатке састанка упознавши претходно учеснике са до сада извршеним припремним пословима, са почетком рада Института.

Др Арпад Лебл износи свој предлог тема са подтемама за истраживачке радове Института (Види прилог)[4]

Др Славко Гавриловић сматра Леблов предлог као општи задатак Института

Др Јосип Мирнић позива Лебла који је његов лични конкретни план за седницу, или неколико следећих година.

Др Славко Гавриловић даје објашњење о тематским оквирима у којима би требало да се креће рад Историјског института Војводине можда у првој, али и наредној години рада. Гавриловић помиње неке теме које могу бити рађене у оквиру Института; другарица Зиројевић из турског периода обрадила би трговачки промет фрушкогорских манастира итд., друг Радевић би прихватио рад о војвођанским интелектуалцима у Србији до 1878; др Крестић већ ради историју народности, а вероватно ће радити нека политичка питања из периода Баховог апсолутизма; српско-војвођанским везама у 19. веку руководиће др Стојанчевић. Милан Петров пријавиће свиларство Војводине у доба Баховог апсолутизма, Форишковић – сеоба Срба у Русију и неке друге теме о политичком животу Војводине у 18. веку; оцењују се и теме Николе Петровића, Јована Милићевића и других. Др Поповић треба у најкраће време пријавити конкретне поменуте теме.

А. Раденић ће пријавити тему сељаштво Бачке и Баната пред први светски рат.

Др Никола Гаћеша напомиње да ће се бавити аграрном проблематиком. Од 1968//69.[5] Напомиње да ће поред аграрне реформе у Бачкој, Банату и Срему између два рата, наставити истраживања и после другог светског рата. За даљу

4 До њега у Регистратури нисмо дошли, а овај Записник је писан руком Ч. Попова.

5 Вероватно је грешка у Записнику јер се Никола Гаћеша бавио периодом од 1918. до 1949.

перспективу Гаћеша предлаже изучавање немачке националности у Војводини између два рата; привредни, политички и културни аспект.

Др Бранислав Вранешевић. Треба отпочети са серијом монографија највећих индустријских предузећа. Друга општија тема национални развитак и покрети појединих националности. Одмах треба (конкретно) узети у план развитак свих партија у Војводини од 1849. до 1890. Треба обрадити и историју свих војвођанских манастира, а не само сремских. Најзад, требало би наставити едицију Први социјалисти у Војводини.

Др Коста Милутиновић, потребно би било успоставити контакт са Институтом друштвених наука у Београду који намерава да проучава историју Војводине у току првог светског рата и то нарочито са освртом на 1918. Друга тема: развој југословенске мисли у Војводини; трећа тема: улога Војводине у Источном питању. Треба проучавати везе Војводине са другим југословенским крајевима (ту има низ тема). За најконкретнији план: Војводина и Далмација у 19 веку.

Др Богдан Брукнер, предлаже Праисторија Војводине, рок три године. На теми ће радити два археолога из Београда.

Др Рајко Веселиновић, радио би период од 16. до краја 18. стољећа. Ради теме које су заједничке са Војводином и друге области Југославије (бивша Карловачка митрополија. Прва конкретна тема „Задужбине непокретних имања од 16 до 19 ст." (број, распоред, физичка и правна лица, њихова економска и социјална снага, однос сељаштва и њихова активност на тим имањима, не само што је створено после турског периода. За период 1968/72. план за ову годину истражује у Сремским Карловцима. У контексту ове теме – тестаментарне оставине до конца 1969.

Перспективне теме: Народно-црквени сабори – њихов политички значај за формирање националне свести; фондови и фондације у Карловачкој митрополији до првог светског рата; манастирски прњавори (социјално-економска студија).

Данило Кецић Институт може до краја 1975. имати десет монографија из историје радничког покрета Војводине, предвиђене студијским пројектом из историје СКЈ. Институт би требало да се ангажује и на припремању научног скупа посвећеног педесетогодишњици СКЈ. Теме пројекта су већ речене а раздобље од 1868. до 1950.

Песпективне теме: Профашистичке и фашистичке организације у Војводини између два светска рата.

Конкретна тема: Раднички револуционарни покрет у Војводини у периоду 1918–1921. Рок 1968–1970.

Лазар Ракић Радикална странка у Војводини до првог светског рата (период рада (1968–1970).

Калман Чехак Конкретна тема: Раднички покрет у Банату 1868–1890 (рок 1968–1969).

Дугорочни послови: Делатност СДП Угарске и раднички покрет у Војводини до 1919.

Др Бранко Петрановић, залаже се за обраду тема из завршног периода рата и непосредних година после рата. На тим темама треба радити документаристички али и на конкретним темама. Предлаже теме: Народни фронт од средине 1944 до краја 1945, Срем социјално-политичка структура револуције (1941–1946). Пре-

длаже да се још обради судбине немачке народносне групе у току другог светског рата.

Др Јосип Мирнић, пошто се Институт неће оградити од студијског пројекта Историје СКЈ, Институт Војводине би требало да се учлани у Заједницу института за проучавање историје Војводине. У Програм института треба укључити и радове на историји Сенте и Суботице које се већ раде, или да се бар сарађује на овим монографијама. Успоставити што тешњи контакт са установама које раде на питањима историјске науке (Матица српска, Архив АПВ у Ср. Карловцима).

Др Душанка Динић-Кнежевић подржава Мирнићеву идеју у смислу аргумената др Поповића да се послови одвијају после стабилнијег Института. Дугорочна тема: Војвођанско подручје у грађи дубровачког архива у 16. и 17. веку (она или Крекић).

Др Петар Поповић у вези Војводине са осталим југословенским областима предлаже тему: Војводина и Црна Гора у 19. веку (културно-просветне везе) – три године.

Васа Војводић: Политичка друштвена делатност Уједињене омладине српске; Културно-просветне везе Војводине и Босне и Херцеговине у 19. веку до 1878; Војвођански Срби према устанку 1875–1878; Помоћ Србије војвођанским Словацима и Буњевцима да се одупру мађаризацији (1968).

Др Славко Гавриловић: Цивилни Срем 1775–1815 (три године) – већ сада почиње да ради раздобље 1775–80; Срем и Славонија у првој половини 18. века (пет година); Банатски манастири у 18. веку; Потиски диштрикт до 1848.

Борити се да Институт добије издавачку делатност. Односи и сарадња Института и Матице српске биће сигурно успешно остварени.

Др Петар Поповић: Избећи понављање тема и радити на покретању издавачке делатности.

Ч. Попов, с.р.

ЗАПИСНИК

Четврте седнице Матичне комисије Института за изучавање историје Војводине, одржане 29. августа 1968. у 12 часова. Седници су присуствовали сви чланови Комисије изузев: др Бранислава Букурова, др Стевана Јосифовића и др Јосифа Мирнића.

Дневни ред:

1. Примање записника са треће седнице.

У вези са овом тачком др Бошко Новаковић, који није присуствовао претходној седници, повољно се изразио о новом начину вођења записника, а др Петар Поповић и др Славко Гавриловић констатовали су да је записник забележио све најважније моменте са треће седнице.

Одлука: Записник треће седнице Матичне комисије усваја се једногласно.

2. Др Богдан Брукнер – избор за научног сарадника.

На почетку дискусије др Новаковић, као председавајући, изразио је жаљење што седници не присуствује ни један од референата о др Брукнеру, тим пре што је један од референата и један члан Матичне комисије (др Стеван Јосифовић). Али, без обзира на то, додао је др Новаковић, ми данас можемо приступити избору др Брукнера јер је реферат о њему веома јасан, прецизан и подробан, те даје доста елемената за доношење меродавне одлуке. Др Петар Поповић је мишљења да реферат лепо потврђује утисак који смо ми и до сада имали о др Брукнеру: да је он зрео, вредан и способан научни радник. Др Божидар Ковачек сматра да је овај избор др Брукнера уствари само формалност, јер је он недавно биран за хонорарног доцента на Филозофском факултету, када су чланови ове Комисије већ гласали за њега. Узимајући реч у дискусији др Сл. Гавриловић је подвукао да је у досадашњем раду Брукнер испољио неколико прворазредних квалитета: изванредан је познавалац нашег терена, јер се годинама бавио теренским истраживањима, било као сарадник Војвођанског музеја, било као других врло ауторитативних истраживачких екипа; Брукнер осим тога има смисла за синтезу, а показао је да је ушао у врло широке проблеме своје науке; као интелигентан, агилан и предузимљив радник Брукнер ће сигурно бити један од најкориснијих сарадника Института за историју Војводине. На предлог др Селија и др Новаковића приступило се гласању.

Одлука: др Богдан Брукнер изабран је једногласно за научног сарадника Института за изучавање историје Војводине на дужност ће бити постављен 1. септембра 1968.

2. Др Никола Гавриловић – продужавање уговора о хонорарном раду.

Чедомир Попов је обавестио да је др Никола Гавриловић конкурисао за сарадника нашег Института, али да ће поступак око његовог избора трајати сигурно још око два месеца. Пошто му 1. септембра истиче уговор о хонорарном раду код нас, он би се до евентуалног избора у Институт нашао без посла. Зато би требало продужити уговор о хонорарном раду с њим за још два месеца. Др Бошко Новаковић и др Божидар Ковачек су мишљења да би уговор ваљало продужити још за три месеца, јер се може десити да изборна процедура не буде окончана за два месеца. Овом предлогу придружио се и др Славко Гавриловић, да је досадашњим вредним

истраживачким радом др Никола Гавриловић оправдао поверење које му је указано с наше стране. Он је изнео и молбу др Николе Гавриловића да му се одобри петнаестодневно одсуство ради путовања у Француску са једном делегацијом просветних радника. Чедомир Попов је предложио да се ово одсуство одобри, обзиром да он ове године није искористио ни годишњи одмор који му законски припада. На питање др Селија из којих се средстава исплаћује хонорар др Гавриловићу, Ч. Попов је одговорио да је то од аконтације од 50.000 динара која је Институту одобрена још крајем прошле године. Сели је тада рекао да и у Управном одбору Покрајинског фонда за научни рад постоји повољно мишљење о уговору Института са Николом Гавриловићем и о његовом хонорисању управо из ове аконтације.

Одлука: уговор о хонорарном раду с др Николом Гавриловићем продужује се још за три месеца; одсуство од 15 дана одобрава се у време када му буде потребно.

4. Текућа питања.

а// Чедомир Попов је упознао Комисију са извештајем Управног одбора Покрајинског фонда за научни рад о додељивању суме од 330.000 н. динара Институту. Овом свотом Фонд финансира седам пројеката Института: Праисторија Војводине, Етнички односи на територији Војводине у праисторијском и античком периоду и у доба сеобе народа, Јужна Угарска под турском влашћу, Привредна и друштвено-политичка историја Војводине од краја 17. в. до 1861, Војводина и њени суседи у 19. веку, Војводина крајем 19. века и почетком 20. века, Најновија историја Војводине. Осми пројекат – Историја радничког покрета и НОБ-а у Војводини, кога Институт преузима од Историјског архива ПК СКС за Војводину финансира се још и ове године из Фонда за културу. Пошто још нису рашчишћена питања даљег финансирања овог пројекта, Фонд за научни рад није још одобрио Институту 145.000 дин. Колико би он коштао. Због тога четири сарадника, колико би било ангажовано на његовој реализацији, неће моћи да буде постављено на радна места у Институту и ако буду изабрани, све док се ова средства не добију. Што се тиче првих седам пројеката они ће добијеним средствима моћи да се успешно реализују без знатнијих редуцирања и поред тога што су та средства за 70.000 дин мања од тражене суме. Добијена средства биће пребачена на текући рачун Института чим се Управним одбором Покрајинског фонда буде потписан уговор. Потписивање уговора моћи ће се обавити за неколико дана, јер секретар Института у заједници са руководиоцима пројеката управо завршава прикупљање документације за тај уговор.

После краће размене мишљења о финансијском положају Института, у којој су учествовали сви присутни, Комисија је прихватила информацију стручног секретара.

б/ Чедомир Попов обавестио је комисију и о разговору који је водио са сарадницима Центра за политичке студије Војводине о могућности привременог смештања Института у просторијама овог Центра (бивша Виша школа политичких наука). Чланови Комисије одобрили су ову иницијативу и препоручили секретару Института да их ускоро и оконча, како би се знала ситуација установе у погледу смештаја.

ц/ Комисија је прихватила одлуку секретара Института и административне службе о хонорарима чланова референтске комисије за кандидате који су се јавили на конкурс за сараднике за Савремену историју Војводине. Ова одлука је донета за време распуста. Размотрено је и питање хонорара члановима остале две референтске комисије. На предлог др Новаковића и Ч. Попова одлучено је: члановима комисије који су писали реферат за др Богдана Брукнера исплати по 100 нових динара. Члановима комисије који су писали за др Косту Милутиновића, А. Форишковића, К. Чехака и Ш. Месароша исплати по 300 н. динара.

Седница је завршена у 13,30 часова

Председник Матичне комисије
Др Бошко Новаковић, с.р.

Записничар
Чедомир Попов, с.р.

ЗАПИСНИК

Пете седнице Матичне комисије Института за историју Војводине, одржане 28. септембра 1968. у присуству свих чланова осим др Душанке Динић-Кнежевић (оправдано одсутна). Седница је почела у 12,10 минута.

Дневни ред:

1. Пријем записника четврте седнице

Др Бошко Новаковић отворио је седницу изражавајући задовољство због успешног тока послова око почетка рада Института и добро рада саме Матичне комисије, чије се деловање ближи завршетку. Затим је поставио питање примања записника са претходне седнице.

Др Стеван Јосифовић је замолио да се овога пута записнички констатује да на прошлој седници није присуствовао – што је такође ушло у записник – јер је био на службеном путу у иностранству. Др Јосип Мирнић дао је исту информацију о свом изостанку са претходне седнице. Чланови комисије признали су оба изостанка као оправдана.

Чедомир Попов замолио је чланове Комисије да уваже извесне исправке које треба унети у позив за ову седницу. У позив је наиме, погрешно унето да се врши и избор Месарош Шандора, као што су погрешно назначена и звања у која се поједини кандидати бирају.

2. Избори

а/ Коста Милутиновић за научног саветника.

Др Бошко Новаковић изјављује да је читао реферат и неке Милутиновићеве радове који су на њега оставили добар утисак. И поред тога што је своје замашно дело оптеретио великим бројем публицистичких радова, Милутиновић, по мишљењу др Новаковића добро ради научни посао. Многи његови закључци имају пуну научну вредност и доприносе историографији Војводине. Као пример солидног научног рада др Милутиновића, он наводи студију о Светозару Марковићу. Др Новаковић констатује да реферат о кандидату није улазио о подробности и анализе појединих радова К. Милутиновића, али из сасвим разумљивих разлога: тих разлога је заиста много и о њима се и могао дати само један општи суд. На основу свега др Новаковић закључује да ће Коста Милутиновић, као добар познавалац прошлости Војводине бити користан и нашем Институту.

Др Славко Гавриловић жели само да понови оно што је већ рекао на једној од предходних седница Комисије кад је било речи о избору референата за др Косту Милутиновића. За њега Милутиновић је врло вредан и продуктиван научни радник; у великом броју својих радова он је дао и таквих који су од несумњиве научне користи и вредности. Али Коста Милутиновић је и брзописац код кога су и многи закључци брзоплето изведени. Он се у своме раду служи готово искључиво секундарним изворима, а радови му остављају утисак велике разливене приче у којој има мало стварних резултата. Милутиновић има склоност да о свему и свачему пише и да свуда објављује. Њему се доиста мора признати да је велики популаризатор науке али су му зато радови површни и без специфичне тежине карактеристичне за озбиљно научно стваралаштво. У Институту Коста Милути-

новић моћи ће да користи млађим сарадницима својим познавањем библиографије и увидом у општију проблематику војвођанске прошлости, али не и својим научним методом. Што се тиче реферата о др Кости Милутиновићу, Славко Гавриловић мисли да је он писан у суперлативима, да се чувао сваког приговора кандидату и да је због тога некритичан и необјективан. Пошто мисли да Институт не би од присуства др К. Милутиновића имао никакве штете, али ни користи – због његове оријентације на мање парцијалне теме – др Славко изјављује да ће се уздржати од гласања за др Косту Милутиновића.

Узимајући поново реч, др Бошко Новаковић подсећа да ни један критички суд Љубомира Недића није тачан, али је овај писац и научник ипак велики због свога става и своје особености. Уосталом, није било научника, чак и оних највећих, који није грешио и који се није учио на тим грешкама. Мада то изгледа парадоксално, некада и те грешке могу имати значаја за научно стваралаштво.

Др Петар Поповић сматра да реферату не треба приговарати што детаљније није улазио у стваралаштво др Косте Милутиновића јер је број његових радова заиста велики. Има оправданих приговора на квалитет неких Милутиновићевих радова, али је сигурно да међу њима има и врло вредних. Осим тога, о Милутиновићу су до сада (приликом његових избора за ванредног и редовног професора Филозофског факултета у Задру) два пута писали реферате и тако еминентни научници као што су академици Грго Новак и др Васо Богданов, тако да ово није било прво оцењивање његове научне личности. У наш Институт Коста Милутиновић не долази да би био унапређен, већ долази у научно звање које већ има. Најзад, Коста Милутиновић је публиковао и публикује своје радове у врло угледним домаћим и страним едицијама, што је такође потврда извесне вредности његових радова. Својом вредношћу и широким познавањем Војводине, Коста Милутиновић ће свакако користити историјском институту Војводине, па ће стога и др Петар Поповић гласати за његов избор у предложено звање.

Др Јосип Мирнић сматра да је у току свог вредног и приљежног дугогодишњег истраживања у Милутиновића доста и таквих радова који му неће чинити част. Много тога урадио је несолидно, а умео је да буде и субјективан у оцењивању људи и догађаја из прошлости (на пример, пишући о Васи Стајићу). Истина, већи број његових радова има и низ важних питања у којима ситне фактографске грешке губе значај, али утисак о његовој несолидности као научника и истраживача остаје и може се потврдити на више примера. Мирнић је изнео примере о Милутиновићевом раду на прикупљању грађе о Васи Пелагићу и Лази Нанчићу. Мирнић се придружује Гавриловићевој констатацији да Милутиновић ради парцијалне теме и пише много малих радова, али верује да би Институт могао утицати на њега да се подухвати и рада на некој већој и озбиљнијој монографији.

С тим у вези др Петар Поповић каже да ће оријентација сваког сарадника Института, па и Косте Милутиновића, зависити колико од њега самог, тако и од програмске оријентације установе, па се стога не треба бојати да ће неко у Институту исцрпљивати свој рад на мањим прилозима.

Др Иштван Сели: тешко му је да говори о Милутиновићу јер његове радове не познаје. Он нема никаквог разлога да не верује др Славку Гавриловићу и др Јосипу Мирнићу, али исто тако ни др Новаковићу, др Поповићу и, коначно, рефера-

ту потписаном од уважених стручњака. После овакве дискусије, он се само плаши да би евентуалним доласком др Милутиновића у Институт тамо могли настати односи неповољни за мирну и стваралачку атмосферу. Но без обзира на то он је одлучио да се определи за реферат и да гласа за Милутиновићев избор у Институт.

Др Петар Поповић изражава уверење да разлике у гледиштима изнете овде о Милутиновићевом делу неће уопште утицати на личне и међуљудске односе у Институту и да радна атмосфера тамо неће бити поремећена. Ово мишљење др Поповића потврдили су и др Гавриловић и др Мирнић, изјављујући да је Коста Милутиновић погодан за сарадњу и пријатан у личним односима.

Др Бранислав Букуров је очекивао више потпуно формираних научника и боји се да ће се конкурс Института јавити само млађи још недовољно афирмисани науни радници (асистенти) и да је по среди неко непринципијелно утицање на људе да се не јављају на конкурс. Баш зато што се јавило мало формираних научника, а иначе због свог знања и познавања историје Војводине, Коста Милутиновић ће бити несумњиво од велике користи младом Историјском институту. Милутиновић је потпуно зрео да буде биран за саветника у Институту, а др Букуров се помало и чуди да он хоће да напусти једно сигурно место на Филозофском факултету у Задру и дође у једну установу која је на стакленим ногама, што се тиче материјалне обезбеђености. У сваком случају др Букуров ће гласати за Милутиновићев избор.

Др Петар Поповић оповргава сумње др Букурова око нечистих послова око конкурса. Он наводи пример двојице наших историчара (др Рајка Веселиновића и Николе Петровића) о чијем се доласку у Институт говорило, али који се из личних, породичних или неких других властитих разлога ипак нису одлучили да конкуришу. Никакве агитације и интервенције доиста није било.

После овог објашњења др Букуров изјављује да повлачи своју сумњу.

Чедомир Попов дао је кратко објашњење поводом мишљења др Букрова да Институт још није материјално обезбеђен. Он је рекао да се овај институт налази у положају као и друге сличне установе у Војводини, па и Југославији: ни једном самим оснивањем није за вечита времена обезбеђена егзистенција. Њихов опстанак и развој, зависиће пре свега, од њихових програма и научних резултата које остварују, а дабогме од материјалних могућности друштвених заједница које их издржавају.

На позив др Бошка Новаковића прешло се на гласање о избору др Косте Милутиновића.

Одлука: Са шест гласова за и два уздржана др Коста Милутиновић изабран је за научног саветника Института за историју Војводине. На дужност у Институт др Милутиновић биће постављен од 1. децембра 1968. с тим да му се допусти рад на Филозофском факултету у Задру до 1. фебруара 1969. године.

б/ Александар Форишковић за асистента.

Др Славко Гавриловић изјављује да он сматра Александра Форишковића човеком највеће ерудиције међу историчарима Војводине. Марљивим радом је постигао широко образовање, концепцијско гледање на прошлост. То су изванредни предуслови за даљи научни развитак. Комбинована са савесним истраживањима и минуциозним анализама, Форишковићева ерудиција даће ускоро трајне научне резултате. О баш оваквом правцу Форишковићевог развоја сведочи његов

свакодневни марљиви истраживачки рад у Архиву АПВ у Сремским Карловцима. Форишковић има и велико методолошко знање које је стекао код Радована Самарџића на студијама трећег степена. Ако не настану тешкоће објектине природе (неприступачност совјетских архива) Форишковић ће у догледно време завршити тезу. У случају оваквих тешкоћа Форишковић ће се морати определити за неку другу историографску тему. На основу свега што је изнето, др Гавриловић мисли да је Форишковић заслужио позитивнији реферат од овога који је добио, јер ће несумњиво бити један од најмаркантнијих сарадника Института.

Др Божидар Ковачек мисли да је насупрот брзописцу др Милутиновићу о коме се малочас говорило, Форишковић спороописац. Зато се његова права вредност и не може мерити волуменом његових радова. Једна од позитивних особина Форишковићевих је да он поседује један вредан научни ентузијазам који није замагљен некритичношћу према проблематици којом се бави. То показује његов рад о Сави Текелији која је најбоља синтеза написана о овој личности. Форишковић је научник са ставом и концепцијом, те ће Институт у њему добити корисног и вредног сарадника.

Др Петар Поповић је изненађен уздржаношћу реферата, будући да сви знамо Форишковића као способног, вредног и даровитог младог историчара. О њему најбоље мишљење има и средина у којој је до сада радио, а у првом реду његов досадашњи директор др Јорјо Тадић. Поред свих изнетих квалитета њега у наш Институт препоручује и његово звање магистра.

Др Стеван Јосифовић поставља питање зашто је Форишковић тако дуго студирао – око десет година.

Чедомир Попов објашњава да је Форишковић у тим годинама био једно време запослен, а да је и боловао.

После дискусије прешло се на гласање о кандидату.

Одлука: Александар Форишковић изабран је једногласно за асистента Института за изучавање историје Војводине. На дужност Форишковић ће бити постављен 1. новембра 1968. Др Петар Поповић известиће и формално Историјски институт у Београду о Форишковићевом избору у наш Институт.

ц/ Калман Чехак за асистента.

У вези са овим избором др Јосип Мирнић жели да покрене једно начелно питање којим ће бити обухваћени и остали кандидати који сада раде у Историјском архиву ПК СКС за Војводину. Реч је о људима са дугим радним стажом који у својој садашњој установи имају звање „Самосталног истраживача". То је звање високо у нашим установама – можда и у рангу ванредног професора. Сви ти људи имају преко 40 година живота и такво звање су и заслужили својим радом. То су важне ствари на које би и ова Комисија морала да обрати пажњу. Сви ови људи имају доста велики број радова: Чехак има доста објављене грађе, а и радова; Кецић је објавио преко хиљаду страница текста, Палић преко неколико радова, има и књигу о Албусу која би могла имати и ранг докторске тезе; Вег има радова. Сви дакле имају извесну афирмацију. Иступали су и на разним научним скуповима и симпозијумима. То је и референте повукло да их предложе изричито за асистенте. Они сада постављају питање, а Мирнић с њима дубоко дели мишљење, могу ли се сложити с тим да буду бирани само за асистенте. Они не желе да буду асистенти.

Били би и материјално и морално оштећени јер су сувише стари да буду бирани за асистенте. Зато Мирнић предлаже да буду изабрани за више стручне сараднике. Тада би имали исте плате као и сада, ако не и више а према њима би био учињен један хуман гест. За такав гест има основа и у закону и у рефератима.

Др Иштван Сели мисли да њихов избор у звање виших стручних сарадника неће бити баш тако лако. Основно питање је за која звања је конкурс расписан и за која су се они звања јавили.

Др Петар Поповић сматра да Мирнићев предлог води једном преседану, јер нас већ на првом кораку тера да одступимо од раније донетих одлука и усвојених критеријума. Ми смо се раније договорили да ћемо узимати само сараднике за научна звања а не и за стручна и да ћемо приликом сваког избора држати научне критерије врло високо.

Др Мирнић тврди да се не ради ниокаквом преседану. Само у овом случају је таква ситуација и она се касније неће понављати. Ми сада само имамо посла са групом зрелих научника који су до сада постигли високе научне резултате, а који нису стекли формалну квалификацију – докторат, само из објективних разлога.

Чедомир Попов оспорава Мирнићеву тврдњу да би избор четворице кандидата у звање вишег стручног сарадника био Законски основан, чак и да се без икакве резерве узму све тврдње о квалитетима и дометима поменутих кандидата. Ево зашто: данас заправо и не постоји ни један законски акт о организацији научног рада. Стари општи закон из 1958. престао је да важи још априла 1965, јер није благовремено усаглашен са новим Уставом. Људи су додуше у научним установама поступали по њему али ће зато морати да ревидирају све одлуке донете после његовог престанка, тј. после априла 1965. Поступати по том закону, данас кад сигуро знамо, да он не важи било би у најмању руку необазриво. Нови републички закон о организацији научног рада који треба да се донесе до краја ове године, у нацрту изричито каже да се у научној установи могу бирати и стручни радници, али „за вршење стручних послова у истраживачком раду". Познато је међутим да ми од Фонда за научни рад нисмо добили ни један динар за вршење стручних послова и да ће сви наши сарадници обављати искључиво научне послове.

Др Јосифовић и др Мирнић мисле да су ту у питању формалности преко којих се мирне душе може прећи.

Чедомир Попов, међутим мисли да би то била нека врста свесне малверзације и обмане Фонда за научни рад, на коју се сигурно нико од присутних не би тако лако одлучио. Ако већ треба да учинимо уступак онда бирајмо поменуте кандидате за научне сараднике, а они ће како су сами говорили, ускоро докторирати и тиме предухитрити ступање на снагу новог закона који овакав избор онемогућује.

Др Петар Поповић је рекао да то не долази у обзир, а Мирнић каже да нико не може гарантовати да ће ти људи у тако кратком року докторирати.

Др Бошко Новаковић мисли да је онда најбоље да не правимо никаква одступања од пређашње одлуке јер бисмо могли лако изгледати у најмању руку да смо непредострожни.

Др Сели понавља да се избор може вршити само за звања за кога је конкурс расписан. Мирнић тада предлаже да се поменутим кандидатима стаж проведен у

Историјском архиву ПК призна као стаж у научној установи да би добили већи лични доходак.

Ч. Попов објашњава да се то може регулисати будућим правилником о личним дохоцима Института.

Мирнић захтева да се његов предлог усвоји као препорука Матичне комисије Комисији за правилник о личним дохоцима, који ће бити састављен још на овој седници.

После краће размене мишљења, Матична комисија усвојила је Мирнићев захтев, па је он одустао од предлога да се Чехак, Кецић, Палић и Вег бирају за више стручне сараднике.

После тога Матична комисија одлучује да једновремено гласа за сва четири поменута кандидата, на основу предлога др Бошка Новаковића.

Одлука: Калман Чехак, Данило Кецић, Миленко Палић и Шандор Вег једногласно су изабрани за асистенте Института за историју Војводине. Постављање ове четворице асистената, обавиће се онда кад Институт добије финансијска средства за реализацију пројекта у изучавању историје радничког покрета и СКЈ, на коме ови људи раде.

Др Никола Гаћеша за научног сарадника.

Др Бошко Новаковић поставља питање овог избора уз констатацију да овде имамо пред собом један врло позитиван реферат и један сасвим јасан случај.

Др Петар Поповић додаје да је кандидат који се бира свима познат као изванредно приљежан, способан и честит научни радник и човек с којим је велико задовољство сарађивати.

Оцени др Поповића придружује се и др Гавриловић, па председавајући, пошто је случај сасвим јасан, позива одмах на гласање.

Одлука: Др Никола Гаћеша изабран је једногласно за научног сарадника Института за изучавање историје Војводине. На дужност се др Гаћеша поставља одмах, тј. 1. октобра 1968. године.

3. Разно:

Др Петар Поповић и Чедомир Попов дали су обавештење члановима Комисије о Уговору и другим условима за коришћење просторија у Вишој школи друштвено политичких наука (улица Сутјеска бр. 1), будућем Центру за политичке студије Војводине. Поред обавеза прихваћених Уговором, представници Института прихватили су и захтев власника просторија да се код нас у службу прими једна спремачица која је до сада била на раду у Вишој школи друштвено политичких наука. За узврат Институт ће добити пет врло лепих радних просторија, са једним ходником и санитарним чвором. Усељавање у просторије може почети одмах.

Чланови Комисије одобрили су склопљени Уговор и друге услове, повољно оценивши рад представника Института на решавању питања просторија.

Расписивање конкурса за радно место спремачице.

На предлог Петра Поповића Комисија је једногласно одлучила да се такав конкурс одмах распише. Ч. Попов објашњава да се конкурс не мора расписивати у штампи већ огласом на огласној табли у згради Више школе политичких наука.

Одлука: Одмах расписати конкурс за радно место спремачице и то објавом на огласној табли у згради у Сутјеској бр. 1.

ц/ Др Петар Поповић износи предлог да се два стална сарадника, која смо до сада изабрали и поставили на рад у Институту, кооптирају за чланове Матичне комисије којој сад предстоји још да донесе нормативне акте Института.

Др Мирнић мисли да није потребно њихово кооптирање у Матичну комисију већ да је довољно да ако се они укључе у рад комисије тих нормативних аката.

Чедомир Попов је уверен да је врло добро ако их кооптирамо баш у Матичну комисију, иако ће они радити и у посебним комисијама за писање ових аката. Пошто још не могу да се формирају самоуправни органи Института, добро је да оне сталне чланове које смо до сада изабрали и поставили укључимо у доношење свих меродавних одлука од животне важности за Институт. Такве меродавне одлуке доносе се баш у Матичној комисији. Зато не треба оклевати с њиховим кооптирањем јер ће управо њихов рад највише зависити од нормативних прописа који се овде донесу.

Одлука: др Богдан Брукнер и др Никола Гаћеша кооптирају се за чланове Комисије.

д/ Формирање Комисија за доношење нормативних прописа.

На предлог Чедомира Попова формирају се две комисије: за Статут и за Правилник о личним дохоцима.

Одлука: У Комисију за Статут именује се: др Петар Поповић (за председника), др Славко Гавриловић, др Никола Гаћеша, Чедомир Попов и Живан Живановић.

У Комисију за правилник о личним дохоцима именују се: др Јосип Мирнић (за председника), др Божидар Ковачек, др Богдан Брукнер, Александар Ђорђевић и Хелена Мехдјих.

е/ Др Петар Поповић информише Комисију да управа Института предвиђа радни договор са свим руководиоцима пројеката и појединим сарадницима Института о закључивању уговора за почетак рада и финансирања усвојених научних пројеката. Комисија одобрава ову иницијативу и ажурност управе Института. Седница је закључена у 14,15. часова.

Председник	Записничар
Матичне комисије	секретар Матичне комисије
(Др Бошко Новаковић), с.р.	(Чедомир Попов) с.р.

ЗАПИСНИК

Вођен на Шестој седници Матичне комисије Института за изучавање историје Војводине, одржаној 14. октобра 1968. у присуству свих чланова, осим Бранислава Букурова.

Седница је почела у 10,10 часова.

Дневни ред:

1/ Усвајање Записника са претходне седнице.

У вези са записником др Бошко Новаковић жели да изнесе један предлог и да саопшти један свој утисак. Прво, предлаже да се и на будућим седницама Матичне комисије, иако је њен рад при крају, као и у раду Института, уведе пракса реферисања о извршеним одлукама и закључцима са предходне седнице. Тим се не само контролише рад извршних органа Института, већ се стиче и најбољи увид у његов целокупни рад и у остварљивост усвојених решења. Друго, др Новаковић сматра да су записници са седница Матичне комисије пример како их треба водити и у факултетским органима, а и у будућим органима Института. Само помоћу овако исцрпних, а истовремено прегледних и прецизних записника, може се добити права слика о раду тих органа и о деловању целе установе. Он мисли да и то на овој седници треба констатовати.

Др Јосип Мирнић сматра да је записник са претходне седнице заиста исцрпан, али није баш сигуран да га је требало баш тако водити. Он не каже да је записник нетачан, или да је у њега ушло и нешто што на седници није речено. Проблем је у томе што није ни могло ући све: из записника се не осећа атмосфера и штимунг у којима су поједини судови и оцене изрицани, па овако огољени могу оставити погрешан утисак о току седнице. Тако на пример из записника произилази да су се само Славко Гавриловић и он изјашњавали негативно о др Кости Милутиновићу, а међутим било је и других реплика које записничар није могао да ухвати. Да ствар буде гора после се тај записник износи и на јавност, иако би све оно што је речено на седници Матичне комисије требало да буде наша интерна ствар. Због свега тога Мирнић каже да би он своју дискусију написао да ће оно готово у целини бити унета у записник. По његовом мишљењу записник би ипак требало водити мало сажетије и у општијим констатацијама.

Др Петар Поповић се слаже с Мирнићем да у записник не може да уђе баш све, јер ми немамо ни магнетофон, нити стенографа. Али он мисли да су и поред тога записници са наших седница врло добри, да је у њих записничар унео оно што је најбитније и да баш овакво вођење записника ваља наставити, јер само тако можемо добити потпуну слику о раду Матичне комисије.

Чедомир Попов не жели да брани свој записник нити сматра да је савршен. Он је још на другој седници Комисије кад је одлучено за опширнији записник скренуо пажњу на немогућност да се у њега унесе све и да ће то бити помало и субјективан избор онога што на седницама буде речено. Једино што сада може рећи то је да се својски трудио да приликом тога избора буде што поузданији и што објективнији. Иначе, он се не слаже са Мирнићем да треба зазирати од онога што је на седницама речено. Наравно ми не морамо правити рекламу у јавности наших

седница, али све оно што је до сада речено на седницама Матичне комисије било је и принципијелно и поштено, па се од тога не морамо ни стидети.

Одлука: Усваја се записник са пете седнице Матичне комисије.

2/ Др Никола Гавриловић – избор научног сарадника Института.

Указујући на јавност и одређеност реферата о др Николи Гавриловићу, др Бошко Новаковић позива присутне референте да и усмено изложе своје ставове о овом кандидату, уколико то сматрају за потребно.

Др Славко Гавриловић понавља оно што је у реферату написано – да он сматра Николу Гавриловића врло корисним будућим чланом Института. Зато што се определио за једно ретко обрађивану и мало познату проблематику, зато што познаје солидно неколико језика и зато што је врло озбиљно схватио шансу која му се овога пута пружила за несметани научни и стваралачки рад, шансу коју раније није имао, он ће сигурно доста допринети раду Института. Једино што би хтео да објасни то је у погледу звања за које се др Никола Гариловић предлаже. Он се на конкурс јавио за звање вишег научног сарадника. Пажљиво прегледавши његове радове референтска комисија је заузела став да га они пре свега својим обимом и квантитетом још не квалификују за тако високо звање. Др Никола Гавриловић има тезу која није публикована и неколико мањих научних радова објављених у периодичним публикацијама. По високим критеријумима који се примењују на нашем факултету, а и у овој Комисији, референти су били мишљења да је то довољно управо за звање научног сарадника па га за њега и препоручују.

У крађим дискусијама са наводима др Славка Гавриловића сложили су се др Петар Поповић и др Бошко Новаковић, па је извршено гласање.

Одлука: Др Никола Гавриловић изабран је једногласно за научног сарадника Института, а на дужност ће бити постављен 1. новембра 1968.

3/ Разно:

а/ Др Петар Поповић и Чедомир Попов упознали су Матичну комисију са остваривањем одлука претходне седнице и констатовали да су све одлуке извршене, осим свечаног отварања Института, која је померена са 12. на 19. октобар. Ово померање извршено је због продавнице намештаја која није могла благовремено да испоручи купљену робу. Пропуст је учињен и са стране администрације, јер Коста Милутиновић и Александар Форишковић и њихове установе нису још званично обавештене о избору у наш Институт нити о датумима постављања. Тај пропуст биће одмах отклоњен.

Чедомир Попов известио је Комисију о набавкама намештаја која је извршена и на коју је утрошено до дана ове седнице око 16.000 нових динара.

Др Бошко Новаковић је саопштио да ће, због одласка у Врање бити одсутан приликом свечаног отварања Института, али да ће га заменити продекан др Радослав Чурић који ће у име Факултета, као оснивача одржати уводну реч.

б/ Комисија је препоручила да се убрза рад на доношењу нормативних аката Института, које би требало завршити у току новембра т.г.

Председник Матичне комисије
Др Бошко Новаковић, с.р.

Записничар Матичне комисије
стручни секретар
Чедомир Попов, с.р.

Aleksandar Kasaš
The History Department Novi Sad

MINUTES OF THE COMMITTEE FOR FOUNDING THE INSTITUTE FOR STUDIES OF THE HISTORY OF VOJVODINA FOUR DECADES AGO

SUMMARY

Around the middle of the 1960s scientific, political and other needs arose in Novi Sad to found the Institute for Studies of the History of Vojvodina with the principal goal to, not only develop the science of history in the province, but also to arrive at a scientific synthesis of the history of Vojvodina, from the prehistoric to the modern times, through various monographies, by publishing topical anthologies of archive materials, by archeological excavations etc. At the time, despite the fact that there was a History Department at the Faculty of Philosophy in Belgrade, the idea came about to form a committee with the objective of founding the Institute for Studies of the History of Vojvodina. This paper presents notes of this Committee as a contribution to the history of historiography in Vojvodina.

ИСТОРИОГРАФИЈА

HISTORIOGRAPHY

УДК 323.15(=112.2)(497.113):930(497.11)
94(=112.2)(497.113):930

Михаел Антоловић
Педагошки факултет Сомбор

СРПСКА ИСТОРИОГРАФИЈА О НЕМЦИМА У ВОЈВОДИНИ[1]*

Сажетак: Рад представља покушај критичког вредновања досадашњих резултата српске историографије о Немцима у Војводини. Поред најзначајнијих историографских радова у раду су анализирани и поједини публицистички списи од важности за ову тему.

Кључне речи: српска историографија, Немци, Војводина.

Прошлост Немаца на просторима Војводине, упркос њиховој бројности и утицају који су имали на укупан историјски развитак овог подручја од времена њиховог досељавања у 18. веку све до средине 20. столећа, дуго је времена била изван непосредног видокруга српске историографије. Попут историографија западноевропских земаља чији је пример следила, и српска историјска наука је током последња два столећа највећим делом била усредсређена на српску државу и нацију. Одатле је и мањинска проблематика постала легитиман предмет историјског истраживања знатно касније, тек по окончању Другог светског рата. Незаинтересованост историјске науке за националне мањине била је одређена околношћу да је традиционална политичка историографија, усмерена превасходно на изучавање националне државе и њених односа са другим државама и нацијама, у читавом међуратном периоду задржала убедљиву превагу над осталим историографским жанровима који су се, управо у то време, борили за своје место у академском свету. За националне мањине, као уосталом и за било које друге „маргиналне" теме које данас изазивају дужну пажњу историчара, попут менталитета и приватног живота људи у прошлости, доњих друштвених слојева, жена, мањинских друштвених и културних група…, није било интересовања нити простора у академској историографији.[2] Ширење интересовања историчара на бројна раније запостављена подручја живота људи у прошлости

1 * Захваљујем се др Владимиру Гајгеру (*Vladimir Geiger*), научном саветнику Хрватског института за повијест у Загребу, на корисним примедбама и саветима које ми је упутио приликом писања овог чланка.

2 Georg G. Iggers, *Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert. Ein kritischer Überblick im internationalen Zusammenhang*, Göttingen 2007, стр. 63.

које је наступило током друге половине 20. века отворило је могућност да историјска наука, поред осталога, у хоризонт својих истраживања постави и проблем националних мањина. Српска историографија је, делећи овај заједнички европски тренд, имала и одређене посебности садржане првенствено у чињеници да је током већег дела 20. столећа (1918–1991) представљала део југословенске историографије. Идејни и друштвени процеси током постојања двеју југословенских држава давали су тон развоју српске историографије у одабиру истраживачких тема, преовлађујућим концептима и методолошким усмерењима. Као „национална наука" историја је у међуратном периоду у значајној мери била функционализована у циљу грађења заједничког општејугословенског идентитета нове југословенске државе. Током постојања социјалистичке Југославије, будући под будном присмотром комунистичке партије, историографија је изучавању прошлости „југословенских народа и народности" приступала са марксистичких позиција усмеравајући значајан део својих интересовања ка историји радничког покрета, Народноослободилачког рата и социјалистичке револуције. Опште обележје развоја српске и југословенске историографије током 20. века јесте њена изложеност снажним политичким и идеолошким притисцима и стављање под својеврсни надзор заинтересованих, у првом реду политичких, структура моћи.[3] У таквим околностима, сасвим је разумљиво да поједина питања све до краја постојања југословенске државе нису била историографски расветљена. Једну од таквих „историографских белина" представљала је и историја Немаца у Војводини, с обзиром да јој међуратна историографија није посветила значајнију пажњу, док после Другог светског рата није било „популарно" писати о Немцима будући да би се у том случају свакако морало одговорити и на питање о њиховој послератној судбини.

Целокупна српска историографија о војвођанским Немцима може се поделити у два временски неједнака периода – током постојања социјалистичке Југославије (1945–1991) и од њеног распада до данас (1991–2008). У нашем раду указаћемо на радове најзначајнијих аутора који су изучавали историју Немаца у Војводини док ћемо, потом, анализирати и дела историчара којима ова тема није представљала главно поље истраживачких интересовања али који су, ипак, дали значајан допринос њеном бољем познавању. Коначно, покушаћемо да се осврнемо и на публициситичке списе који су се појавили током последње деценије будући да, иако не представљају научна дела, утичу на колективне историјске представе у далеко већој мери него научна историографија. Истовремено, публицистички радови

3 Вид.: Ђорђе Станковић, Љубодраг Димић, *Историографија под надзором. Прилози историји историографије*, I–II, Београд 1996; Коста Николић, *Прошлост без историје. Полемике у југословенској историографији 1961–1991. Главни токови*, Београд 2003.

сведоче, понајчешће, о ономе о чему историографија још увек није дала коначан суд.

Током постојања социјалистичке Југославије српска историографија је посветила свега две монографије историји Немаца у Војводини које су уз монографију словеначког историчара Душана Бибера – *Нацизам и Немци у Југославији 1933–1941,*[4] представљале готово све што је југословенска историографија имала да каже о овом питању. Реч је о радовима Јосипа Мирнића и Петра Качавенде којима је заједничко да су настала на трагу партијске историографије и поставки који је изнео Бибер. У њима је, на различите начине и у неједнакој мери, присутна политичка интенција да се послератна судбина Немаца у Војводини рационализује и оправда њиховом делатношћу уочи Другог светског рата и током њега. Овим, међутим, престаје свака сличност између радова ове двојице историчара. Монографија Јосипа Мирнића – *Немци у Бачкој у Другом светском рату*,[5] представља хеуристички снажно утемељено дело које почива на богатој изворној грађи из домаћих и страних архива. Исто се односи и на литературу, будући да је аутор искористио готово све што је у то време било објављено. Премда је у средишту Мирнићевог разматрања период Другог светског рата, он је у уводном делу значајну пажњу посветио главним политичким и друштвеним процесима који су обележили живот немачке мањине не само у Бачкој него и у Војводини током међуратног периода. Своју експликацију Мирнић је довео до октобра 1944, тј. до евакуације немачког живља и ослобођења Војводине, док судбину преосталих Немаца у Бачкој током месеци који су уследили до окончања ратнх збивања у мају наредне године није узимао у разматрање. На тај начин, његово дело у хронолошком погледу није доведено до краја а најтрауматичнија епизода историје бачких Немаца остала је историографски нерасветљена. Поред поменуте монографије, Мирнић је једно своје краће саопштење посветио регрутовању бачких Немаца у јединице СС-а,[6] док одређене податке о немачкој мањини садрже и његови радови посвећени систему мађарске окупације Бачке и Барање, као и анализи положаја Војводине у контексту збивања на простору Југославије током ратне 1943. године.[7]

4 Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, Ljubljana 1966.

5 Josip Mirnić, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, Novi Sad 1974.

6 Josip Mirnić, *The Enlistment of Volksdeutschers from the Bačka Region in the Waffen-SS*, in: *The Third Reich and the Yugoslavia 1933–1945*, Belgrade 1977.

7 *Систем фашистичке окупације у Бачкој и Барањи: мађарска окупација југословенских земаља*, Зборник за друштвене науке МС, 35 (1963), стр. 5–62; *Vojvodina u sistemu odnosa unutar Narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije u Jugoslaviji 1943*, Istraživanja, 8 (1979), стр. 205–227.

Дело Петра Качавенде – *Немци у Југославији 1918–1945*,[8] представља неуспели историографски покушај да се на веома ограниченом простору синтетички представи прошлост немачке мањине од насељавања Немаца у 18. веку до завршетка Другог светског рата, што чини садржај првог дела његове књиге (стр. 7–69). У другом, документарном делу, аутор у виду прилога доноси 36 докумената који треба да илуструју његове оцене о држању немачке мањине током Другог светског рата. Качавендином делу може се изнети низ примедби различитог карактера. У првом реду, оно је веома претенциозно конципирано са намером да пружи целовит поглед на историјски развој Немаца у Југославији. У томе аутор није успео, будући да наслов рада не одговара његовом стварном садржају. Оно што пада у очи јесте Качавендино површно познавање проблематике о којој је одлучио да пише синтетички рад, слаба упућеност у литературу и изворе, као и низ генерализација изразито идеолошког карактера. У целини, Качавендино дело представља неуспелу компилацију поменутих Биберових и Мирнићевих радове те насумице изабране немачке историографске литературе, будући да су му непозната дела немачких аутора која су незаобилазна за ову тему (*H. U. Wehler, H. Sundhaussen, F. Gottas, J. V. Senz…*). Оно што такође одликује Качавендин рад јесте изразита тенденциозност при тумачењу појединих историјских феномена која на моменте остаје на нивоу дневне политичке пропагандистике.[9] Претенциозност у наслову рада понајвише долази до изражаја у његовој структури – Качавенда је највише простора у својој књизи посветио Немцима у Банату током Другог светског рата, активност немачке мањине у другим југословенским покрајинама је тек овлаш споменута док су Немци на простору Словеније готово у потпуности изостављени. Посебну некомпетентност аутор је испољио на чињеничком нивоу будући да је његово дело препуно фактографских нетачности. Ипак, одређену вредност књиге представља селективан одабир докумената који донекле могу бити од користи истраживачу.[10]

8 Petar Kačavenda, *Nemci u Jugoslaviji 1918–1945*, Beograd 1991.

9 Примера ради, у закључку свога рада Качавенда тврди да је „Културбунд у Југославији био оријентисан на непосредно стварање 'немачке подунавске државе', па је тиме била мотивисана целокупна његова активност. Овакав однос добро је дошао онима који су покушавали **– и сада покушавају – да правдају Трећи рајх и посебно фолксдојчере после Другог светског рата** (подвукао М. А.)". Исто, стр. 68.

10 Качавендина књига, осим што је изазвала веома негативне реакције у подунавскошвапској штампи, наишла је и на веома лошу критику од стране једног од најбољих познавалаца историје Немаца на југословенском подручју – Владимира Гајгера. Вид. његову критику у: *Časopis za suvremenu povijest,* 25, 1 (1993), стр. 216–218.

Током 90-их година прошлог века историја Немаца у Војводини привукла је интересовање двојице српских историчара млађе генерације. Реч је о Бранку Бешлину и Зорану Јањетовићу који су у више својих радова на нов и непристрасан начин – *sine ira et studio,* приступили изучавању слабо познатих питања из прошлости немачке мањине у Војводини и Југославији. На тај начин, обогаћена су историјска знања о политичком, економском, друштвеном и културном развоју војвођанских Немаца. Лишена идеолошких запрека које су давале тон писању старије генерације историчара, историја подунавских Шваба[11] је, захваљујући радовима Бешлина и Јањетовића, стављена у шири контекст југословенске и европске историје.

Бранко Бешлин је у својој монографији – *Весник тра̄гедије. Немачка шта̄мпа у Војводини 1933–1941*,[12] историографски расветлио раније готово у потпуности непознато питање периодике немачке националне мањине на територији Војводине. Упркос хронолошким границама у наслову Бешлинове књиге, он је дао анализу немачке штампе у Војводини у целом међуратном периоду пратећи њен развитак у кратким цртама од њених почетака у 18. столећу. Оно што карактерише Бешлиново дело јесте сагледавање немачке штампе у контексту укупне немачке мањинске политике у Војводини. Следећи овај методолошки поступак Бешлин је успео да покаже промене у немачкој штампи као последице политичких процеса који су се одвијали међу припадницима немачке мањине као и у њеним односима са југословенским властима. Извршивши минуциозну анализу све расположиве немачке штампе Бешлин је указао на њено богатство и на значај који она има као историјски извор. Ово посебно стога што се управо помоћу штампе може надоместити оскудност изворне архивске грађе везане за Немце у Војводини у међуратном периоду. Књига представља неопходан водич кроз, иначе, веома развијену и многобројну немачку штампу при чему су у њој многа питања, попут католичких и протестантских гласила, први пут постала предмет историографске анализе. Ово се у још већој мери односи на

11 Појам „Подунавске Швабе" настао је почетком 20-их година прошлог столећа у академским круговима Вајмарске Немачке са циљем да означи онај део припадника немачког народа који су настањивали просторе угарског дела некадашње Аустроугарске монархије а који су се након њеног распада, као дијаспора, нашли у државама-наследницама: Краљевини СХС, Мађарској и Румунији. Први су овај израз 1922/1923. употребили немачки географ Херман Ридигер (*Hermann Rüdiger*) и његов колега са Универзитета у Грацу, Роберт Зигер (*Robert Sieger*). Вид.: Anton Tafferner, *Donauschwäbische Wissenschaft*, у: Josef Volkmar Senz (hrsg.), *Donauschwäbische Lehrer- und Forschungsarbeit. 25 Jahre ADL: 1947–1972*, München 1973, стр. 74–77.

12 Branko Bešlin, *Vesnik tragedije. Nemačka štampa u Vojvodini 1933–1941. godine*, Novi Sad – Sremski Karlovci 2001.

немачке културне и привредне часописе који су до појаве Бешлинове студије били *tabula rasa* не само за српске историчаре него су остали изван видокруга и српске германистике. Поред поменуте монографије, ваља указати и на краћи Бешлинов спис научно-популарног карактера – *Насељавање Немаца у Војводину*.[13] Представљајући у основним цртама „херојско доба" историје подунавских Шваба, аутор је пружио синтетски преглед њихове колонизације на просторе јужне Угарске, што је тема која није била посебно обрађивана у српској историографији. Одатле проистиче и вредност ове публикације коју одликују прегледност, информативност и подстицајност ка новим истраживањима.

Бранко Бешлин је историји Немаца у Војводини посветио и више чланака и расправа у којима се бави различитим питањима, а посебно се истиче прегледни рад – *Немци у Војводини 1918–1941*, где су на језгровит и садржајан начин истакнути доминантни политички, друштвени, привредни и културни процеси који су детерминисали живот немачке мањине у међуратном периоду.[14] При томе, рад је заснован на обиљу литературе те, истовремено, он представља и солидан пресек стања српске и немачке историографије о Немцима у Војводини до почетка 90-их година 20. века. Поред више радова у којима се Бешлин бави појединим питањима везаним за немачку мањинску штампу у Војводини те чланак о историографији о Немцима у југоисточној Европи,[15] нарочито треба истаћи његов рад посвећен најутицајнијем писцу подунавских Шваба – Адаму-Милеру Гутенбруну.[16] Гутенбрунов књижевни рад те његов утицај на национално буђење и политичко организовање својих сународника у Бачкој и Банату били су у потпуности непознати српској историографији. Поред осталог, Бешлин је у раду указао

13 Бранко Бешлин, *Насељавање Немаца у Војводину*, Нови Сад 2007. Ова богато илустрована књижица првобитно је објављена на немачком језику – *Die Ansiedlung der Deutschen in der Wojwodina*, Novi Sad 2006, док је као предложак за оба издања послужио чланак намењен наставницим историје – *Насељавање Немаца у Војводину,* Настава и историја, 4 (2005), стр. 25–38.

14 Branko Bešlin, *Nemci u Vojvodini 1918–1941*, Tokovi istorije, 1–4, (1999), str. 207–239.

15 *Културно-просветни часописи Немаца у Војводини између два светска рата*, Зборник МС за историју, 52 (1995), стр. 155–169; *Der Landwirt (Die Landpost) – часопис за пољопривреду и задругарство Немаца у Краљевини Југославији*, Зборник МС за историју, 53 (1996), стр. 161–169; *Немачка католичка штампа у Војводини и њен спор са националсоцијалистима 1935–1941. године*, Зборник МС за историју, 59–60 (1999), стр. 107–123; *Немци у средњој и југоисточној Европи – историја, привреда, право, језик*, Зборник МС за историју, 58 (1998), стр. 233–245.

16 *Два историјска романа о Подунавским Швабама*, Истраживања, 15 (2004), стр. 183–211.

на књижевне паралеле и на могуће међусобне утицаје Гутенбруна и Милоша Црњанског, што представља посебну вредност будући да ово питање раније није било покретано у науци.

Први српски историчар који је покушао да научно сагледа положај припадника немачке мањине у Југославији након Другог светског рата био је Зоран Јањетовић. Отварајући једну готово у потпуности табуисану тему српске и југословенске историографије своја истраживања саопштио је у раду под насловом – *Између Хитлера и Тита. Нестанак војвођанских Немаца*.[17] Пионирски по свом карактеру, Јањетовићев рад је наишао на позитивне критике у иностранству, док је у Србији остао недовољно запажен чак и унутар заједнице академских историчара. Оно што карактерише Јањетовићев приступ јесте акрибичност у погледу извора, с обзиром на то да је консултовао све изворе који су му били доступни, опрезност у њиховој критици те објективност и уравнотеженост приликом доношења закључака. Посебну одлику Јањетовићевог метода представља чињеница да је судбину војвођанских Немаца сместио у европски контекст поредећи је са историјским искуством немачких мањина у другим земљама централне, источне и југоисточне Европе. Премда у своме средишту нема непосредно историју Немаца у Војводини, Јањетовићева књига посвећена проблему одштете жртвама нацизма у односима СФРЈ и СР Немачке – *Од Аушвица до Бријуна,* својеврсни је наставак претходног дела будући да је питање имовине некадашњих припадника немачке мањине трајно током дугог периода оптерећивало међусобне односе двеју држава.[18] Синтетички, пак, поглед на историју југословенских Немаца у међуратном раздобљу Јањетовић је дао у својој монографији посвећеној националним мањинама у Краљевини СХС/Југославији – *Деца цареви, пастрчад краљева*.[19]

Поред поменутих монографских дела, различитим аспектима из прошлости Немаца на подручју данашње Војводине посвећено је мноштво Јањетовићевих чланака у којима се бави историјом Немаца у међуратном и поратном периоду. Изузетак су чланци посвећени међусобним односима Немаца и Срба у Војводини те расправа о специфичном менталитету и карактерологији подунавских Шваба који, услед самог тематског оквира,

17 Zoran Janjetović, *Between Hitler and Tito. The Disappearance of the Vojvodina Germans*, Belgrade 2000. Књига је доживела и друго издање, такође на енглеском језику, у Београду 2005. године.

18 Zoran Janjetović, *Od Auschwitza do Brijuna. Pitanje odštete žrtvama nacizma u jugoslavensko-zapadnonjemačkim odnosima*, Zagreb 2007.

19 Zoran Janjetović, *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*, Beograd 2005.

захватају раздобље од непуна три столећа – од 18. до средине 20. века.[20] Својом важношћу истичу се Јањетовићеви чланци посвећени односу Вајмарске републике према немачкој мањини у Југославији, нацификацији војвођанских Немаца и њиховом учешћу у земљовласничкој структури Војводине.[21] У радовима који се односе на време након Другог светског рата, Јањетовић је покушао да одговори на различита, у ранијој историографији у потпуности необрађена питања попут укупног положаја Немаца у Југославији, њиховог одвођења на принудни рад у СССР, успостављању логора за немачки живаљ, карактеру и условима под којим су припадници немачке мањине напуштали југословенску државу и др.[22]

Поред наведених радова Јосипа Мирнића, Петра Качавенде, Бранка Бешлина и Зорана Јањетовића који су у целини посвећени Немцима у Војводини и Југославији, поједини српски историчари су се спорадично дотицали различитих питања везаних за прошлост Немаца на овом простору. Реч је углавном о радовима мањег обима или пак синтетским прегледима у којима се, поред осталог, одређена пажња поклања и историји Немаца у Војводини. Радови из ове групе јесу различитог карактера, настали су у дугачком периоду по окончању Првог светског рата до данас и њихови аутори нису искључиво историчари.

Вредан прилог познавању прошлости Немаца у Срему представља монографија Радослава Марковића о Инђији у Срему[23] док анализу његових радова посвећених економским односима српског и немачког станов-

20 *Odnosi Srba i Nemaca u Vojvodini XVIII–XX vek*, Tokovi istorije, 1–2, 1996, стр. 55–70; *Срби и Немци у Војводини и мађаризација*, Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама, Београд 1998, стр. 115–131; *Die Konflikte zwischen Serben und Donauschwaben*, Südostforschungen, 58 (1999), стр. 119–168; *Duhovni profil vojvođanskih Švaba*, Tokovi istorije, 1–2 (2000), стр. 55–67.

21 *Vajmarska republika i nemačka manjina u Jugoslaviji*, Tokovi istorije, 1–4 (1998), стр. 140–155; *O nacifikaciji vojvođanskih Švaba*, Tokovi istorije, 1–4 (1999), стр. 240–260; *О ширењу земљопоседа војвођанских Немаца између два светска рата*, Годишњак за друштвену историју, 1–3 (1998), стр. 101–111.

22 *Прилог проучавању положаја фолксдојчера у Југославији 1944–1948*, Историја 20. века, 1 (1996), стр. 143–152; *Депортација војвођанских Немаца на принудни рад у Совјетски Савез крајем 1944. и почетком 1945. године,* ЈИЧ, 1 (1997), стр. 157–168; *The Disappearance of the Germans From Yugoslavia: expulsion or emigration?*, Tokovi istorije, 1–2 (2003), стр. 73–89; *Nemice u logorima za folksdojčere u Vojvodini 1944–1948*, Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka. 2, Položaj žene kao merilo modernizacije (ur. Latinka Perović), Beograd 1998, стр. 496–504; *Odlazak vojvođanskih Švaba – proterivanje ili iseljavanje*, Tokovi istorije, 3–4 (1997), стр. 111–117; *O državljanstvu jugoslovenskih Nemaca*, Tokovi istorije, 1–2 (2002), стр. 25–35.

23 Радослав Марковић, *Инђија. Прилог за проучавање насеља у Војводини*, Нови Сад 1923.

ништва у Срему садржи прегледни чланак Љубомира Иванчевића.[24] Тротомна синтеза Душана Поповића о Србима у Војводини доноси понешто података и о насељавању немачког становништва у 18. веку.[25] Исто се односи и на многобројне радове академика Славка Гавриловића посвећене историји Срема и појединих сремских насеља[26] док се непосредно на Немце односе његова два прилога посвећена њиховом насељавању у Руму те њиховом бројчаном стању у Бачкој и Срему.[27] Колонизацијом Немаца на просторе данашње Војводине бавио се у неколико својих радова и Лазар Ћелап.[28] Опште аспекте колонизације Подунавља у 18. веку анализирао је Никола Петровић[29] док је од изузетне користи обиман чланак Мирка Митровића посвећен насељавању Војводине од 18. до 20. века.[30] Оно што одликује Митровићев текст јесте сажето и јасно излагање те исцрпна библиографија радова који се односе на колонизацију Војводине. На тему насељавања Војводине најопсежније дело синтетског карактера представља рад Борислава Јанкулова – *Прегled колонизације Војводине у 18. и 19. веку*.[31] Иако није писан на основу изворне архивске грађе, рад је заснован на богатој мађарској и немачкој литератури те је и данас незаобилазно дело и

24 Љубомир Иванчевић, *Економска борба Срба и Немаца у радовима Радослава Марковића*, Зборник МС за друштвене науке, 6 (1953), стр. 47–58.

25 Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини,* I–III, Нови Сад 1990 (2. издање).

26 Славко Гавриловић, *Рума – трговиште у Срему 1718–1848/49*, Нови Сад 1969; Исти, *Ириg – трговиште у Срему 1687–1849*, Нови Сад – Ириг 1994; Исти, *Грађа за привредну и друштвену историју Срема почетком 19. столећа*, Нови Сад 1958; Исти, *Срем од краја 17. до средине 18. века*, Нови Сад 1979; Исти, *Срем, Банат и Бачка од краја 18. до средине 19. века*, Зборник за историју МС, 6 (1972), стр. 9–26; Исти, *Привредне и друштвене прилике у Инђији 1746–1849*, Годишњак Филозофског факултетау Новом Саду (1961). Исти, *Шид и шидско властелинство 1699–1849*, Зборник МС за друштвене науке, 16 (1958), стр. 36–52; Исти, *Bilješke Josipa Hajnocija o Srijemu 1789. godine*, Starine JAZU, 53 (1966), стр. 175–189.

27 *Насељавање Немаца у Руму у време Јосифа II*, Зборник за историју МС, 11 (1975), стр. 118–126; *Статистички подаци о Словацима и Немцима у Бачкој и Срему 1818. године*, Зборник за историју МС, 4 (1971), стр. 119–120.

28 *Прилоg проучавању колонизације Војводине крајем 18. века*, Зборник МС за друштвене науке, 29 (1961), стр. 79–88; *Колонизација Немаца у данашњој Војводини 1790–1792*, Зборник МС за друштвене науке, 32–33 (1962), стр. 115–123; *Постанак Француштала као ратарскоg насеља у Земуну*, Задружни архив, 7 (1959), стр. 165–172.

29 Nikola Petrović, *O nekim otvorenim i spornim pitanjima kolonizacije srednjeg Podunavlja u XVIII veku*, JIČ, 1–2 (1976), стр. 19–45.

30 Mirko Mitrović, *Naseljavanje i kolonizacija Vojvodine 1690–1945*, Godišnjak Društva istoričara Vojvodine, 1982, стр. 195–247.

31 Borislav Jankulov, *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku*, Novi Sad 1961.

полазиште за свако даље изучавање насељавања и миграција у целини, па тако и када је реч о колонизацији немачког живља.

Када је реч о Немцима на простору јужне Угарске у 19. веку, ситуација је у потпуности другачија будући да постоји свега неколико наслова који се, и то парцијално, односе на ову тему. Иако револуција 1848/49. и српски покрет у Угарској представљају једну од „великих тема" српске историографије, она готово да уопште није посветила пажњу улози и држању немачког становништва током, у много чему пресудних, револуционарних збивања. У својим монографским радовима о устанку Срба у Војводини, односно српском покрету у Срему током револуције 1848/49, Васа Богданов и Славко Гавриловић узгред помињу и немачки живаљ.[32] Упркос томе, радови ове двојице историчара заједно са неколико чланака Даке Поповића, Лазара Ћелапа, Светолика Суботића и Косте Петровића, посвећених појединим градовима у Војводини за време Револуције, представљају и даље незаобилазну литературу за познавање положаја и ставова немачког становништва у јужној Угарској током револуције 1848/49. године.[33]

Поред наведених дела ваља указати на још неколико радова који, поред осталог, доносе одређена сазнања о Немцима у јужној Угарској у 19. веку. Међу њима, својим значајем, истиче се монографија Арпада Лебла који је, анализирајући образовање грађанских странака у Војводини крајем 19. и почетком 20. века, одређену пажњу посветио и буђењу националне свести немачког становништва те формирању прве немачке политичке партије.[34] Оно што даје тон Лебловом писању јесте данас већ превазиђени методолошки приступ који се заснива на поставкама тзв. марксистичке историографије. Упркос томе, на нивоу хеуристике и фактографије реч је о добро утемељеном и веома корисном делу. Важни подаци о бројчаном кретању становништва Војводине и његовој националној, верској и имовинској структури током друге половине 18. и прве половине 19. века садржани су у

32 Васа Богданов, *Устанак Срба у Војводини и мађарска револуција 1848. и 1849*, Суботица 1929; Славко Гавриловић, *Срем пре и у току српског народног покрета 1848–1849*, Београд, Ваљево 1997. (2. допуњено издање)

33 Дака Поповић, *Панчево у српском покрету 1848–1849*, Нови Сад 1954. Исти, *Војвођански градови у буни 1848–49.* Зборник МС за друштвене науке, 6 (1954), стр. 5–46. и 8 (1954), стр. 16–41; Исти, *Војвођански градови у буни 1848–49. (Земун)*, Зборник МС за друштвене науке, 10 (1955), стр. 33–51 и 11 (1955), стр. 39–54; Лазар Ћелап, *Земун у српском покрету 1848–1849*, Нови Сад 1960; Светолик Суботић, *Бела Црква у догађајима из 1848/49*, Зборник МС за друштвене науке, 27 (1960), стр. 91–122; Коста Петровић, *Како су бирани народни посланици за Мајску и Септембарску скупштину 1848*, *Прилози за политичку, културну и привредну историје Војводине*, 5 (1954), стр. 39–44.

34 Arpad Lebl, *Građanske političke stranke u Vojvodini 1887–1914,* Novi Sad 1979.

раду Антала Хегедиша и Катарине Чобановић – *Демографска и аграрна статистика Војводине 1767–1867*.[35] Заједно са чланком Золтана Ђереа, који анализира демографске промене на простору Војводине почетком 20. века условљене масовним исељавањем становништва, дело А. Хегедиша и К. Чобановић може да послужи као корисна надопуна Лебловом писању.[36] Ђереов рад, иако представља синтетичан поглед на феномен емиграције, поред осталога, доноси и вредна запажања о исељавању и бројном кретању немачког становништва.

О различитим аспектима живота немачке мањине у Војводини у међуратном периоду постоји више радова, углавном мањег обима. У раду посвећеном „Банатској републици" Тома Миленковић указује и на расположење немачког становништва према новим српским/југословенским властима 1918/1919. године.[37] Невелик спис Јована Дурмана посвећен је феномену развијеног задругарства међу војвођанским Немцима.[38] У домен економске историје спадају и радови Николе Гаћеше који је у склопу разматрања аграрне реформе и колонизације у Бачкој, Банату и Срему после Првог светског рата одређену пажњу посветио и месту и улози немачког становништва у овим процесима. Поред његове три монографије, посебну важност завређује његов чланак о Немцима у аграрној реформи и власништву обрадивог земљишта у Војводини.[39] Општи поглед на друштвене карактеристике немачке мањине у Војводини у периоду 1918–1929. дао је Горан Николић у свом магистарском раду.[40] Иако је писан са социолошког становишта, Николићев рад представља солидну синтезу у којој је коришћена различита литература и која доноси обиље података везаних за удео немачке мањине у друштвеној структури Војводине, њен културни и

35 Antal Hegediš, Katarina Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767–1867*, Novi Sad, 1991.

36 Золтан Ђере, *Исељавање из Торонталске, Бачко-бодрошке и Сремске жупаније у периоду од 1900. до 1910. године*, Истраживања, 13 (1990), стр. 165–178.

37 Тома Миленковић, *Банатска република и мађарски комесаријат у Банату* (31. октобар 1918 – 20. фебруар 1919), Зборник МС за историју, 32 (1985), стр. 99–142.

38 Јован Дурман, *Задругарство Немаца у Југославији до Другог светског рата*, Нови Сад 1954.

39 Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918–1941*, Нови Сад 1968; Исти, *Аграрна реформа и колонизација у Банату 1918–1941*, Нови Сад 1972; Исти, *Аграрна реформа и колонизација у Срему 1918–1941,* Нови Сад 1975; Исти, *Немци у аграрној реформи и власништву обрадивог земљишта у Војводини 1919–1941*, Зборник за историју МС, 13 (1976), стр. 71–94.

40 Goran Nikolić, *Nemačka nacionalna manjina u Vojvodini 1918–1929*, magistarski rad u rukopisu, Pravni fakultet, Novi Sad, 1992.

образовни ниво, учешће у економском животу и друга питања. Поред поменутог рада, Николић се у два краћа текста осврнуо на Немце у Војводини у међуратном периоду као и на њихово судбину након Другог светског рата.[41] Проблем односа власти, односно појединих значајних политичких партија, према националним мањинама у Војводини током постојања Краљевине СХС били су предмет разматрања Богумила Храбака и Љубомирке Кркљуш.[42] Премда у њиховим радовима није реч искључиво о немачкој мањини, они садрже значајне податке о перцепцији њихових захтева те о месту које су имали у политичким концепцијама Радикалне, Демократске и Самосталне демократске странке. Сличног је карактера и чланак Драгана Тешића посвећен односу војних структура Краљевине Југославије према националним мањинама у годинама пред Други светски рат. Због своје бројности али и снажних веза са својом матицом, немачка мањина је изазивала велико подозрење југословенских војних власти.[43] Иако не третирају непосредно немачку мањину у Војводини, неколико чланака Александра Касаша доносе вредне податке о расположењу немачког живља током друге половине 30-их година.[44] Када је, пак, реч о културном и просветном аспекту немачке мањине у међуратном периоду, вредна пажње је расправа Бранислава Глигоријевића о настави на мањинским језицима у Војводини,[45] док значајне податке доносе синтетички радови Љубодрага Димића и Биљане Шимуновић-Бешлин посвећени културној, односно просветној

41 Goran Nikolić, *Nemci u Vojvodini između dva svetska rata – formiranje nacionalnog identiteta*, у: Nenad Stefanović (ur.), *Jedan svet na Dunavu. Razgovori i komentari*, Beograd 2003 (пето издање), стр. 139–158; Goran Nikolić, *Život nakon skidanja sa krsta*, у: Исто, стр. 172–176.

42 Богумил Храбак, *Демократска и Самостална демократска странка у Војводини 1919–1928. о националним мањинама*, Зборник МС за историју, 34 (1986), стр. 157–191; Љубомирка Кркљуш, *Радикална и демократска штампа у Војводини о националном питању 1919–1929*, Зборник МС за историју, 36 (1987), стр. 57–89.

43 Dragan Tešić, *Vojska Kraljevine Jugoslavije i nacionalne manjine u godinama uoči Aprilskog rata*, Istorija 20. veka, 2 (1996), стр. 75–91.

44 Aleksandar Kasaš, *Vojvođanska javnost i Minhenski sporazum*, Минхенскиот договор и југословенските и чехословачките народи, Скопје 1980, стр. 379–389; Исти, *Antiratna aktivnost napredne vojvođanske omladine u godinama uoči Šeste pokrajinske konferencije KPJ za Vojvodinu*, Istraživanja, стр. 67–77.

45 Бранислав Глигоријевић, *О настави на језицима народности у Војводини 1919–1929*, Зборник за историју МС, 5 (1972), стр. 55–83.

политици у Краљевини Југославији.[46] Иако делови у којима се говори и немачкој мањини у Војводини чине незнатан део обе монографије, њихова важност огледа се првенствено у томе што је немачка мањинска културно-просветна политика уклопљена у општи југословенски контекст. Посебну занимљивост представља чланак Сандре Недимовић посвећен немачким римокатоличким организацијама у Апатину, будући да је писан на основу тзв. „усмене историје" (*Oral History*).[47]

Држање немачке мањине током Другог светског рата тематизовано је у неколико радова, који се најчешће односе на ширу ратну проблематику. Такви су радови Божидара Ивковића о економској експлоатацији Баната од стране окупаторских власти, о уништавању Јевреја и пљачки њихове имовине те о радним и концентрационим логорима у Банату.[48] Тему логора обрађује у својој монографији и Бранислав Попов Миша који, међутим, не остаје увек на очекиваном нивоу објективности.[49] Слободан Милошевић, историчар из Београда, аутор је рада о квислиншким снагама у Банату током Другог светског рата[50] док проблем учешћа припадника немачке националне мањине у борбама против народноослободилачког покрета разматра Антун Милетић. Од значаја је поменути и Милетићев рад посвећен организованом пресељавању и евакуацији Немаца из Славоније и Срема,[51] као и чланак Р. Митровића о односу немачког становништва

46 Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије (1918–1941)*, I–III, Београд 1997; Биљана Шимуновић-Бешлин, *Просветна политика у Дунавској бановини (1929–1941)*, Нови Сад 2007.

47 Sandra Nedimović, Marienbund *i* Christusjugend *u Apatinu od 1935. do 1944. godine*, Petničke sveske, br. 55, *Usmena prošlost – istraživanja društvene istorije*. Zbornik radova, Valjevo 2004, стр. 19–37.

48 Božidar Ivković, *Neki metodi ekonomske politike i privredne pljačke okupatora u Banatu 1941–1944*, у: *Vojvodina 1941–1944*, Novi Sad 1967, стр. 175–200; Исти, *Уништење Јевреја и пљачка њихове имовине у Банату 1941–1944*, Токови револуције, 1 (1967), стр. 373–402; Исти, *Затвори, концентрациони и радни логори у Банату 1941–1944 : примене фашистичких метода геноцида*, Зборник за друштвене науке МС, 39 (1964), стр. 108–134.

49 Branislav Popov Miša, *Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941–1944*, Beograd – Novi Sad 1992.

50 Slobodan D. Milošević, *Kvislinške snage u Banatu u službi nemačkog okupatora 1941–1944. godine*, Vojno-istorijski glasnik, 1 (1979), стр. 139–153.

51 Antun Miletić, *Vojne formacije Folksdojčera u borbi protiv NOP-a na nemačkoj okupacionoj teritoriji NDH (1941–1944)*, Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje, 11 (1974), str. 91–115; Isti, *Preseljenje i evakuacija folksdojčera iz Srema i Slavonije 1942–1944*, Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje, 12 (1975), стр. 15–22.

према Јеврејима.[52] Текст Зорана Жилетића о војвођанским Немцима током Другог светског рата, писан у форми политичке публицистике, не заслужује знатнију пажњу историчара.[53]

Када је реч о судбини немачке мањине у Војводини након Другог светског рата, поред већ поменутих радова Зорана Јањетовића, неопходно је указати на волуминозно дело Николе Гаћеше о послератној аграрној реформи и колонизацији 1945–1948.[54] као и на монографију Јелене Попов посвећену Народном фронту у Војводини.[55] Чланак Стевана Мачковића посвећен логорисању немачког становништва у Секићу,[56] те рад Бојана Дражића о демографским променама и колонизацији на подручју Апатина,[57] иако невеликог обима, садрже вредне податке будући да се у њима пише из локалне перспективе. Феномен логора за немачки живаљ у Гакову и Крушевљу као и заштита здравља притворених логораша привукли су пажњу Бранислава Даниловића који је овим темама посветио два своја рада.[58] Иако по струци није историчар, Даниловић је на основу грађе Историјског архива у Сомбору пружио вредне податке о животу у логорима као и о хигијенским и здравственим приликама које су у њима владале. Недостаци дела јесу методолошког и концептуалног карактера јер су аутору промакли важни историографски радови који би његово излагање сместили у јаснији историјски контекст. Но, упркос наведеним мањкавостима, Даниловићева дела су значајан допринос бољем познавању ове дуго времена прећуткиване појаве у историји поратне Војводине.

Одређене податке везане за немачко становништво садрже и монографије појединих места у Војводини. Оно што карактерише радове ове врсте јесте да они нису историографски у строгом смислу речи него се налазе негде између историографије, публицистике и књижевности. Ово

52 R. Mitrović, *Sudbina Jevreja u krajevima gde su folksdojčeri preuzeli vlast aprila 1941*, Zbornik, 2, Jevrejski istorijski muzej, Beograd 1973, стр. 265–273.

53 Zoran Žiletić, *Nemci u Vojvodini i Drugi svetski rat*, у: Nenad Stefanović (ur.), *Нав. дело*, стр. 159–171.

54 Nikola L. Gaćeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–1948*, Novi Sad 1984.

55 Јелена Попов, *Народни фронт у Војводини 1944–1953*, Нови Сад 1986.

56 Stevan Mačković, *Logor za Nemce u Sekiću*, Ex Panonnia, 8 (2004), стр. 16–26.

57 Bojan Dražić, *Demografske promene i agrarna reforma u Apatinu 1945–46*, Petničke sveske, br. 52, Mali čovek i velika istorija – istraživanja društvene istorije. Zbornik radova, Valjevo 2002, стр. 117–133.

58 Branislav Danilović, *Zaštita zdravlja stanovništva u Somborskom okrugu (1944–1947),* Sombor 2006; Исти, *Gakovo i Kruševlje – logori za Podunavske Švabe u Bačkoj (1945–1947. godine),* Sombor 2007.

првенствено стога што њихови аутори по правилу нису историчари а у методолошком смислу ове монографије понајчешће имају карактер хроника или, пак, романсираних приповести о прошлости одређеног насеља. У највећем броју случајева ови радови нису писани са научним апаратом док значајан део казивања почива на сећањима савременика и њиховим казивањима. С обзиром да готово да нема града и насеља у Војводини које нема неку врсту овакве монографије, упућујемо на два библиографска прегледа у којима су, једним делом, пописани радови ове врсте.[59]

Током последње деценије прошлог века, прошлост Немаца у Војводини постала је предмет интересовања и појединих српских књижевника и публициста. Романом Миодрага Матицког – *Иду Немци,* прекинуто је вишедеценијско ћутање и скренута је пажња српске јавности на судбину Немаца у Војводини након Другог светског рата.[60] Како је реч о књижевном делу, оно је превасходно историјски извор за време у којем је настало, док на нивоу фактографије и тумачења оно обилује разним историјским непрецизностима и погрешкама. Од нешто већег значаја за историографију је дело новинара Слободана Маричића – *Суседи, џелати, жртве,* посвећено историји немачке мањине у Југославији.[61] У првом реду, Маричићево дело носи све одлике публицистичког писања историје – насупрот питком стилу њему се може изнети низ суштинских приговора који се своде на недовољну упућеност аутора у тему којом се бави. Одатле, Маричићев рад врви од фактографских нетачности, неаргументованих тврдњи као и правописних погрешака. У целини, значај ове површне књиге понајпре се састоји у томе што је допринела обнављању интересовања за једну запостављену историографску тему.[62] Другачији по своме приступу јесте зборник разговора и коментара са неколико истакнутих припадника некадашње немачке мањине који су се током Другог светског рата, односно по његовом окончању, иселили из Југославије. Књигу је приредио новинар Ненад Стефановић под

59 Миленко Бељански, *Сто књиīа и књижица Миленка Бељанскоī: библиоīрафија*, Сомбор 1996; Милан Дрча, *Досадашњи резулшаши и задаци издавачке делашносши војвођанске исшориоīрафије с посебним освршом на едицију „Војводина у борби", за период НОБ-а и револуције*, Истраживања, 13 (1990), стр. 243–247.

60 Миодраг Матицки, *Иду Немци*, Београд 1994.

61 Slobodan Maričić, *Susedi, dželati, žrtve. Folksdojčeri u Jugoslaviji*, Beograd – Pančevo 1995.

62 Маричићево дело је подвргао минуциозној критици један од најбољих познавалаца подунавскошвапске литературе Антон Шерер. Вид.: Anton Scherer*, Irrtümer, Manipulationen und Fälschungen im neuesten Werk über die Deutschen in Jugoslawien*, Graz 1997. На Маричићеве многобројне пропусте указао је и Владимир Гајгер: *Časopis za suvremenu povijest*, 27, 2 (1995), стр. 335–343.

насловом *Један свет на Дунаву*.[63] Сећања некадашњих житеља Војводине пропраћена су концизним прегледом историје подунавских Шваба из пера Горана Николића и Зорана Жилетића. Текстове Николића и Жилетића објављене у овој књизи већ смо критички вредновали док за зборник у целини можемо рећи да носи одлике мемоарске и аутобиографске литературе те га као таквог треба и читати. Сличног карактера јесте и двотомни зборник сећања под уредништвом Надежде Радовић – *Дунавске Швабице,* који доноси исповести „обичних жена" о њиховим животима у међуратној, ратној и поратној Војводини.[64] Посебну вредност прикупљених сећања чини њихова непретенциозност и сликовитост док богатством детаља представљају прворазредни извор за реконструкцију некадашњег система вредности, менталитета и индивудуалне „слике света". Утолико, реч је о значајним сведочанствима за културну историју те историју тзв. приватног живота.

На самом крају, сматрамо да је вредан помена и часопис под називом – *Fenster: poverenje, pomirenje, poštenje*, који од 2003. издаје Немачко удружење за добросуседске односе у Сремским Карловцима. Под уредништвом Стјепана Седера на страницама овог листа објављен је низ занимљивих прилога о различитим аспектима историје немачког народа на просторима Војводине, његовим односима са другим етничким заједницама и међусобним културним прожимањима.

Преглед историографских и публицистичких радова на које смо указали извесно не представља исцрпну библиографију написа о Немцима у Војводини на српском језику. Међутим, настојали смо да критички вреднујемо оне радове који се у целини односе на поменуту тему као и радове који у склопу шире проблематике осветљавају поједина питања из прошлости Немаца у Војводини. У том смислу, сматрамо да је оправдано устврдити да подунавске Швабе као истраживачка тема нису промакле пажњи српских историчара али да многим важним питањима њихове историје српска историографија није посветила одговарајуће интересовање. Истовремено, досадашњи резултати српске историографије о Немцима у Војводини представљају солидну основу и путоказ за даља истраживања историјског развоја ове, у науци релативно запостављене, етничке заједнице.

63 Nenad Stefanović, *Нав. дело*. Књига је у периоду 1996–2007. штампана у 7 издања на српском језику док је, у међувремену, преведена и на немачки и енглески језик. Вид. критички осврт Владимира Гајгера: *Tko je kriv za genocid nad Podunavskim Nijemcima? Ili o najnovijem srbijanskom prikazu sudbine Folksdojčera u Titovoj Jugoslaviji,* Časopis za suvremenu povijesti, 29, 2 (1997), стр. 389–398.

64 Nadežda Radović (ur.), *Dunavske Švabice*, I–II, Beograd – Veternik 2001.

Mihael Antolović
Faculty of Pedagogy Sombor

SERBIAN HISTORIOGRAPHY ON GERMANS IN VOJVODINA

SUMMARY

Focused on the state and the nation, the Serbian historiography did not pay any significant attention to studying the pasts of different minority ethnic groups including the history of Germans in Vojvodina. Although there are several articles and short papers, which entirely or partially treat certain issues related to Germans in Vojvodina, the Serbian historiography has, so far, dedicated only four monographic pieces to this subject. The works in question are the ones by Josip Mirnić, Petar Kačavenda, Branko Bešlin, and Zoran Janjetović. Works by Mirnić and Kačavenda were written with more or less expressed ideological bias, whereas Bešlin and Janjetović tried to give an objective and balanced representation in their works – *sine ira et studio*, about the history of the German ethnic minority in Vojvodina. During the 90s of the last century, the interest in the history of Germans in Vojvodina was renewed, which was manifested in an increased number of journalistic, literary, and historiographical papers dedicated to the topic which was forgotten for a long time.

УДК 94(497.1)"1941/1945":930(497.11)
355.48(497.1)"1944/1945":930(497.11)

Предраг Вајагић
Бачка Паланка

ИСТОРИОГРАФИЈА О СРЕМСКОМ ФРОНТУ

Сажетак: Рад даје приказ објављене историографске грађе која се бави дешавањима на Сремском фронту током 1944/45. године указујући на једно од противречних питања из наше блиске прошлости. Сремски фронт представља одређену историјску контроверзу која се отвара у последњој деценији XX века, када њоме почињу да се баве многи књижевници, историчари и публицисти. Кључна питања на која се траже одговори јесу број погинулих и оправданост постојања Сремског фронта.

Кључне речи: Сремски фронт, Други светски рат, НОБ, историографија.

Двадесети век нам оставља низ противречних и осетљивих питања које треба размотрити, при чему се јављају одређене врсте неслагања у интерпретацији историјских догађаја и закључака који из њих произлазе. Понекад су те противречности чисто академске, између два историчара или две историјске школе, али врло често оне знају прерасти у отворену поделу друштва у којем живимо. Та питања су осетљива због тога што се односе на посебно болне, трагичне и понижавајуће периоде прошлости нашег народа. Управо у таквој атмосфери се врло лако јављају историјске контроверзе. Једна од њих јесте Сремски фронт.

Сремски фронт има своје место у објављеној историографској грађи, али, са друге стране, треба осветлити и његово место у историјској прошлости нашег народа. Приступ историјским дешавањима на Сремском фронту мењао се пратећи савремена дешавања и покушавајући да прикаже праву истину; у том процесу долазило је и до злоупотреба чији су циљеви биле ревизије досадашњих истина.

Највише речи о догађајима на Сремском фронту написано је у монографијама борбених јединица које су у њему учествовале, као и у зборницима сећања бораца тих јединица. Те монографије је тешко и побројати, с обзиром на то да је борбених јединица било много, а да је у послератној историографској публицистици била устаљена пракса да се о свакој од њих

обавезно напише монографија која је излазила у едицији штампаној од стране Југословенске народне армије. То је била шематски писана литература, која је обухватала опис значајних дешавања током борбеног пута одређене јединице од њеног оснивања па све до краја рата, а важно место су заузимала дешавања током борби на Сремском фронту.

Проблем код такве врсте литературе јесте одсуство било каквог научног апарата. Цео ток излагања заснован је на субјективности писца, који је најчешће био члан јединице о којој се монографија пише а у време њеног настанка обично је имао висок чин у ЈНА. Одштампане, ове књиге би проналазиле своја места у домовима и библиотекама по местима СФРЈ где су се налазиле веће касарне. Субјективни описи личних доживљаја током борби никада нису доводили у питање оправданост Сремског фронта, исправност поступака на њему везаних за ланац командовања, одговорност за неуспехе. Једноставно речено, било каква сумња и критичко разматрање нису постојали.

Реч неуспех суштински је била забрањена за коришћење у тим монографијама. До успеха се долазило великим напорима и губицима, али циљ је увек био остварен. Приче о борбама у Срему биле су део целине која је требало да врши васпитну и образовну улогу младим генерацијама које су стасавале у сенци догађаја НОР-а из којег је проистекла нова комунистичка Југославија.

Са монографијама везаним за Сремски фронт нешто је другачије. Најзначајна од ових монографија сигуно јесте *Сремски фронт 1944 –1945*[1] чији су аутори Љубивоје Пајовић, Душан Узелац и Милован Џелебџић. Први од њих заузимао је високо место команданта артиљеријске бригаде, што је носило једно другачије лично искуство и сагледавање догађаја. У одабиру ратних извештаја може се наћи мноштво доказа о сразмерама страдања у борби, о проблемима са којима се сусрела Југословенска армија, а наређења о борбеним операцијама повезана су са извештајима о степену њихове успешности. Из свега овога произлази једна врста наговештаја дешавања сагледана очима обичног војника. Монографија је богата фотографском грађом која одсликава командни кадар сукобљених страна, слике из непосредне борбе и живота у првим линијама фронта. Картографски је обрађена свака фаза борби почевши од приказа немачких утврђених линија на Сремском фронту, до завршних борби за ослобођење земље. Оно што још вреди истаћи, у вези са овом монографијом, јесте чињеница да аутори не издвајају Сремски фронт него га сагледавају као целину јединственог фронта у Југославији.

1 Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Џелебџић, *Сремски фронт 1944–1945*, БИГЗ, Београд 1979.

Више учесника описало је борбе у којима су учествовали, тако што су написали монографије које хронолошки прате дешавања на Сремском фронту. Овој литератури заједничко је то што су догађаји разматрани на исти начин, уз мале разлике у њиховом опису. Ту пре свега мислимо на дела *У рововима Сремског фронта* Милорада Гончина,[2] *На Сремском фронту* Миладина Стевановића,[3] *170 дана на Сремском фронту* Јована Радовановића,[4] *Сремски фронт* Драгољуба Тмушића.[5] Значај наведених дела је у томе што су написана у првом лицу, виђењем непосредних учесника догађаја. Њиховом компаративном анализом долазимо до ситних детаља који су скривени у архивским документима или великим историјским студијама.

Са војно-политичког аспекта питање Сремског фронта најбоље је обрадио Обрад Бјелица у својој студији *Југословенски фронт и односи са савезницима 1944–1945* која је последње значајније дело написано о овој теми.[6] Аутор Бјелица је такође био актер борби на месту команданта одељења. Приликом писања студије користио је обимне изворе, претежно првог реда, затим сећања многих савременика.

Обрад Бјелица је успео да токове врло компликованих војно-политичких ситуација обради на жив и приступачан начин, да читаоцу држи пажњу уводећи га у драматичне догађаје. Анализира услове настанка фронта, који ставља као карику у ланац целокупног савезничког фронта према фашистичкој Немачкој. Посебно скреће пажњу на историјски значај Срема. Према његовом мишљењу, Сремски фронт се није могао избећи. Да га нису створиле снаге НОВЈ-а, створили би га други, пре свега Црвена армија, која није могла да ризикује и дође у опасну ситуацију да буде нападнута у Мађарској, што би имало велике последица на питање самосталности нове Југославије. Фронт је чувао ослобођени Београд, а борбама на њему јединице Југословенске армије постале су равноправан савезник у антихитлеровској коалицији.

Детаљно је описан прелаз са партизанских на фронтална дејства, уз мишљење да су губици могли бити мањи да се у многобројним ситуацијама

2 Милорад Гончин, *У рововима Сремског фронта*, ВИНЦ, Београд 1988.

3 Миладин Стевановић, *На Сремском фронту,* Културни центар Горњег Милановца, 1985.

4 Јован Радовановић, *170 дана на Сремском фронт: моји другови пролетери*, Сова, Београд 1995.

5 Драгољуб Тмушић, *Сремски фронт 23. X 1944. – 12. IV 1945*, Дневник, Нови Сад 1987.

6 Обрад Бјелица, *Југословенски фронт и односи са савезницима 1944. – 1945*, Мидим принт, Београд 1995.

адекватније поступило у ангажовању људи и средстава. И Бјелица такође Сремски фронт сагледава као саставни део целокупног фронта у Југославији, којем је циљ било спречавање повлачења Немачке Групе армија „Е" које је требало да капитулирају на нашој територији. Посебну пажњу обратио је на односе и сарадњу са западним савезницима и прати их све до њиховог заоштравања, до момента када јединице Југословенске армије избију на италијанско-аустријску границу.

Монографија садржи обимну фактографију, податке и информације из свих области борбених дејстава, живота, рада и свестране сарадње са становништвом која је развијена у самој борби. Описана је обука и школовање командног кадра и бораца на линијама Сремског фронта. Текст је пропраћен бројним шемама, факсимилима, ратним фотографијама, што га чини посебо интересантним. Писан је хронолошки, стручно, са обиљем детаља. На тај начин критички су обрађени наведени догађаји, пресецајући битне моменте током завршне фазе рата на тлу Југославије и односа са савезницима. Синтезом познатих ставова и достигнућа проблематику дешавања на Сремском фронту осветлио је низом нових елемената и чињеница, дајући научни допринос сагледавању Другог светског рата у Југославији.

У мемоарским делима Сремским фронтом бави се једино Угљеша Крстић који доноси своје виђење, виђење из угла једног од оних бораца који су присилно мобилисани у редове НОВЈ-а након ослобођења Србије и Београда. Током рата он је припадао Равногорској омладини, да би затим био мобилисан и упућен као борац Артиљеријске бригаде 1. пролетерске дивизије у Срем. Верно дочарава атмосферу која је владала међу београдском омладином која се нашла у првим линијама фронта. Описује борбе у којима је учествовао, као и дешавања чији је сведок био. Из његових речи се може сагледати проблематика неадекватног односа командног кадра према ситуацији на фронту која је најчешће била узрок великих губитака. Он осуђује слање младића из Србије у борбу без претходне војничке обуке, стављајући то у раван са планираним и смишљеним злочином према Србији који назива „црвеним терором". Своје мемоаре осмислио је као хронику живота и смрти, у виду виртуелног дијалога између предака и потомака, као преплитање садашњости Сремског фронта са догађајима и друштвеним процесима који су проистекли из ње или су јој непосредно претходили.

Мемоари *На Сремском фронту затишије* објављени су у марту 2004, постхумно,[7] и имају вредност у томе што доносе описе догађаја о којима се

7 Угљеша Крстић је преминуо 2002. године, књигу је објавила његова ћерка Аника Крстић: Угљеша Крстић, *На Сремском фронту затишије. Хроника живота и смрти*, Вајат, Београд 2004.

мало знало, а долазе после деценија јавних или прећутаних забрана, самоцензуре или идеологизованих погледа на све оно што се око нас збивало, када није било могуће исказати стварну различитост погледа и критичко преиспитивање онога што се догађало током Другог светског рата и непосредно после њега.

Зарад стварне самоспознаје и онога што зовемо одговорност и помирење, зарад критичког мишљења, књиге попут ове су врло битне. На велику жалост данас готово да и нема оних који би их из угла сведока могли написати, и та историја ће остати таква, ненаписана.

Од високих команданата јединица Југословенске армије своја сећања оставили су команданти армија Пеко Дапчевић и Коста Нађ. У свом делу *Како смо водили рат*[8] генерал Дапчевић са стручне стране анализира прелазак са партизанског начина ратовања на фронтални. У тој анализи он део одговорности за тешкоће које су том приликом настале пребацује на врховног команданта Ј. Б. Тита који је код својих команданата инсистирао да током рата по сваку цену избегавају фронталне борбе са непријатељем. Такође су велики губици проузроковани и техничком инфериорношћу јединица Југословенске армије према непријатељу.

Према генералу Дапчевићу битка на Сремском фронту била је битка за Београд, јер су се веома јаке снаге Немаца укопале на дубини од око сто километара од главног града. Јачину Немаца он сагледава из чињенице да су они чак једанаест пута успевали да пробију партизанске линије и крену ка Београду, али увек су бивали враћени на првобитне положаје. Борбе су биле тешке јер наши борци нису имали искуства у оваквим сукобима, а у току је било и пренаоружавање и попуна јединица, што су по њему били додатни разлози за губитке.

Међутим, према мишљењу других високих старешина, управо је Пеко Дапчевић крив за неуспешно командовање 1. југословенском армијом на Сремском фронту. Тако мисли генерал Љубодраг Ђурић, који у своје мемоаре преноси сећање на један послератни сусрет Тита и генерала ЈНА. Током тог разговора неколико генерала оценило је да Дапчевић није зналачки руководио тим борбама што је довело до погибије преко 30.000 младих бораца из Србије. Такође, Ђурић отворено казује да је Сремски фронт био масакр необучених бораца.[9]

Негативан став према Сремском фронту имао је и генерал Радивоје Јовановић Брадоња, који је такође сматрао да Сремски фронт није био неопходан, да га је требало по сваку цену избећи неприхватањем фронталне

8 Пеко Дапчевић, *Како смо водили рат*, СКЗ, Београд 1956.

9 Љубодраг Ђурић, *Сећања на људе и догађаје*, Рад, Београд 1989.

борбе, тако што би се непријатељ заобишао. То мишљење преноси генерал Ђоко Јованић у својој исповести датој новинару Милану Шарцу, а која је објављена после његове смрти у недељнику *НИН*.[10] Према генералу Јованићу Сремски фронт је био нужан и потребан, и он се не слаже с мишљењем да је то било жртвовање младића из Србије. Другог решења није било, рат се морао завршити. Црвена армија је пружала помоћ у борбама, али се Југославија морала сама ослободити, а, да би се то остварило, људи су морали бити мобилисани. Војничка обука новомобилисаних је била у складу са могућностима у ратним ситуацијама.

Генерал Павле Јакшић у својим мемоарима *Над успоменама* преноси коментаре високог партијског руководиоца Андрије Хебранга који је замерао Титу да га више занима поправка Белог двора него дешавања на Сремском фронту. Он оптужује и поједине високе партијске и државне руководиоце да су се више бавили ловом на драгоцености по краљевским резиденцијама и вилама на Дедињу, него припремама бораца и штабова за фронтални рововски рат на Сремском фронту.[11]

У синтезама југословенске историје питању Сремског фронта поклањало се више или мање пажње. У највећем броју случајева само се констатују дешавања на њему, у склопу завршних борби за ослобођење Југославије, избагавањем давања било каквих судова и оцена.

Ипак, вреди поменути разматрања професора Бранка Петрановића који у својој троделној *Историји Југославије 1918–1988*. истиче да се на Сремском фронту НОВЈ сусрела са једним новим начином рата, фронталним сукобима и рововским ратом. На овом фронту борци НОВЈ су се сусрели са артиљеријским двобојима и позиционом борбом, са јединицама које су попуњене новим борачким кадром, још голобрадим младићима, невичним ратовању, без војне спреме и обуке, баченим у гротло борби које су збуњивале и старе борце партизанских јединица. То је довело до масовног страдања бораца у условима ратовања за које они нису били припремљени. Према проф. Петрановићу број погинулих на Сремском фронту није тачно утврђен. Историографија је користила бројку од 30.000 погинулих, али ту цифру оспоравају команданти НОВЈ, сматрајући да није погинуло више од 10.000 бораца. Он такође износи и чињеницу да постоје команданти

10 Милан Шарац, *Смрт у Срему (Исповест генерала Ђоке Јованића)*, НИН, бр. 2598, 12. X 2000.

11 Павле Јакшић, *Над успоменама*, Рад, Београд 1990.

јединица НОВЈ из тог времена који отварају и питање целисходности Сремског фронта, али не наводи њихова имена.[12]

Четири године касније, у својој књизи *Србија у Другом светском рату 1939–1945*, професор Петрановић одлази корак даље тврдњом да су покушаји утврђивања погинулих на Сремском фронту дали цифру од 15.000 бораца, уз оцену да је „Сремски фронт у црно завио Србију".

Затим покушава да оцени Титову улогу, сматрајући да је он највероватније ради реномеа НОВЈ желео да Сремски фронт држе југословенске јединице, без обзира што нису биле припремљене за такву врсту ратовања. Такође износи претпоставку да је напредовање задржано како снаге НОВЈ, са српске стране, не би упале у НДХ и како ослобођење не би било слично ономе из 1918. године. У случају напредовања постојала је опасност да се сударе снаге две непомирљиве стране. Офанзивни поход НОВЈ могао би сличити окупацији која је долазила из Србије. Но продор НОВЈ на запад земље био је неостварив без подршке Црвене армије која је у јануару и фебруару 1945. године била стратешки везана борбама између Будимпеште и Балатона. Осим тога, она није могла ићи даље, на запад Југославије, од утврђене линије која је била договорена између Стаљина и Черчила у Москви, октобра 1944. године. Тек због стања великих фронтова, претпоставке за пробој Сремског фронта створене су почетком априла 1945. године. Тако су партизанске снаге од октобра 1944. до априла 1945. године морале да се задрже на утврђеним положајима у Срему, углавном у рововском рату, умртвљене, ако се изузме немачка противофанзива и противодговор јединица Југословенске армије јануара 1945. године, када се фронт усталио око Шида.

Наређење Генералштаба за пробој Сремског фронта издато је 9. априла 1945. године. Офанзива Југословенске армије предузета је у време када је Црвена армија већ продрла у Аустрију, чиме је одступница немачких трупа из Југославије била доведена у питање.

Износи се и цифра мобилисаних људи у Србији после ослобођења Србије и Београда, коју професор Петрановић процењује на 300.000 бораца рођених између 1912. и 1927. године. До ове бројке се дошло анализом говора на оснивачком конгресу КП Србије, где је Бранко Нешковић истакао да се позиву на мобилизацију одазвало око 250.000 људи, од чега је из борбених јединица дезертирало њих око 7.000, а на позив се није одазвало око 25.000 људи.[13]

12 Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918–1988*, том II, Просвета, Београд 1988, 422.

13 Бранко Петрановић, *Србија у Другом светском рату 1939–1945*, ВИНЦ, Београд 1992, 645–647.

Сама анализа ових ставова професора Петрановића говори нам о процесу померања ставова у нашој историографији, до којег се дошло распадом СФРЈ и нестанком једнопартијског система.

Публициста Васа Казимировић у својој књизи *Србија и Југославија 1914–1945.* дотиче се теме Сремског фронта у више наврата. При мобилизацији у редове НОВЈ вршена је категоризација људства, па су тако лица, која су сматрана припадницима покрета Драже Михаиловића или његовим симпатизерима, слата на Сремски фронт где су добијала најтеже задатке, попут чишћења минских поља.[14]

Према Казимировићу, у борбама на Сремском фронту погинуло је више од 30.000 људи, те због толиких губитака он поставља питање целисходности тих борби. У Сремском фронту он види Титову тежњу да НОВЈ на овај начин ојача свој реноме у земљи и свету. Победа која је остварена била је Пирова, с обзиром да су губици 1. и 3. југословенске армије били ужасни. Обе армије су имале око 36% избачених бораца из строја. Да су партизански стратези блокирали границу дуж Мађарске и линију Дравоград – Вараждин, било би сачувано више хиљада младих живота. За најодговорније именује Тита, начелника Генералштаба Арсу Јовановића, као и команданте армија Пека Дапчевића и Косту Нађа. Немци су у априлу и мају намеравали да се предају западним савезницима, док је циљ партизанских стратега био да се непријатељ што пре сломи без обзира на жртве. Тактика је, према Казимировићу, требало да буде чекање коначног слома Немачке, а до тад „дејствовати крајње опрезно, више вешто, а мање исхитрено, да би се сачувало што више младих живота".[15]

У делима објављеним последњих неколико година, занимљиво је мишљење историчара Душана Т. Батаковића који у својој књизи *Нова историја српског народа* наводи да је Титов главни циљ био и остао сламање „великосрпске хегемоније", те да је сходно остварењу тога требало казнити Србију. То кажњавање започело је уласком јединица Црвене армије, након чега је уследила масовна мобилизација српске омладине послате на Сремски фронт, у војвођанску равницу, где је у стратешки непотребним јуришима на утврђене немачке положаје погинуло преко 10.000 младића из угледних српских породица које су новим властима биле сумњиве. Ова страдања највише су погодила српску омладину.[16]

14 Васа Казимировић, *Србија и Југославија 1914–1945*, том IV, Призма, Крагујевац 1995, 1364.

15 Исто, 1370.

16 Душан Т. Батаковић, *Нова историја српског народа*, Наш дом, Београд 2002, 342.

У емигрантској литератури дешавањима на Сремском фронту бавио се Милан Л. Рајић, који је био један од 1.300 каплара, пре рата председник Демократске омладине а за време рата у вези са покретом Драже Михаиловића. По ослобођењу је ухапшен и осуђен од стране Војног суда на казну од осам година затвора. У САД је емигрирао 1964. године. У својој књизи *Српски пакао у комунистичкој Југославији*, објављеној 1975. у Чикагу, оптужује вођство КПЈ да је врло лако прешло преко свих страдања и жртава које је поднео српски народ и преко извршене присилне мобилизације младића, махом из села Србије. Сви ти младићи су били смештени у баракама које је током рата подигла техничка организација „Тот", за потребе смештаја присилно доведених радника. Неколико дана су мокри и кањави по суснежици и ветру вежбали испред трибине на Бањици, а чим би стигле нове групе, ови су одмах спровођени на Сремски фронт.

Поред мушке омладине сакупљане, према мишљењу Милана Л. Рајића, не по годишту него по висини и изгледу, мобилисана је и женска омладина, која је такође спровођена на фронт где су постајале болничарке. Број мобилисаних жена процењује се на око две хиљаде.

Број погинулих на Сремском фронту он прецењује на њих 70.000.[17] Са стратешке стране, Милан Л. Рајић сматра да није постојала потреба за борбом на Сремском фронту, јер су Немци, у то време, већ потучени и на Западу и на Истоку, и на свим фронтовима су се повлачили. У таквој ситуацији на њих су послата неприпремљена, ненаоружана, гола и боса деца. Тај, крајње невојнички, поступак он поистовећује са злочином, подстакнут тиме што Србија није прихватила комунистички покрет, у јесен 1941. године, и он се морао повући у Босну, те је на крају рата због тога морала да плати своју цену.

На Сремском фронту највећи број бораца изгинуо је у јуришима на утврђене непријатељске бункере и положаје, јер „немачки челик није знао за милост". Међутим, он износи и мишљење да су један део младића побили комунисти, што заснива на причи родитеља погинулих бораца који су после рата са лименим сандуцима походили Срем и лутајући по његовим пространствима тражили своје синове. Међу телима која су пронађена било је оних са ранама на потиљку лобање. Слика из Катанићеве улице у Београду у то време је тужна: на почетку улице налазила се лимарска радња, а испред ње гомиле лимених мртвачких сандука и сељаци који их купују.

Дешавало се да се омладинци са запечећеним писмом пошаљу на фронт, а они који су га ипак отворили, могли су да прочитају јасну директиву да се доносилац писма ликвидира, након чега би дезертирали и у годинама после рата о томе сведочили.

17 Милан Л. Рајић, *Српски пакао у комунистичкој Југославији*, Чикаго 1975, 30.

Главним кривцима Милан Л. Рајић именује Тита, Александра Ранковића, Милована Ђиласа, Едварда Кардеља, Арса Јовановића.[18]

Овакве тврдње и мишљења о Сремском фронту Милана Л. Рајића објављене су у листу Епархије банатске Српске православне цркве, 1993. године, под насловом *Сремски фронт – Српски мартиролоѓин*.[19]

У новијој фељтонској литератури истичу се два аутора: Младенко Цолић са фељтоном *Пробој Сремскоѓ фронта*[20] и Антун Милетић са својим фељтоном *Нова сазнања о Сремском фронту*.[21] Оба фељтона су објављена у дневним новинама *Политика*.

Пуковник др Младенко Цолић, некада професор војне историје на Војној академији у Београду, у свом фељтону износи чињенице да је Сремски фронт за Немце био од посебног значаја јер је обезбеђивао источне границе Павелићеве НДХ, чија би пропаст довела до врло тешке позиције за њихове фронтове у Јужној Мађарској и Италији (групе армија „Југ", „Ф" и „Ц"). С друге стране, за НОП су борбе у Срему, после ослобођења Београда, имале велики значај јер је тим правцем било најповољније наставити напредовање ка Винковцима и Загребу. Такође, фронт је омогућавао повољне и безбедне услове за рад највиших органа НОП-а. И код овог аутора у први план избија чињеница да је југословенски фронт био саставни део савезничког ланца фронтова према Немачкој, а у исто време требало је везати Групу армија „Е" како се она не би убацила против Црвене армије у офанзиви на Блатном језеру у Мађарској.

Београдски историчар Антун Милетић у свом фељтону је анализирао војну операцију у Срему на основу докумената из немачких архива. Посебну пажњу је посветио анализи губитака јединца југословенских армија, отварајући питање да ли су они заиста били и неопходни.

Из фељтона се може сазнати дилема коју је имао командант Југоистока фелдмаршал Максимилијан фон Вајкс о потезу снага НОВЈ-а и Црвене армије након Београдске операције. Он је страховао од тога да ове снаге не форсирају Дунав код Новог Сада и Саву код Обреновца и на тај начин пресеку џеп у Срему, због чега је и дошло до наредбе Врховне команде Вермахта да се положаји у Срему морају бранити по сваку цену.[22]

18 Исто, 31–32.

19 *Банатски весник*, број 1/2, 1993, 16–18.

20 Младенко Цолић, *Пробој Сремскоѓ фронта*, фељтон, Политика, април 2006.

21 Антун Милетић, *Нова сазнања о борбама на Сремском фронту*, Политика, мај 1994.

22 Антун Милетић, *Нова сазнања о борбама на Сремском фронту*, Политика, 18. мај 1994.

Тек 13. јануара 1945. последњи делови Групе армија „Е" прелазе мост на Дрини код Вишеграда и тада Сремски фронт постаје још важнији јер је тек требало да се јединице ове групе армија извуку из Босне долином реке Саве.

Милетић се у свом фељтону осврће и на мобилизацију у Србији, процењујући да је под оружје одведено око 300.000 младића који су попунили редове 1. и 3. југословенске армије. Ови млади борци су прошли центре за обуку у трајању од неколико дана, а затим су послати у ратне операције, у којима се нису сналазили. Са таквим борачким кадром нису се снашли ни командни кадрови Југословенске армије, а посебан проблем је било пренаоружавање новим руским, оружјем, за чије руковање је требало организовати додатне курсеве, а за то није било времена.

Главна вредност овог Милетићевог фељтона је анализа броја погинулих. Аутор износи цифру од 58.290 бораца, при чему му критеријум није била само битка у Срему него је сагледао укупна дејства 1. и 3. југословенске армије. У својој оцени сматра да су сви губици изнад 10% избачених из строја превисоки, а да су губици ове две армије од 36%, изван свих норми. Људски животи су мало били цењени, а могући разлози за то су лежали у томе што се могла увек добити попуна из Србије. Од 300.000 мобилисаних у Србији 1944. године, њих око 80.000 је погинуло, од чега око 60.000 бораца у међуречју Саве и Драве где су борбе биле најжешће. На крају свог фељтона Милетић се пита зашто је у пробоју фронта изостао маневар из Мађарске која је до краја марта била освојена а затим ослобођен и Беч од стране Црвене армије. Борбе на Сремском фронту су још увек вођене, а 16. априла 1945. године отпочела је битка за Берлин, нудећи као алтернативу блокаду мађарске границе и линије Дравоград–Вараждин која би спасила хиљаде младих живота.[23]

У вези са напорима да се утврди тачан број погинулих вреди истаћи истраживања потпуковника Драгољуба Тмушића. Он је у својој монографији *Сремски фронт 23. X 1944 – 13. IV 1945* објавио списак имена погинулих бораца из свих јединица које су учествовале у борбама у Срему и дошао је до броја од приближно 15.000 погинулих.

До промене односа према дешавањима на Сремском фронту дошло је и у уџбеничкој литератури. Раније је за осми разред коришћен уџбеник ауторке Љиљане Младеновић-Максимовић, у којем је Сремски фронт приказан као карика у повезивању савезничке акције у Италији и акције Црвене армије у Мађарској. О пробоју фронта се говори у склопу плана Генералштаба Југословенске армије који је повезан са уласком Црвене армије у

23 Исто.

Аустрију, при чему су дејства у Срему одсекла одступницу немачким снагама на тлу Југославије. Успешним пробојем фронта створени су услови за напредовање јединица Југословенске армије према западу земље.[24] Оваква оцена се задржала у уџбеницима историје за осми разред пуних дванаест година.[25]

До промене закључака у вези са дешавањима на Сремском фронту долази 2002. године, када у школама почиње да се користи уџбеник за осми разред Душка М. Ковачевића, Дејана Микавице, Бранка Бешлина и Биљане Шимуновић-Бешлин, професора на одсеку за историју Филозофског факултета у Новом Саду. Овај тим аутора задржава оцену да је Сремски фронт представљао карику у повезивању савезничких фронтова на западу и истоку Европе, те да је задатак Југословенске армије био да одсече одступницу немачким снагама на тлу Југославије и на тај начин помогне Црвеној армији у операцијама које је водила у Аустрији. Новину представља оцена да су без искуства у вођењу фронталних борби страдали многи млади, тек мобилисани борци из Србије.[26]

Нови уџбеник који се појавио 2005. године и који је написао такође тим аутора: Сузана Рајић, Коста Николић и Небојша Јовановић, оцењује долазак Црвене армије у Србију као пресудан за протеривање Немаца али и за победу партизана у грађанском рату. Изнесен је податак да је од октобра 1944. године до маја 1945. године у Србији мобилисано око 250.000 младића, невичних ратовању, често без икакве војне спреме и обуке. Најжешће борбе током завршних операција за ослобођење Југославије вођене су у панонској равници на линији река Босут – Батина, где се створио Сремски фронт. Према ауторима, у сремској равници Народноослободилачка војска сусрела се са новим, за њу непознатим начином ратовања – фронталним сукобима и рововском борбом. У таквом рату масовно је страдало више од 13.000 младића из Србије.[27]

Из компаративне анализе ових оцена присутних у уџбеницима за осми разред у основним школама у Србији, у временском периоду од 1989. до

24 Љиљана Младеновић-Максимовић, *Историја за VIII разред основне школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1989, 85.

25 Никола Л. Гаћеша, Љиљана Младеновић-Максимовић, Душан Живковић, *Историја за 8. разред основне школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2000, 8. прерађено издање, 134–135.

26 Душко М. Ковачевић, Дејан Микавица, Бранко Бешлин, Биљана Шимуновић-Бешлин, *Историја за 8. разред основне школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2002, 174.

27 Сузана Рајић, Коста Николић, Небојша Јовановић, *Историја за 8. разред основне школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2005, 157.

2005. године, може се видети да је дошло до промене у мишљењу и да се оцене борби на Сремском фронту разликују. У уџбеницима из XXI века први пут је приказана трагичност судбине младића мобилисаних и послатих на Сремски фронт, где су многи од њих погинули.

Савремени историчари нису се много бавили тематиком Сремског фронта у својим радовима објављиваним у историјским часописима. Ипак вреди истаћи професора др Александра Касаша и његов рад *Историјске контроверзе о Сремском фронту 1944/1945. године* који је објављен у *Споменици Историјског архива „Срем”*. У свом раду проф. Касаш расправља о мноштву контроверзних оцена о Сремском фронту у нашој новијој историји, али и публицистици, до којих је дошло посебно крајем двадесетог и почетком овог века распадом друге југословенске државе, али и отварањем „српског питања”, места, улоге и значаја ове најбројније словенске нације на балканском простору.

Сремски фронт, према његовој оцени, успостављен је у време завршних операција за коначно ослобађање југословенских територија у Другом светском рату и значајна је историографска тема не само у војном смислу. Њиме су се бавили многи историчари, публицисти, али и мемоаристи. Контроверзна питања везана за Сремски фронт су прво отворили књижевници, и на тај начин су ту тему довели под истраживачку лупу млађих нараштаја историчара, публициста и политичара који су почели да је користе у дневно-политичке сврхе. У низу ових контроверзних питања најпровокативније је оно о значају и сврсисходности Сремског фронта на самом крају рата када се његов исход знао, односно изрицање суда о потребама толиких жртава на фронту.

Свакако је најтеже дати одговор на питање тачног броја погинулих, јер се управо бројевима најлакше манипулише у политичке сврхе.

Посматрајући спољнополитичке односе проф. Касаш сматра да је за Тита од великог значаја био разговор са британским фелдмаршалом Харолодом Александером у фебруару 1945. године и његова посета Сремском фронту ради уверавања западних савезника о војној снази југословенских партизана. Стратегијски је требало разуверити Винстона Черчила о моћи и значају четничког покрета, посебно у Србији, те да не постоји могућност утицаја краља Петра II Карађорђевића на збивања у Југославији, чиме је отпадала могућност рестаурације монархије.

У раду се, са становишта антикомунизма и антиброзовштине који имају доста поклоника, даје осврт и на манипулацију жртвама једне изгубљене младости. Проф. Касаш се позива на „теорију дистанце” у историјским анализама саветујући историчарима који долазе да се у својим

истраживањима придржавају релевантних судова о историјским догађајима и личностима које су обележиле дата времена.

Осврћући се на размишљања и оцене историчара, помиње проф. Бранка Петрановића и сматра да је он због тога што је и сам био мобилисан у партизанске јединице избегавао да даје конкретније оцене о овом питању.

Одговор на питање зашто су Немци давали толико снажан отпор у Срему, према проф. Касашу, лежи у њиховим страховањима од совјетске, тј. партизанске освете у случају заробљавања, па су они свим снагама штитили своје повлачење ка територијама под контролом западних савезника.

У раду се отварају и многа друга питања попут побуне Албанаца 1945. године, страдања војвођанских Немаца те проблем радикалнијег става према хрватском становништву у Срему.[28]

Овим радом је побројана домаћа истриографска грађа, док је по страни остала иностранa, пре свега немачка и совјетска чије су војске учествовале у борбама на Сремском фронту. Проблем у вези са страном историографском грађом је у томе што она није код нас превођена па је самим тим и недоступна за ширу читалачку публику. Сигурно да је та страна историографска грађа драгоцена јер осветљава дешавања на Сремском фронту из потпуно другачијег угла.

28 Александар Касаш, *Историјске контроверзе о Сремском фронту 1944 / 1945. години*, Споменица Историјског архива „Срем”, 5, 2006, 225–231.

Predrag Vajagić
Bačka Palanka

HISTORIOGRAPHY OF THE SREM FRONT

SUMMARY

Historiography related to the Srem front discusses numerous controversial assessments made in our more recent history, but also in journalism, that were given at the beginning of disintegration of the second Yugoslav state. Controversial questions were first posed by Serbian writers who brought this subject under the investigative magnifying glass of historians, but also of politicians and journalists as well who use the subject in daily political purposes, which creates the problem of abuse. Historiographical material related to the Srem front can be divided, according to the time it appeared, into the material dating to the socialist Yugoslavia and the one dating to the period after its disintegration. In the younger historiography, the subject of the Srem front is approached from a critical standpoint, where the most attention is paid to a reevaluation of the significance and usefulness of the Srem front at the end of the war, i.e. authors look for an approximate number of the killed during the military engagement. Historiography of the Srem front is not fully elucidated because foreign sources are missing, primarily the German and Russian ones.

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ

REVIEWS AND NOTES

Горан Васин
Одсек за историју – Филозофски факултет Нови Сад

Сремска Митровица – град вреднији од царске кћери
(главни уредник Ненад Лемајић), Сремска Митровица 2008.

Неопходност бављења локалном историјом, која је у ранијим периодима често била занемарена, доноси пред читаоце монографију посвећену једном од најважнијих центара у Срему, граду славне прошлости – Сремској Митровици. Поглед на историју града светог Димитрија, из пера тима историчара, пружа читаоцима могућност да своја сазнања обогате занимљивим текстом али и многобројним квалитетним фотографијама које стварају импресивну слику територије која датира скоро два миленијума.

Прво поглавље *Антички Сирмијум* (написао проф. др Ненад Лемајић) даје нам на сажет начин поглед на саме почетке историје града. Први помен римских легија је још из првог века пре н. е. Сматра се да је насеље имало везе са Келтима или Илирима. Сирмијум се јавља и у вези са знаменитим Панонским устанком у време Октавијана. Статус колоније град је добио у време Флавијеваца (највероватније Домицијана), о чему сведочи назив Colona Flavia Sirmium. С временом град је постао важна раскрсница путева ка Сингидунуму, Далмацији и Босни, што је утицало на његов брз економски напредак. Врло брзо је почела и урбанизација свих насеља, али и области у близини Сирмијума. Значај дунавске границе Римског царства (Лимес) често је стављао град у први план. Становништво града било је састављено махом од досељених Римљана и мешавине домаћег илирско-келтског елемента. У граду се приликом војних похода помињу и цареви Марко Аурелије и Септимије Север. Неколико похода из града повео је и Максим Трачанин. Први цар

рођен у околини Сирмијума је био Деције Трајан (249–251). Како се тежиште Царства померало ка Дунаву и Сави услед сталних ратовања са варварима, Сирмијум је био незаобилазан у свим војним походима и важна стратешка тачка одбране. У њему су сем Деција Трајана рођени и цареви: Аурелијан (270–275), Проб (276–282), Максимијан Херкулије (подигао палату негде у околину Сирмијума), Констанције II и Грацијан (375–383). У време цара Диоклецијана област око града називала се Друга Панонија (Panonia Secunda). За историју Сирмијума нарочито је био значајан Галерије. Врло вероватно је за средиште свог дела Царства овај град изабрао Лициније. Знаменити цар Константин Велики у периоду 316–321. често је боравио у Сирмијуму, где је и основао ковницу златног новца. После његове смрти цар Констанције од града прави важан центар Царства, нарочито у верском погледу. У Илирику и Панонији неко време је преовладавало аријанство, које је цар помагао. Од краја четвртог века град се налазио у рукама Гота, после чега је његову историју тешко реконструисати. Готи и Хуни су више-мање уништили све цивилизацијске и урбанистичке тековине из периода Царства. Археолошка истраживања открила су постојање палате, две јавне житнице, терме, хиподрома, делове бедема, улице, водовод и приватне куће. Сачувани су и многобројни мозаици, који сведоче о некадашњем сјају и слави овог значајног римског града. Византија се докопала Сирмијума тек 567. Недуго затим град се нашао на удару Авара, који су га освојили 582. О значају овог града за Византију сведочи реченица коју је изговорио цар Тиберије – како би радије аварском кагану да има две кћери дао једну, него што би му својевољно дао Сирмијум! За хришћане је такође значај града био велики. У вези са њим се помињу св. Иринеј (први епископ Сирмијума), св. Димитрије (заштитник града који се по неким изворима родио и живео у граду, и по којем град носи данашње име Митровица), св. Синерот, св. Анастасија, као и Четири фрушкогорска мученика.

Следећа два поглавља *Civitas Sancti Demetrii* и *Турски период* (такође написао проф. др Ненад Лемајић) говоре нам о периоду средњег века и о добу турске управе градом (XVI и XVII век). Византинци, Бугари, Угари и Словени ломили су копља око територија везаних за град и његову околину. Имена царева Василија II, Јована и Манојла Комнина, који су водили ратове у овим пределима, сведоче нам о значају града, а шире и Срема, по саму Византију. Када је пало Царство 1204, град су освојили Угари и држали су га све до краја своје средњовековне државе. Са пропашћу византијског града нестало је и његово име, односно дошло је до преношења имена града на његову околину. Нешто раније развило се насеље на месту данашње

Мачванске Митровице, које је постало и средиште бискупије. Недалеко се налазио и православни манастир Светог Димитрија, који је у великој мери утицао на чување старог и формирање новог насеља. Значај се мора дати и податку да је у околини града Сава најужа за прелазак, па су приходи од скеларина били битни за угарске краљеве и локалне феудалце. Податак из 1347. сведочи да је место имало статус града Civitas Sancti Demetrii. У њему срећемо и Дубровчане, што говори и о трговачком напретку Митровице. После пораза Жигмундове војске код Никопоља 1396. један турски одред опустошио је град и његову околину, што је утицало на економске проблеме становника у наредном периоду. Први српски владар који је држао град био је деспот Ђурађ Бранковић. У следећим деценијима чести су били угарско-турски сукоби у граду и његовој околини. Чести упади Турака довели су и до миграција Срба на ово подручје. Одбрана границе поверена је углавном сремским Бранковићима, који се ту помињу од времена деспота Вука 1465. Пад Угарске под власт Османлија у периоду од 1521, односно Мохачке битке 1526, доводи до потпуног рушења града и разарања његове околине. У периоду турске управе православни Срби налазили су се у тешком положају, али су ипак нашли ослонац у оближњим фрушкогорским манастирима, које су са ревношћу подизали и одржавали. Култ светородне династије Немањић, али и ништа мање важан култ сремских Бранковића везаних за Крушедол, били су национална потпора Србима у овом тешком периоду.

Доба аустријске управе у Срему (написао др Владан Гавриловић) донео је промене и у начину живота и самој организацији у граду. Турска власт у Срему је окончана склапањем Пожаревачког мира 1718. Од 1728. Митровица је као најбитније насеље Срема постала део феудалног поседа грофа Колореда. Нешто касније град са околином прелази у руке барона Марка Пејачевића. Од 1745. била је укључена у Војну границу. После Београдског мира 1739. мноштво избеглица из Србије населило се у град и његову околину. Од 1747. штаб Петроварадинске регименте налазио се у Митровици, што је допринело њеном економском развоју и довело до тога да град буде проглашен за слободни граничарски комунитет 1765. Град је поново подвргнут Петроварадинској регименти 1787. Прва апотека је отворена 1806, а болница 1826. Прва српска црква у граду помиње се 1729, а нова велелепна Св. архиђакона Стефана зидана је у периоду 1791–1794. Митровачки трговци одиграли су у време Првог српског устанка важну улогу у снабдевању устаника оружјем. Град је непрекидно економски јачао и имао све јачу грађанску класу у време пред револуцију 1848–49. Ни Митровчани нису заостали у овим бурним временима за својим

сународницима у Монархији. Ратни сукоби 1848–49. економски су ослабили град. Цео Срем нашао се у тешком положају услед ратних операција. Сломом револуције дошло је до рестаурације аустријске власти. Све до развојачења Границе 1881. Митровица је таворила, а од тада је почео поновни нагли успон града.

Митровица грађанског доба (1849–1918) назив је поглавља које је написао мр Ђорђе Ђурић. Град се на почетку овог периода налазио у рукама војних власти, тако да економска ситуација није била нарочито повољна. Сломом Баховог апсолутизма, када је донет нови Закон о општинама, стање је кренуло набоље. Развојачење Војне границе 1881 (текло је у више фаза од 1871) довело је до тога да су некадашње територије и насеља дошле под власт цивилних органа у Угарској и Хрватској. Срем је био прикључен Тројединој краљевини. На челу прве општинске управе од 1871. нашао се Ћира пл. Милекић. Економски јаки Срби из Митровице изборили су се за статус града 1881, а српски језик и ћирилица су били равноправни у општинској употреби. За градоначелника је новембра 1881. изабран Милекић, који је на тој функцији остао до 1907. У наредним годинама донети су грб и Статут града. Привредни успон град је доживео крајем XIX и почетком XX века. Пуштање неколико пружних праваца у Митровици (први 1884) и Срему допринело је њеном економском развитку. Многобројне храстове шуме биле су право природно богатство и сировина која је покренула индустријску производњу. У граду су отварани кредитни заводи и банке. Од 1906. је почело асфалтирање улица. Митровачко грађанство имало је значајну улогу у националној борби Срба у Монархији. Отварање читаонице, прославе празника Св. Саве, формирање разних добротворних друштава, показали су да митровачки Срби не заостају за Србима широм Монархије у националном погледу. Од 1895. постојао је Српски дом. Културне и економске везе са Србијом биле су такође изузетно јаке. Сарајевски атентат и почетак рата довели су Србе у Монархији у неповољан положај. Многи су сведени на грађане другог реда, а ситуација у граду није била повољнија него у другим деловима Монархије. После победе на Церу српска војска је кренула у офанзиву на Срем, међутим, после пораза на Легету и повлачења српске војске из Доњег Срема септембра 1914. уследила је масовна одмазда аустроугарских власти. Многобројни Срби су се добровољно јавили у српску војску у току 1914. Уједињење са Србијом, новембра 1918, дочекано је са одушевљењем.

Поглавље под називом *Сремска Митровица у југословенској држави* написала је др Биљана Шимуновић-Бешлин. У новоформираној краљевини град се прво налазио у Сремској области, а од 1927. у Сремској жупанији.

Дат је опис живота у граду тридесетих година прошлог века. Најзначајнија културна установа Срба у Митровици између два рата била је Српска грађанска читаоница. Сломом Краљевине Југославије, после Априлског рата 1941, град је дошао под управу органа НДХ. Врло брзо почела су хапшења и ликвидације истакнутих антифашиста, али и сасвим недужних грађана Срба, Рома и Јевреја. Од краја рата, одлуком Привремене народне скупштине Демократске Федеративне Југославије формирана је Аутономна Покрајина Војводина која је обухватала Бачку, Банат и Срем, укључујући и Сремску Митровицу. Приказан је и развој града и његове околине у периоду социјалистичке Југославије.

Последњу целину чини поглавље са називом *Географски подаци о насељима општине Сремска Митровица* (написала Нада Симић-Лемајић). На прегледан начин приказани су историјски, статистички и географски подаци за сва места из општине Сремска Митровица.

Посебну пажњу у овој монографији завређују многобројне фотографије. Од самог почетка па до краја монографије налазимо слике које нам приближавају живот у Митровици кроз векове. Од кованог новца, мозаика, ликова римских царева, многобројних карата, фресака, до портрета знаменитих Митровчана кроз период 1849–1918, односно фотографија које прате развој града од 1918. па до данашњих дана, добијамо један нови поглед на живот и људе у Митровици.

Морамо истаћи да је група историчара (проф. др Ненад Лемајић, др Владан Гавриловић, мр Ђорђе Ђурић, др Биљана Шимуновић-Бешлин и Нада Симић-Лемајић) урадила посао вредан сваке похвале. Два миленијума историје града дочарана су читаоцима на занимљив и прегледан начин. Јасан и концизан текст испреплетен фотографијама, географским картама и прилозима чини целину која нам даје готово све што је неопходно да се упознамо са историјом овог славног града. Монографија која тако одговара задацима које поставља историјска наука, али и приступом аутора, завређује пажњу и шире читалачке публике.

Михаел Антоловић
Педагошки факултет Сомбор

Историографија пред изазовом постмодерне

Ричард Џ. Еванс, *У одбрану историје*, СКЗ, Београд 2007, 459 стр.
Превод са енглеског и поговор Ристо Тубић

Ричард Џ. Еванс је угледни британски историчар средње генерације (р. 1947). Његова научна интересовања усмерена су првенствено ка политичкој, друштвеној и културној историји Немачке од средине XIX века па до данас. Еванс је аутор више књига међу којима се издвајају: *Death in Hamburg: Society and Politics in the Cholera Years 1830–1910* (1987), *Rethinking German History* (1987), *In Hitler's Shadow: West German Historians and the Attempt to Escape from the Nazi Past* (1989), *Rereading German History: from Unification to Reunification 1800–1996* (1997), *Tales from the German Underworld: Crime and Punishment in the Nineteenth Century* (1998), *Telling Lies About Hitler: The Holocaust, History and the David Irving Trial* (2002), *The Coming of the Third Reich* (2003), *The Third Reich in Power 1933–1939* (2005).

Књига *У одбрану историје* (In Defence of History) коју овом приликом желимо да представимо је српски превод другог, проширеног и допуњеног, издања на енглеском језику из 2003. године. Евансово дело је објавила Српска књижевна задруга као пету по реду књигу у оквиру своје престижне библиотеке *Историјска мисао* посвећене теоријским и методолошким питањима историјске науке.

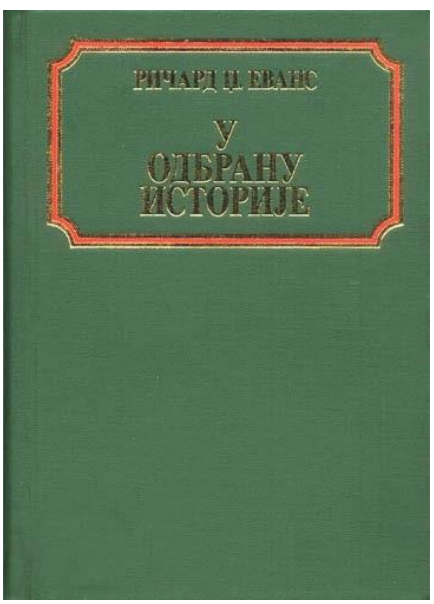

Већ сам поглед на наслов Евансовог дела упућује на приметну аналогију са двема, уз Карову – *Шта је историја?,* најутицајнијим књигама посвећеним теоријским и методолошким питањима историјске науке у XX столећу. Реч је, свакако, о *Апологији историје* Марка Блока те *Борби за историју* Лисјена Февра. Наслов својој књизи Еванс, по свему судећи, није случајно изабрао, будући да идеје Блока,

Февра и нарочито Кара у великој мери баштини у својим схватањима шта јесте историја и шта би она требало да буде. Оно у чему се Евансово дело суштински разликује од Блоковог и Февровог јесте првенствено различитост њихових циљева – док Блокова и Феврова дела представљају својеврсне програматске списе, манифесте *нове историје*, за Евансову књигу се унеколико поједностављено може устврдити да је писана са намером да управо одбрани тековине „француске историјске револуције" коју су отпочели Блок и Февр а наставили њихови бројни следбеници унутар тзв. историографске школе *Анала.* Далеко од тога да је Еванс *аналиста* по својим методолошким убеђењима али је свакако изданак оне, унутар себе веома разуђене, врсте историјског мишљења која се развијала током прве половине XX века а којој је основно обележје давало заједничко супротстављање концепцијама класичног историцизма и позитивизма. У том смислу су марксистичка, социолошка, економска, друштвена и разне друге *историје*, као противтежа догађајној XIX-овековној историографији, омогућиле превладавање њених ограничења у лику тзв. *нове историје*. Упркос различитим садржајима који су јој приписивани, чини нам се да су две идеје присутне у свим појавним облицима *нове историје* – радило се о школи *Анала,* историјској социјалној науци, друштвеној историји, или Новој економској историји – вера у могућност сазнавања прошле стварности те настојање за „тоталном историјом" која би пружила свеобухватно сазнање о животу људи у прошлости. Другим речима, без обзира на разноликост теоријских усмерења и методолошких приступа у историографији током прве три четвртине XX столећа, свима њима јесте заједнички став да прошла стварност може бити легитиман предмет историјског истраживања. У истакнутој или мање истакнутој форми, овакав епистемолошки оптимизам представљао је *црвену нит* која је уједињавала различите историографске школе у XX веку.

Овако заснованој историјској науци је током последње четвртине XX века био упућен изазов од стране нове идејне оријентације коју је оличавао постмодернизам. Будући да се првобитно манифестовао у уметности и књижевности, постмодернизам није непосредно привукао пажњу историчара, и иначе несклоних бављењу теоријском страном своје науке. Међутим, постмодерно мишљење, настало као опозиција европској Просветитељској традицији, представља покушај коренитог раскида са рационалним основама европске мисли. У том смислу, постмодернизам и његови главни протагонисти Мишел Фуко, Жак Дерида, Жан Франсоа Лиотар, наглашавајући проблеме језика и значења и одбацујући појам објективности као беспредметан, оспорили су легитимитет рационалног сазнавања стварности.

На тај начин, постмодернизам је довео у питање не само историјску науку него и целокупни научни дискурс проглашавајући науку за још једну у низу „великих прича" – *метанарација,* чији се скривени смисао састоји у позакоњењу тј. легитимисању одређеног поретка моћи. Одатле је постмодерном мишљењу заједничко одбацивање свих метанарација као неверодостојних. Проблем за историјску науку појавио се у тренутуку када је и историографија, сагледана из постмодерне перспективе, окарактерисана као „велика прича" која не може да полаже право на истинитост и објективност него представља тек једну од мноштва различитих и међусобно конкурентних приповести о прошлости.

Идеје постмодернизма продрле су у историографију са релативним задоцњењем – тек у другој половини 70-их година прошлог века, да би на пуној снази добиле током наредне две деценије када су се управо и развила најжешћа спорења између заступника постмодерних концепција историографије и њихових противника. Евансова књига, први пут објављена 1997, настала је као одговор постмодерном порицању истинитости и научности историографије у тренутку када је расправа већ почела да губи на интензитету. Утолико она представља и својеврсни резиме и преглед најзначајнијих полемика вођених између супротстављених страна о природи историје, историографије и карактеру, као и самој могућности историјског сазнања.

Од кога/чега Еванс брани историју? Он, првенствено, настоји да одбрани темеље историчарског заната које су заступници постмодерног мишљења у историографији настојали да, у целини или делимично, оспоре. У том циљу, Еванс је анализирао концепције Хејдена Вајта, Кита Џенкинса, Алуна Мунслоа, Елизабете Дидс Ермарт, Беверлија Саутгејта, Франка Анкерсмита, Пола де Мана као и многих других истакнутих заговорника постмодернизма у историографији. Поред свих разлика које међу њима постоје, чини се да основу њиховог мишљења представља неколико ставова: историја није у стању да сазна предмет свога проучавања будући да она – прошлост, више не постоји него је посредована историчарима у виду историјских извора који нису идентични са прошлом стварношћу. Одатле, с обзиром да је историја неизоставно упућена на писана саопштења о прошлости, она није ништа друго до грана књижевности. При томе, у структурирању својих радова историчари се служе низом стилских фигура и заплета који су својствени књижевном делу, што само потврђује постмодерно гледиште о историји као књижевној врсти којој је оправдано приступати искључиво са естетског становишта. Будући да је прошла стварност несазнатљива, њу није могуће реконструисати у складу са чувеном Ранкеовом максимом *wie es eigentlich gewesen*. Истовремено, сви

покушаји уношења смисла у прошлост човечанства посредством стављања појединачних догађаја и процеса у одређени концептуални оквир нужно воде њиховом искривљавању у облику „велике приповести". Стога, једини легитиман предмет историчара јесу мале – микро, теме везане за појединца и његова непосредна искуства. Са друге стране, свака „велика приповест" садржи у себи мање или више прикривено настојање за легитимацијом моћи и контролом, те служи оправдању различитих видова доминације – мушкараца, припадника беле расе или владајуће класе у друштву. Одатле, закључују постмодернисти, „микроисторија" усредсређена на мањинске групе у друштву – полне, расне, класне, сексуалне – јесте једина легитимна врста историописања.

Полазећи од идејног наслеђа Едварда Кара и Џефрија Елтона, Еванс је, са позиција умереног реалисте, подвргао темељној критици постмодернистичку концепцију историје и историографије. У првом реду, то значи да Еванс сматра да је прошлост могуће спознавати управо посредством историјских извора који се никако не могу сводити искључиво на језичке артефакте са безброј могућих значења у потпуности зависних искључиво од личности историчара, како то чине постмодернисти. У том смислу, он наглашава суштинску важност разликовања примарних и секундарних извора, тј. извора и литературе. Предмет Евансове критике јесте и схватање да је сваком историографском раду који стреми ка синтези иманентна латентна намера усмерена ка апологији одређених друштвених елита. Напротив, он сматра да је данас један од најважнијих задатака историје управо синтетско представљање прошлости човечанства. Ово првенствено стога што је у ситуацији обележеној растакањем јединственог духовног универзума, енормне акумулације људских знања када се о све безначајнијим појавама зна све више и више, наступио губитак осећаја за целину историјског догађања. Одатле је, сматра Еванс, писање синтеза најпречи задатак савремене историографије. Коначно, порицање историје као облика научног дискурса отвара могућност за релативизације сваке врсте. Наиме, „равноправност и плурализам истина" који заговора постмодерна води успону ирационалног у историјском мишљењу те неограниченом фалсификовању историје. На тај начин, доводе се у питање рационална историјска знања која представљају најпоузданију брану различитим покушајима манипулација и злоупотреба прошлости и колективног сећања.

Своје оспоравање постмодернистичке концепције историје и историографије Еванс је структурирао унутар осам јасно омеђених поглавља која следе логику коју је Едварда Кар применио у својој знаменитој књизи – *Шта је историја?*. Наиме, након *Увода* (стр. 7–22) следе поглавља –

Историја историје (стр. 23–54), *Историја, наука и моралност* (стр. 55–88), *Историчари и њихове чињенице* (стр. 89–118), *Извори и њихова интерпретација* (стр. 119–146), *Узрочност у историји* (стр. 147–181), *Друштво и појединац* (стр. 182–212), *Знање и моћ* (стр. 213–248), *Објективност и њене границе* (стр. 249–282). Након основног текста следе *Завршне примедбе* (стр. 283–352) које представљају кратак резиме Евансових погледа на историографију. Иза овог својеврсног закључка следи списак коментарисане лектире (стр. 387–410) коју аутор препоручује за подробније упознавање са појединим питањима о којима је расправљао у својој књизи, именски регистар (стр. 411–420) те садржајан поговор (стр. 421–454) из пера преводиоца Риста Тубића. Истакнути филозоф, добро упућен у проблеме филозофије историје и теоријска питања историографије, Тубић је феномен постмодернизма у историографији сместио у општи мисаони оквир друге половине XX столећа чиме је у значајној мери олакшао разумевање саме појаве која највећем делу образованих читалаца, ипак, није довољна јасна. Ово посебно ако се има у виду вишезначност појава и идеја које се једним именом означавају као постмодерне.

Српска историографија, попут низа других малих националних историографија, остала је мимо снажног потреса изазваног упливом постмодерног мишљења у историјску науку. Стога, данас када је постмодернизам као специфична духовна оријентација, супротно својој основној идеји, ипак „отишао у историју", појава књиге Ричарда Еванса у значајној мери помаже упознавању са главним правцима развитка историографије у земљама Западне Европе и САД-а током минулих 30-ак година. Истовремено, читање Евансовог дела неминовно намеће питање самосвести историчара те струке у целини, и подстиче на повратак теоријским и методолошким питањима историјске науке. Промишљањем основа на којима она почива те јасном свешћу о њеним могућностима али и неминовним ограничењима, историографија постаје критичнија, самопоузданија и отпорнија на вечита настојања да њена знања буду надзирана и контролисана.

Мирослав Павловић
Одсек за историју – Филозофски факултет Нови Сад

Historija Osmanske države i civilizacije,
priredio Ekmeleddin Ihsanoğlu, Orijentalni institut u Sarajevu, IRCICA,
Sarajevo, 2004, стр. 1223

Посвећеност историји Османског царства знаменити Иналџик у предговору овог волуминозног дела упоређује, због огромног простора њеног цивилизацијског утицаја, са занимањем за светску историју. Ипак, основна тенденција не претендује екуменском нити мултикултуралном одличју, него је сконцентрисана на исламски, штавише, турски елеменат Османске империје. У појединим сегментима она је и туркоцентрична. Турски историчар, Илбер Ортајли, коаутор, у својим ранијим радовима (*Најдужи век империје*), под термином „османски" подразумева утицај свих народа Царства, док се овде покушава готово енциклопедијски дати анализа институција система државне власти, најкраће речено доминације владајућег елемента. Сам Ихсанолу, приређивач, уочава једино османско-турски и турски идентитет, које не дели национална него временска одредница. Први обухвата царство а други доба републике. Због већег броја аутора текстова, као и сублимације првобитне две целине издате на турском језику у једну код босанског превода, осећа се језичка и стилска неуједначеност. Најизраженија је код Ортајлија, који плени прецизношћу и јасноћом, и код Ихсанолуа, чија су два сегмента о образовању и науци знатнијег обима.

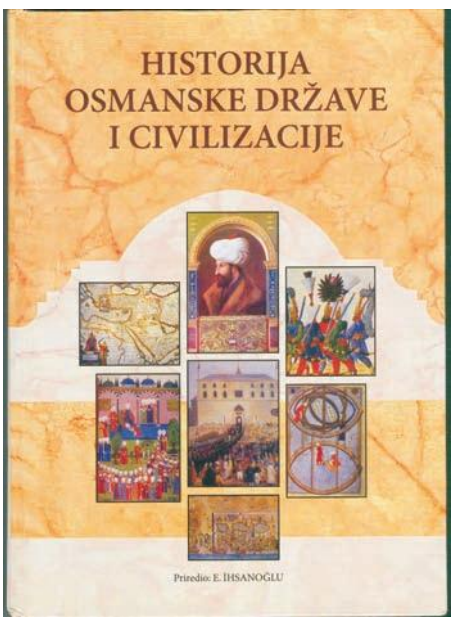

Хисторија Османске државе и цивилизације подухват је Центра за истраживање исламске историје, уметности и културе из Истамбула (IRCICA). Настала је у оквиру пројекта Историје муслиманских народа. Први том публикован је 1994. а други 1998. Резултат је добро проучене османске архивске грађе турске

али и западне историографије. Аналитички метод, занемареност политичке историје и издиференцираност на сегменте друштвене, политичке, верске, правне, културне и бирократске историјске анализе сведоче о савремености приступа и ширини опсега, који, по сведочењу приређивача, нема премца. Уочава се осам целина, уз исцрпну библиографију, хронологију и речник термина. Девет аутора текстова чине стручни тим, где је свако био задужен за посебну област, осим код првог поглавља. Илустрације, карте, генеалогије и цртежи на завидном су нивоу.

Прво поглавље, *Османска йолишичка хисшорија,* подељено је хронолошком одредницом на два сегмента. Феридун Емеђен и Кемал Бејдили издвојили су Кучуккајнарџијски мировни споразум као преломни моменат османске историје. Преглед политичке историје сажет је (на свега 153 странице) и представља општи увид. Не обилује новим тумачењима нити се превише разликује од ставова западне историографије, сем у једном. Протежира се становиште које ће подржати и остали, највише Ихсанолу, о „систему праведности" који подразумева толерантност исламског права и јаку централистичку управу, што је омогућило несметани развој сопствених идентитета балканских народа. Нешто више је наглашен утицај муслиманског становништва у Румелији, док су ратови и битке наведени у главним цртама. Основна линија излагања прати државотворне елементе, тежњу ка јачању и ширењу државне власти. Правне кодификације су посебно истакнуте, док се прави значајна разлика у терминологији газа, држава, царство, хилафет. Верски идентитет и сунитски карактер исламски оријентисаног царства постепено произлазе из основног текста уносећи нови елеменат у разматрања османске историје. Неколицина термина, Fetret devri, Islahat Fermanı, Meşrutiyet, лако се могу повезати са познатим догађајима. Приказ слабљења државне моћи, одликован прецизним и јасним формулацијама и анализама, највреднији је сегмент поглавља. Ситне грешке, попут тврдње да је за сукобе међу нацијама крива православна црква, не одсликавају главну тенденцију. Осетљиво питање, чак и данашње турске политике – Јерменско питање, представљено је са типичног становишта турске историографије, док су масовна страдања Јермена остала у сенци догађаја који су им претходили. Национално буђење Турака повезано је са ратом против Грка и стварањем Републике Турске.

Османско државно уређење (159–338. стр.) Мехмета Ипширлија јединствен је енциклопедијски приказ звања и титула у сарају, државним и покрајинским институцијама и институцијама илмије. Доноси терминолошка објашњења, историјат развоја и, као посебан део, приходе појединих институција. Посебно је значајна упоредна анализа међусобне зависности

појединих дужносника. Сами називи титула и звања дати су и у турској транскрипцији. Опис сарајa, допуњен каснијим анализама у другим поглављима, осветљава улогу ендеруна у образовању османске елите. Детаљно су описани и улога и врсте дивана, што омогућава увид у процес одлучивања у највишим круговима, било да је реч о централној или покрајинској администрацији. Посебно су наглашене промене у функционисању службе у доба реформи, нарочито танзимата и увођење нових институција и звања. О исцрпности анализе сведочи и разматрање функционисања Порте и историјат развоја дипломатске службе. Вредно пажње је питање кул система, којем је, као и у више других случајева, посвећена упоредна анализа на више места, у зависности од управне или правне анализе. Осим класичног описа, Мехмет Ипширли се код тумачења феудалног покрајинског система, нарочито у доба кризе и појаве чифтлука, упушта у разматрање узрока слабљења Царства. Следствено томе, код анализе илмијског уређења издвојиће посебно поглавље о недостацима. Основна одлика јесте прегледност садржаја, с обзиром да је свака важнија институција представљена у оквиру засебног поглавља.

Више је разлога због чега *Управно уређење у доба танзимата и касније* (341–406. стр.) Илбера Ортајлија организационо и стилски одступа од претходних страница. Реформско доба није могло донети постојаност институција, које нису могле бити анализиране као такве, него у склопу сталних промена. У складу са таквим приступом сам текст је хронолошки сегментиран, за разлику од претходног проблемског приступа. Уједно је то и мана, јер се не може стећи увид како је функционисала влада у доба танзимата, колико је и којих министарстава имала, што је уобичајени приступ претходног поглавља. Основна Ортајлијева тежња повезује модерне републиканске институције и, штавише, тражи им корене у танзиматским реформама, и нарочито у реформама у доба мешрутијета. Промене у функционисању институција сагледане су и у светлу појачане тежње за централизацијом и отпорима на које је она наилазила. Илбер Ортајли подвлачи свој суд о пренаглашавању западних утицаја на реформске процесе. Повезано с тим је и разматрање утицаја отварања школа и грађења железнице, као „најважнијих догађаја у последњих четрдесет година империје".

Знатно израженији енциклопедијски карактер има наредно поглавље, *Орґанизација војске код Османлија* (409–511. стр.), Абдулкадира Озђана, где је представљено стотинак војних корпуса, звања и чинова. Задржан је приступ историјске анализе и приказа основне улоге и положаја свих звања и корпуса. Посебна анализа посвећена је систему девширме, као основи војног уређења у класично доба империје, када је војска била најмоћнија.

Посвећеност детаљима, исхрани, одећи, дужностима и обуци војних јединица посебно доприноси сликовитом увиду у стање османске војске. То је допуњено представљањем реформских покушаја и укидања појединих редова, пре свега јаничара. Проблемски приступ задржан је и када су у питању нове институције.

Поглавље *Право код Османлија* (513–594. стр.), Акифа Ајдина, поседује две целине, од којих је друга наставак институционалне анализе, попут претходних поглавља. Први део је својеврсна расправа о османском правном систему и односу шеријатског и канонског (обичајног) права. Основни проблем правне анализе представља положај обичајног права према шеријатском правном систему и степен толеранције исламског правног система према интервенцији споља. Значај правних прописа и подложност променама у провинцијалним равнима повећан је у модерно време доступношћу докумената савременом истраживачу, најпре сицилских пописа. Интервенција државног система у правну регулативу, која не противречи шеријату, а на основу иџтихада, дефинисана је као обичајно право. Треба истаћи да се сам термин разликује од његове конвенционалне употребе. Код Османлија се управо односи на кодификовано право. Јединственост ове правне анализе наглашена је и једном озбиљном студијом о мезхебу. Њен значај је тим већи што је ово питање исламског права у науци прилично неистражено. Осим што је изложен опис и објашњене врста мезхеба, извршено је истраживање о њиховој практичној примени. Тако се дошло до закључка да је ханефијски мезхеб најчешће коришћен, нарочито у Румелији. Нешто већа пажња посвећена је немуслиманским народима и њиховој правној заштити. Ослањајући се на обичајно право и властите судове, подвучена је чињеница да немуслимани нису могли да се не обраћају шеријатским судовима за питања за која обичајни судови нису били надлежни, а најпре кривично правна. Управо је ханефијски мезхеб прописивао надлежност шеријатских судова у таквим случајевима. Крај поглавља доноси крађу анализу правног положаја мустемена, странаца на привременом боравку у Османском царству. Као посебан сегмент обрађено је право после танзимата, нарочито однос шеријатског права и нових прописа, са општом констатацијом да су реформе донеле европске правне норме, које су постепено преузимале ингеренције шеријата.

Бахаедин Једијилдиз применио је савремени приступ у поглављу *Османско друштво* (595–692. стр.) који одликује тежња за разумевањем свакодневног, приватног живота обичног народа. Осим две издвојене групације становништва, војске и раје, јасно се уочава знатно дубља издиференцираност османског друштва. Главни недостатак одаје поглавље

о раји, где је представљен крајње оскудан, најелементарнији приказ фактичког стања, што је у складу са тенденцијом овог дела. Насупрот томе стоје озбиљне научне анализе, табеларно уређене, са демографским подацима. Друштвена анализа испраћена је кроз још један сегмент, анализу урбаног, руралног и номадског становништва, уз посебну пажњу на миграционе тенденције. Наслови неких потпоглавља – Породица у османском друштву, Социјална кретања, Свакодневни живот, најбоље сведоче о актуелности и студиозности. Незаобилазна тема краја сваког, па и овог поглавља, јесу промене које доносе реформе.

Наредно поглавље о *Религији* (693–770. стр.) Ахмета Јашара Оћака доноси поделу ислама на службени – који своје место проналази у званичној државној идеологији; народни – ислам усмене културе, веровања и традиције; медресански – високи ислам, ислам књиге, и мистички – текијски ислам. Основна одлика овакве поделе не одступа од главне црте исламске религије међу муслиманима Царства, османског суфизма. Појава тариката међу Османлијама везује се за оснивање државе и њених првих институција, одакле произлази њихов снажан утицај. Положај, врсте и међусобни односи суфијских организација овде су детаљно представљени. Побуне шејхова и сукоби које су изазивали неки мистички редови посматрају се у контексту сукоба сунијског и хетеродоксног ислама. Друштвена криза преламала се и на религиозна питања, због чега се сунизам повезивао са владајућим круговима и постепено добијао одличје политизираног ислама. Ахмет Оћак закључује да је реч о „религијском идиому", политизираној идеологији двеју супротстављених група, које су своје поље сукоба пројектовале на религијски план.

Образовање и наука у Османској држави (771–1043. стр.) Екмеледина Ихсанолуа поседује два сегмента. Први је посвећен институцијама а други научној литератури. Осим опсежне представе образовног система од основних школа и медреса до каснијих руждија, идадија и факултета, у овом првом делу, главно је питање односа исламске и западне традиције. Доста је у науци заступана тврдња да је конзервативно исламско друштво остајало затворено за западне утицаје готово све до Доба лала. Ихсанолу темељно анализира не само западне утицаје него и степен прихватања западних достигнућа од најранијег периода. Та анализа остаје ограничена на географију и делом медицину, без упуштања у остале научне области, док од времена Селима III није почело копирање западњачких институција. Истакнут је значај Уредбе о народном образовању из 1869. без упуштања у положај немуслимана. Други део поглавља представља попис дела и

научника који су допринели развоју науке Османског царства и њиховог значаја за исламску османску науку, будући да су сви муслимани.

Хисторија османске државе и цивилизације, као једна озбиљна студија о свим видовима живота једног од некада најмоћнијих царстава света, нередко прелази у готово право енциклопедијско дело. На више места приметне су недоследности преводиоца код транскрипције топонима, некада је топоним преведен, а некада се наводи у оригиналу. Поткрале су се и материјалне грешке: Зента (треба Сента), Сокод (Соко) и сл., као и непотребно задржавање изафетске конструкције код превода са турског. Остаје штета што значајнија пажња није посвећена немуслиманским народима, чиме би само дело било потпуније и свакако значајније са становишта балканских националних историографија.

Борис Стојковски
Одсек за историју – Филозофски факултет Нови Сад

Човек средњег века,
приредио Жак ле Гоф, CLIO, Београд, 2007.

Жак ле Гоф, један од највећих живих медиевиста и историчара уопште, још 1987. је уз помоћ стручњака за средњи век са разних меридијана приредио италијанско издање књиге која је пред нама: под називом *L'uomo medievale*, у издању Gius, Laterza&Figli S.p.a, Roma–Bari. Две деценије потом, 2007. године залагањем београдске издавачке куће CLIO на српско тржиште изашла је књига под називом *Човек средњеī века*, у тврдом повезу, на 396 страница. Из ње, у маниру најбољег структурализма, сазнајемо како су изгледали људи средњега века, каква су била њихова схватања, размишљања и положај у овој великој историјској епохи. Ово дело сачињава увод, у којем се говори уопштено о човеку средњег века, и десет поглавља о десет типова средњовековних људи које је писало десеторо француских, руских и италијанских историчара. Са ова три језика књигу су превеле Љиљана Мирковић, Сања Ђурковић, Мирела Радосављевић и Алиса Чавлина.

Жак ле Гоф је написао увод под називом *Човек средњеī века* у којем полемише о томе да ли је постојао типичан средњовековни човек. Ле Гоф сматра да је постојао одређен јединствен систем вредности који је карактерисао човека који је живео у Европи у средњем веку. Пише о новим људима који се јављају у средњовековном граду, промене које су у њему настајале и социјалне и политичке опсесије новог градског човека. Држећи се Броделовог *дуīоī ūрајања* Ле Гоф приказује људе различитих сталежа дајући њихове заједничке особености.

Ђовани Миколи је писац прве главе под називом *Монаси*. Миколи у овој глави приказује један од најкарактеристичнијих

сталежа средњег века, а то су монаси. Иако међу монаштвом наводи и битне разлике, Миколи читалачком аудиторијуму кроз касноантичке и ране средњовековне изворе приказује развој монаштва у целини, објашњава његов врхунац, систем вредности и напослетку кризу у постојању.

Вероватно најпознатији архетипови средњега века јесу витезови. *Ратник и витез* је назив друге главе настале из пера Франка Кардинија. У овој глави су обрађени романтични витезови, такође и хришћански попут Ролана и Сида. Наравно, монашко-витешки редови су морали наћи место у једном приказу средњовековних ратника, као и крсташи. Кардини је посебно подвукао мистично-религијски утицај на витештво и ратнике. Такође помиње и све оне лепе особине које су красиле витезове, попут раскоши и мужевности, али се бави и синдромом херојства из прошлости из аспекта психоанализе.

Трећу главу је писао Ђовани Керубини и она носи назив *Сељак и рад на пољима*. Највећи део средњовековног становништва западне Европе, али не и само ње, управо су били сељаци. Стога и не изненађује што постоји глава посвећена управо овим људима. Керубини обрађује живот сељака у различитим деловима Европе, од севера ка југу. Сељаке, тј. пољопривреднике, дели и по занимањима, као и по томе да ли су у планинама, шумама или у равничарским крајевима. Керубини описује пољопривредне радове, доба када се врше, такође и културе које је тај сељак узгајао. Пише о ставу сељака према господарима, као и о систему вредности који је красио, или могао да краси, средњовековног радника на пољима.

Варошанин, односно становник западноевропског града, наслов је и тема четврте главе коју је написао Жак Росио. Ова глава говори о уређењу самог града као и о становницима који у њему живе. Росио пише о породицама сиромашних те богатијих људи. Описује у каквим су условима вероватно живели, говори о бројности породице али и о односима према суседима. Како је средњовековно друштво хијерархизовано, појединац је морао да има однос са себи равнима и био је упућен на њих. Росио се бави и популацијом градова. У овој глави, више него у другим главама, позива се на бројне историјске изворе, литерарна дела, пре свега. Посебан акценат је стављен на представника вишег грађанског сталежа.

Марија Тереза Фумаголи и Беонио Брокијери аутори су пете главе под називом *Интелектуалац*. Писци ове главе на почетку износе поделу интелектуалаца и називе које су за њих коришћени. Интелектуалци су били везани за веру, цркву али и универзитете, који су се прожимали са религијом. У том контексту се помиње и низ црквених интелектуалаца, не само римске цркве него и оних који су осуђени као јеретици. Пре свега, у обзир се морају

узети Јан Хус, као и Виклиф. Поглавље које се бави интелектуалним животом средњовековних људи не може да прође без слободних вештина и поделе наука. Интелектуалце средњег века двоје италијанских медиевиста приказује и кроз њихова дела, опет користећи низ извора, попут Бонавентуре, Томе Аквинског, Абелара, Бекона и других.

Италијански медиевиста Енрико Кастелнуово аутор је шесте главе, која се бави средњовековним уметником. Она се тако и зове – *Уметник*. Кастелнуово одговара на низ питања везаних за уметнике. Како су стварали? У којим условима? Иако и сам признаје да је одговор тежак и да сигурно неће бити целовит, Кастелнуово нас ипак уводи у свет низа уметника. Говори о готичкој уметности, златарима и другим минијатурним уметностима. Посебно полемише око анонимности уметника, мањку биографија стваралаца. Нарочито је упадљиво разликовање учене и непросвећене публике, уз незаобилазну везу уметности и вере.

Економски живот човека сваке епохе можда је и најзначајнији јер је обезбеђивао егзистенцију људима. Арон Гуревич, руски медиевиста (аутор књиге *Категорије средњовековне културе*, објављене у српском преводу још 1994. у издању Матице српске), написао је седму главу, под називом *Трговац*. У есеју Арон Гуревич посматра трговца средњовековне Европе. Јасно подвлачи разлику која постоји између трговца раног и позног средњега века. Обрађује положај и однос трговца према друштву и противречност његове позиције. Хришћанска црква је имала и доста критички став према трговцу а посебно заради коју остварују и зеленашењу. Позни средњи век доноси „нове људе", енергичне, способне трговце који су повезани са целим тада познатим светом, посебно на Медитерану.

Кристијана Клапиш-Зибер ауторка је осме главе посвећене женама, њиховом положају и породичном животу у средњовековној западној Европи. Овај есеј је назван *Жене и породица*. Једна од тема ове главе јесте брак, као и однос супружника у браку, из аспекта жене. Промена породице и мираз такође се обрађују, као и обавеза послушности жене како према оцу и брату тако и према мужу. Разматрани су и сексуалност и став цркве према браку, као и питање порођаја у средњовековној западној Европи, посебно са акцентом на Италији. Ауторка се бави и ширим аспектом сексуалних односа, уоквиравањем мушко – женских односа, као и средњовековним табуима.

Религија а посебно црква и њени узуси гледања на свет „изнедрили" су и претпоследњу, девету главу. Она носи назив *Светитељ*. Аутор је Андре Воше. Идеал светитељства и мучеништва био је изузетно карактеристичан за средњи век. Мистика и опчињеност Истоком, испосништвом, пу-

стињачким монаштвом и традицијама раног хришћанства имале су далек и јак одјек у Европи, посебно у раном средњем веку. Готово сваки народ је имао свог свеца заштитника, цркве у великим центрима основали су људи који су касније канонизовани, а међу светитељима је било и владара. Воше је писао и о духовницима, јеретицима и проповедницима а на крају и о улози светитеља у средњовековном хришћанству.

Бронислав Громек је аутор последњег есеја под именом *Марīиналаџ* и бави се човеком са маргине друштва средњовековне западне Европе. Громек описује судбине људи који су из разних разлога изопштени из заједнице. У овој глави су обрађени различити узроци и типови изгањања људи из њихове заједнице. Говори се о видовима казни, као и о самој суштини положаја маргиналаца. Извори о прогнаницима су више него скромни. Преко судских списа из Енглеске и Италије средњег века аутор покушава да нам у есеју приближи биографије маргиналаца. Сем тога, говори о још неким врстама кажњеника и људи са маргине друштва. Помињу се минстрели и жонглери, али се детаљније говори и о проституткама. Последњи део овог разнородног сталежа јесу и просјаци. Иако међу људима са дна друштвене лествице постоје осетне разлике, у овој глави дат је и низ њихових заједничких карактеристика које се огледају пре свега у томе што су за друштво били – маргиналци.

Након увода и десет поглавља, есеја који су реконструкције биографија људи најразличитијих сталежа средњег века, не следи закључак. Постоји једна доста детаљна библиографија стране литературе и после тога садржај.

Неки сталежи су свесно прескочени, како то каже Ле Гоф у уводу. Феудалац би, примера ради, захтевао детаљну опсервацију о феудализму као систему. Стога су управо и узети ови људи; преко њихових биографија, система вредности, сличности и разлика, приказан нам је један другачији средњи век. Стога је ово дело обавезно штиво свим историчарима, али и онима који се не баве овом науком, јер руши стереотипе о средњем веку и приближава једну велику епоху сваком читаоцу, независно од његове струке.

IN MEMORIAM

Академик Славко Гавриловић
(Сремске Лазе код Винковаца, 1. II 1924 – Нови Сад, 15. IX 2008)

Академик Славко Гавриловић је рођен 1924. године у Сремским Лазама, малом сремском месту крај Винковаца у данашњој Хрватској. Свакодневни живот у његовом детињству и раној младости у годинама између два светска рата, који није био нимало лак, само је ојачао његову снажну личност. Његов научни рад у много чему биће одговор на питања која му је наметало окружење ране младости. Срем, српски народ и аграрна проблематика провлаче се кроз већину његових радова. Свака нова књига или чланак био је одговор на неке аспекте ових питања. Ти одговори су увек били темељни, промишљени и аргументовани и остављали су дубок утисак на стручну јавност. Основну школу је академик Гавриловић завршио у Сремским Лазама а гимназију похађао у Винковцима, Сремским Карловцима и Новом Саду. Невоље у Другом светском рату утицале су на његово школовање. Као и већина младих Срба из Срема укључио се у народноослободилачки покрет а од лета 1943. године ступио је у Славонији у партизански одред и остао у ЈНА до краја рата. Пошто је матурирао у Новом Саду 1946. године, уписао је историју на Филозофском факултету у Београду. Током студија предавао је историју у Земуну а након дипломирања са одличним успехом 1951. године први посао добио је у учитељској школи у

Призрену. Потом 1953. године прелази у Нови Сад, за који ће остати везан целог живота. Две године је радио као кустос Војвођанског музеја у Новом Саду а потом је изабран за асистента за историју на новооснованом Филозофском факултету. Већ 1956. године докторирао је на Филозофском факултету у Београду дисертацијом *Аграрни покрети у Срему и Славонији почетком XIX века*. Наставничком каријером остаће везан за Филозофски факултет у Новом Саду где је прошао сва наставничка звања од доцента преко ванредног до редовног професора. Више година је био шеф катедре за историју, члан Универзитетског савета, многих комисија као и руководилац великог броја научних пројеката. Предавао је *Помоћне историјске науке* и *Националну историју новог века* коју је преузео од, такође истакнутог научника, Васе Чубриловића. Код студената је остао у сећању као изузетан професор широког срца. Био је ментор многим магистрантима и докторандима који су под његовом сигурном руком израсли у врсне научнике и педагошке раднике. Од 1988. године прелази на Историјски институт САНУ, где ради до пензионисања 1995. године. Ванредни члан САНУ постао је 1978. а редовни 1985. године.

Веома активно је суделовао у стварању Института за историју у Новом Саду (1968), за чије је оснивање написао основни реферат. Низ година је био председник Научног већа института и један од најактивнијих његових чланова. Током рада у САНУ у оквиру њеног Историјског одељења био је руководилац или члан Одбора за проучавање Првог српског устанка, Међуакадемијског одбора за истраживање и објављивање архивске грађе о балканским трговцима у Угарској у XVIII веку, Одбора за романтизам и Сентандрејског одбора. Био је и председник Научног већа Историјског института САНУ. Од почетка научног рада био је повезан са најстаријом научном и културном институцијом код Срба Матицом српском. Био је члан Одбора Одељења друштених наука Матице српске, члан њеног Управног одбора и стални сарадник. У периоду од 1966. до 1969. године био је главни уредник *Зборника за друштвене науке Матице српске* а потом и новопокренутог *Зборника Матице српске за историју*, чијих је седамдесет бројева уредио (од 1970. до 1995. године). Био је и члан уредништва Матичиног капиталног издања *Српски биографски речник*. Сарађивао је у великом броју часописа а у некима је био и члан редакције. Био је потпредседник *Научно-меморијалног центра „Патријарх Јосиф Рајачић"* у Сремским Карловцима и председник *Малог историјског друштва Нови Сад*.

Својим радовима дао је значајан допринос проучавању прошлости Сремске Митровице. Свакако међу радовима са митровачком тематиком треба издвојити монографију *Митровица – трговиште у Срему XVIII и XIX*

века. Неки од његових многобројних радова објављени су и у митровачким научним и културним часописима: *Споменица Историјског архива „Срем”*, *Зборник Музеја Срема* и *Сунчани сат*.

Добитник је великог броја признања, међу којима су Октобарска награда града Београда за монографију *Срем у револуцији 1848–1849.* и Октобарска награда града Новог Сада за моногафије *Рума* и *Прилог историји трговине и миграције Балкан–Подунавље XVIII, XIX века*. Награду за животно дело Удружење универзитетских наставника у Новом Саду доделило му је 1998. а на свој рођендан 1. фебруара 2008. примио је Фебруарску награду града Новог Сада.

Наш најбољи познавалац историјских архива у Бечу, Будимпешти, Загребу, Сремским Карловцима, Београду и Новом Саду истраживао је и објављивао грађу из њихових фондова. Његову импозантну научну заоставштину чини више стотина јединица међу којима су око 40 монографија, многобројне збирке извора, студије, чланци, расправе, белешке и прикази. Један је од кључних аутора капиталног дела српске историографије *Историја српског народа*.

др Ненад Лемајић

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

93/94(497.113)

СПОМЕНИЦА Историјског архива "Срем" / одговорни уредник Ђорђе Ђурић. - 2002, 1- .- Сремска Митровица : Историјски Архив "Срем", 2002-. - 24 cm.

Тираж 500.

ISSN 1451-3676

COBISS.SR-ID 186901511

